

Kuriame
Lietuvos ateitį
2014–2020 metų
Europos Sąjungos
fondų investicijų
veiksmų programa

HORIZONTALIŲJŲ PRINCIPŲ INVESTUOJANT 2014–2020 M. EUROPOS SAJUNGOS STRUKTŪRINIŲ FONDŲ LĖŠAS ĮGYVENDINIMO GAIRĖS

UŽSAKOVAS: LR FINANSŲ MINISTERIJA

2017 m. gruodžio 18 d.

TURINYS

Turinys.....	1
LENTELIŲ IR PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS	3
SANTRUMPŲ SĄRAŠAS	4
GAIRIŲ PASKIRTIS.....	5
1. Kas yra horizontalieji principai ir kodėl jie svarbūs?.....	6
1.1. Darnus vystymasis.....	9
Darnaus vystymosi tikslai, reglamentavimas ir tikslinės grupės	9
Svarbiausi darnaus vystymosi rodikliai	11
1.2. Moterų ir vyrų lygybė.....	12
Moterų ir vyrų lygybės principo tikslai, reglamentavimas ir tikslinės grupės	12
Rodikliai pažangai moterų ir vyrų lygybės srityje matuoti.....	14
1.3. Nediskriminavimas.....	15
Nediskriminavimo principo tikslai, reglamentavimas ir tikslinės grupės.....	15
Tiesioginė diskriminacija – tai blogesnių sąlygų sudarymas vienai grupei kitos atžvilgiu dėl konkretaus požymio, pavyzdžiui, lyties, etniškumo ar seksualinės orientacijos.	16
Nediskriminavimo principo įgyvendinimo rodikliai	18
Universalus dizainas kaip nediskriminavimo principo dalis	19
1.4. Jaunimas.....	22
Jaunimo principo tikslai, reglamentavimas ir tikslinės grupės	22
Jaunimo principo įgyvendinimo rodikliai.....	24
2. Kaip integruoti horizontaliuosius principus į investicijų planavimą ir įgyvendinimą?.....	24
2.1. Kaip atsižvelgti į horizontaliuosius principus planuojant ir įgyvendinant VP ir jos finansuojamus projektus?	24
2.1.1. Horizontaliųjų principų įgyvendinimas VP lygmeniu.....	25
2.1.2. Horizontaliųjų principų įgyvendinimas projekto lygmeniu.....	27
2.2. Horizontaliųjų prioritetų įgyvendinimo investuojant 2014–2020 m. ES struktūrinių ir investicijų fondų lėšas galimybės ir praktiniai pavyzdžiai	28
2.2.1. Mokslinių tyrimų, eksperimentinės plėtros ir inovacijų skatinimas.....	28
2.2.2. Informacinės visuomenės skatinimas.....	32
2.2.3. Smulčiojo ir vidutinio verslo konkurencingumo skatinimas	36
2.2.4. Energijos efektyvumo ir atsinaujinančių išteklių energijos gamybos ir naudojimo skatinimas	39

2.2.5.	Aplinkosauga, gamtos išteklių darnus naudojimas ir prisitaikymas prie klimato kaitos	42
2.2.6.	Darnaus transporto ir pagrindinių tinklų infrastruktūros plėtra.....	46
2.2.7.	Kokybiško užimtumo ir dalyvavimo darbo rinkoje skatinimas	49
2.2.8.	Socialinės įtraukties didinimas ir kova su skurdu	53
2.2.9.	Visuomenės švietimas ir žmogiškųjų išteklių potencialo didinimas.....	58
2.2.10.	Visuomenės poreikius atitinkantis ir pažangus viešasis valdymas	62
2.2.11.	Techninės paramos panaudojimas.....	64
PRIEDAI		67
1.	Klausimynai administruojančioms institucijoms ir pareiškėjams	67
2.	Horizontaliųjų prioritetų įgyvendinimui aktualūs rodikliai	74
3.	Naudinga informacija	85

LENTELIŲ IR PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS

Lentelės

1 lentelė. Horizontaliųjų principų taikymo reglamentavimas Lietuvoje.....	7
2 lentelė. VP specifiniai rodikliai moterų ir vyrų lygybės srityje.....	14
3 lentelė. EIGE Lyčių lygybės indekso vertinimo sritys.....	15
4 lentelė. Nediskriminavimo principo įgyvendinimo rodikliai VP lygmeniu	18
5 lentelė. Jaunimo principo įgyvendinimo rodikliai VP lygmeniu.....	24
6 lentelė. Horizontaliųjų principų įgyvendinimas programos lygmeniu.	26
7 lentelė. Horizontaliųjų principų įgyvendinimas projekto lygmeniu.	27

Paveikslai

1 paveikslas. Darnaus vystymosi aspektų integravimo projektuose galimybės	11
---	----

SANTRUMPŲ SĄRAŠAS

ES	Europos Sąjunga
ESF	Europos socialinis fondas
LR	Lietuvos Respublika
VP	2014–2020 m. ES fondų investicijų veiksmų programa
PAFT	Projektų administravimo ir finansavimo taisyklės
PFSA	Projektų finansavimo sąlygų aprašas

GAIRIŲ PASKIRTIS

Horizontaliųjų principų įgyvendinimo investuojant Lietuvos 2014–2020 m. Europos Sąjungos fondų investicijų veiksmų programos (toliau – VP) lėšas gairių paskirtis yra glaustai ir aiškiai pateikti svarbiausią su horizontaliųjų principų įgyvendinimu susijusią informaciją ir paskatinti institucijas, atsakingas už ES fondų investicijų planavimą, ir pareiškėjus, rengiančius ir įgyvendinančius projektus, geriau atsižvelgti į horizontaliuosius principus visais programos ir projektų įgyvendinimo etapais.

Investuodama ES struktūrinių fondų lėšas 2014–2020 m. laikotarpiu Lietuva Partnerystės sutartimi¹ įsipareigojo taikyti keturis horizontaliuosius principus:

- 1) darnaus vystymosi;
- 2) moterų ir vyrų lygybės;
- 3) nediskriminavimo;
- 4) jaunimo.

Įgyvendinant šiuos principus svarbu, kad dėmesys jiems būtų skiriamas nuo pradžių ir jog jie atsispindėtų visuose intervencijų planavimo, projektų rengimo, vertinimo ir įgyvendinimo etapuose. Taikant šiuos principus taip pat svarbu, kad pareiškėjai projektų planavimo ir rengimo etapuose apie projektus galvotų kūrybiškai ir aprašytų kokią įtaką projekto veiklos darys ekonomikos ir aplinkos apsaugos darniam vystymuisi, moterų ir vyrų lygybei bei nediskriminavimui, kaip prisidės prie jaunimo problemų sprendimo.

Šių gairių pirmoje dalyje yra pristatomi darnaus vystymosi, moterų ir vyrų lygybės, nediskriminavimo ir jaunimo horizontalieji principai, jų tikslai, tikslinės grupės ir pagrindiniai įgyvendinimo rodikliai. Antroje dalyje yra aptariami horizontaliųjų principų integravimo būdai ir veiksmai skirti įgyvendinti šiuos principus skirtingais programos ir projektų rengimo ir įgyvendinimo etapais. Taip pat gairėse pristatomos horizontaliųjų principų įgyvendinimo galimybės ir praktiniai pavyzdžiai, kurie gali būti panaudojami investuojant 2014–2020 m. ES struktūrinių fondų lėšas.

Tikimės, kad šis leidinys pasitarnaus kaip idėjų rinkinys pareiškėjams ir projektų vykdytojams ir motyvuos juos tinkamai integruoti horizontaliuosius principus į jų įgyvendinamus projektus. Taip pat tikimasi, kad gairėse pateikti pasiūlymai padės ES fondų investicijas administruojančioms institucijoms geriau užtikrinti horizontaliųjų principų įgyvendinimą ir taps orientyru planuojant intervencijas, atrenkant projektus ir atsiskaitant už horizontaliųjų principų įgyvendinimą Europos Komisijai.

---

¹ Lietuvos Respublikos partnerystės sutartis, 2014 m. birželis (pakeitimas patvirtintas 2017-01-23 sprendimu Nr. C(2017)211).

1. KAS YRA HORIZONTALIEJI PRINCIPAI IR KODĖL JIE SVARBŪS?

Darnaus vystymosi, moterų ir vyrų lygybės ir nediskriminavimo horizontaliuosius principus privalo įgyvendinti visos ES valstybės narės, laikydamosis Bendrųjų nuostatų reglamento 7 ir 8 straipsnių². Lietuva, siekdama įgyvendinti ES tarybos rekomendacijas Lietuvai dėl papildomų priemonių jaunimo problemoms, ypač dalyvavimo darbo rinkoje, spręsti, pasirinko horizontaliai integruoti ir jaunimo principą.

Principų horizontalumas reiškia, kad jie gali ir turi būti įgyvendinami visose srityse ES fondų lėšomis finansuojamuose projektuose, siekiant geriau įgyvendinti esamą valstybės politiką bei prisidėti sprendžiant visuomenei ir aplinkai kylančias kompleksines problemas, tokias kaip aplinkos tarša, netolygi regionų plėtra, socialinė atskirtis, nelygybė ir kitas. Horizontaliųjų principų įgyvendinimas teikia naudą ne tik visuomenei, bet ir patiems projektų vykdytojams. Pavyzdžiui, aplinkosaugos aspektų įgyvendinimas ilgainiui prisideda prie energijos vartojimo efektyvumo ir gamybos kaštų mažėjimo, dėmesys lyčių lygybei ir nediskriminacijai stiprina darbuotojų motyvaciją, jaunimo įtraukimas prisideda prie ateities potencialo kūrimo. Projektų įgyvendinime taikant horizontaliųjų principų nuostatas kuriamas dialogas tarp vietos bendruomenių ir atskirų visuomenės grupių, puoselėjamas visuomeninis interesas, didinama investicijų socialinė grąža, prisidedama prie visuomenės nuostatų keitimo.

Horizontalieji principai, taikomi įgyvendinant VP yra nustatyti Partnerystės sutartyje³, o jų įgyvendinimas yra reglamentuotas Veiksmų programos administravimo taisyklėse⁴, Projektų administravimo ir finansavimo taisyklėse⁵, Techninės paramos administravimo taisyklėse⁶ ir jų prieduose, taip pat Projektų finansavimo sąlygų aprašo rengimo proceso formoje⁷. Žemiau esančioje 1 lentelėje yra pateikiamos šių teisės aktų nuostatos, susijusios su horizontaliųjų principų taikymu įgyvendinant VP, o toliau atskirai pristatomas kiekvienas iš horizontaliųjų principų, kuriuos, investuodama ES fondų lėšas, Lietuva

² Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (ES) Nr. 1303/2013, kuriuo nustatomos Europos regioninės plėtros fondai, Europos socialiniai fondai, Sanglaudos fondai, Europos žemės ūkio fondai kaimo plėtrai ir Europos jūros reikalų ir žuvininkystės fondai bendros nuostatos ir Europos regioninės plėtros fondai, Europos socialiniai fondai, Sanglaudos fondai ir Europos jūros reikalų ir žuvininkystės fondai taikytinos bendrosios nuostatos ir panaikinamas Tarybos reglamentas (EB) Nr. 1083/2006.

³ Lietuvos Respublikos partnerystės sutartis, 2014 m. birželis (pakeitimas patvirtintas 2017-01-23 sprendimu Nr. C(2017)211).

⁴ 2014 m. spalio 3 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 1090 „Dėl 2014–2020 m. Europos Sąjungos fondų investicijų veiksmų programos administravimo taisyklių patvirtinimo“ (*Suvestinė redakcija nuo 2018-01-01*).

⁵ 2014 m. spalio 8 d. Lietuvos Respublikos finansų ministro įsakymas Nr. 1K-316 „Dėl projektų administravimo ir finansavimo taisyklių patvirtinimo“ (*Suvestinė redakcija nuo 2017-06-01*).

⁶ 2014 m. spalio 28 d. Lietuvos Respublikos finansų ministro įsakymas Nr. 1K-337 „Dėl techninės paramos administravimo taisyklių patvirtinimo“ (*Suvestinė redakcija nuo 2017-05-01*).

⁷ 2014–2020 m. Europos Sąjungos struktūrinių fondų administravimo darbo grupės, sudarytos Lietuvos Respublikos finansų ministro 2013 m. liepos 11 d. įsakymu Nr. 1K-243 „Dėl darbo grupės sudarymo“, 2015 m. birželio 30 d. protokolu Nr. 20 patvirtinta PFSA rengimo, derinimo ir tvirtinimo proceso forma „Horizontaliųjų principų taikymo analizė“.

įsipareigojo įgyvendinti Partnerystės sutartimi. Yra aptariamose horizontaliųjų principų sąvokos ir tikslai, reglamentavimas, tikslinės grupės ir pagrindiniai rodikliai.

1 lentelė. Horizontaliųjų principų taikymo reglamentavimas Lietuvoje

Teisės aktas	Nuostatos, reglamentuojančios horizontaliųjų principų taikymą
VP administravimo taisyklės	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Projektų finansavimo sąlygų apraše (toliau - PFSA) turi būti nurodyti, jeigu taikomi, konkretūs reikalavimai dėl horizontaliųjų principų (darnaus vystymosi, moterų ir vyrų lygybės ir nediskriminavimo) įgyvendinimo. Rengiant PFSA, visais atvejais turi būti atlikta nustatytos tikslinės grupės poreikių analizė ir remiantis jos išvadamis nustatytas universalus dizaino principo taikymo poreikis. Nustačius poreikį taikyti universalus dizaino principą, PFSA turi būti nurodyti konkretūs reikalavimai dėl šio principo taikymo (punktas 71.4.2.). ➤ Institucijos, atlikdamos joms pavestas funkcijas, turi užtikrinti nešališkumo, skaidrumo, viešųjų ir privačių interesų derinimo, objektyvumo, lygiateisiškumo, nediskriminavimo, tvaraus vystymosi principų įgyvendinimą ir proporcingumo principo laikymąsi (punktas 266).
Projektų administravimo ir finansavimo taisyklės (PAFT)	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Vienas iš PAFT nustatytų bendrųjų reikalavimų projektams yra atitikimas horizontaliesiems (darnaus vystymosi bei moterų ir vyrų lygybės ir nediskriminavimo) principams (punktas 66.4.). ➤ Įgyvendinančioji institucija, vykdydama projektų įgyvendinimo priežiūrą, turi laikytis suderinamumo principo, pagal kurį iš ES struktūrinių fondų lėšų finansuojamos veiklos sritys visais atvejais turi atitikti Sutartį dėl ES veikimo, joje nustatytas priemones ir veiksmus, įskaitant konkurenciją, viešųjų pirkimų sutarčių sudarymą, darnaus vystymosi, moterų ir vyrų lygybės ir nediskriminavimo dėl lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų, amžiaus, negalios, lytinės orientacijos, etninės priklausomybės, religijos principų taikymą (453 punktas). ➤ Siekdama užtikrinti horizontaliųjų principų įgyvendinimą, įgyvendinančioji institucija: <ul style="list-style-type: none"> – atlikdama projekto tinkamumo finansuoti vertinimą, tikrina, ar įgyvendinant projektą bus užtikrintas darnaus vystymosi, moterų ir vyrų lygybės ir nediskriminavimo principų laikymasis, t. y. nebus pažeidžiami horizontalieji principai, ir, jei taip nustatyta projektų finansavimo sąlygų apraše, ar projektų finansavimo sąlygų apraše numatytais veiksmais bus skatinamas šių principų įgyvendinimas; – vykdydama projektų įgyvendinimo priežiūrą, prižiūri, ar skirtos lėšos naudojamos tinkamai ir laikantis darnaus vystymosi, moterų ir vyrų lygybės ir nediskriminavimo principų, taip pat įsipareigojimų, numatytų projekto sutartyje (punktai 454. 1-2). – atlikdama patikrą vietoje, gali vertinti, ar projekto vykdytojas laikosi darnaus vystymosi, moterų ir vyrų lygybės ir nediskriminavimo principų (punktas 285.7.) ➤ Pareiškėjas ar projekto vykdytojas, partneris, kurie nėra perkančiosios organizacijos pagal Viešųjų pirkimo įstatymo reikalavimus, pirkimus turi vykdyti vadovaudamiesi Sutarties dėl ES veikimo principais, tarp jų lygiateisiškumo, nediskriminavimo ir vienodo požiūrio (punktas 407). ➤ Horizontaliųjų principų reikalavimai negali būti pažeidžiami apmokant projekto išlaidas (punktas 407).
Techninės paramos	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Techninės paramos gavėjas, įgyvendindamas techninės paramos projektą, privalo: <ul style="list-style-type: none"> – užtikrinti, kad bus laikomasi moterų ir vyrų lygybės ir nediskriminavimo dėl lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar

administravimo taikysklės	<p>pažiūrų, amžiaus, negalios, lytinės orientacijos, etninės priklausomybės, religijos principų;</p> <ul style="list-style-type: none"> – užtikrinti, kad nebus vykdomi veiksmai, kurie turėtų neigiamą poveikį darnaus vystymosi principo įgyvendinimui (punktai 64.9-10). <p>➤ Įgyvendinančioji institucija, vykdydama projektų įgyvendinimo priežiūrą, turi laikytis suderinamumo principo, pagal kurį iš ES struktūrinių fondų lėšų finansuojamos veiklos sritys visais atvejais turi atitikti Sutartį dėl ES veikimo, joje nustatytas priemones ir veiksmus, įskaitant konkurenciją, viešųjų pirkimų sutarčių sudarymą, darnaus vystymosi, moterų ir vyrų lygybės ir nediskriminavimo dėl lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų, amžiaus, negalios, lytinės orientacijos, etninės priklausomybės, religijos principų taikymą (134 punktas).</p> <p>➤ Siekdama užtikrinti moterų ir vyrų lygybės ir nediskriminavimo, darnaus vystymosi principų įgyvendinimą:</p> <ul style="list-style-type: none"> – vadovaujančioji institucija, vertindama techninės paramos projektų atitiktį bendriesiems reikalavimams, tikrina, ar įgyvendinant techninės paramos projektą nebus pažeidžiami horizontalieji principai; – įgyvendinančioji institucija, vykdydama techninės paramos projektų įgyvendinimo priežiūrą, prižiūri, ar skirtos lėšos naudojamos tinkamai ir laikantis darnaus vystymosi, moterų ir vyrų lygybės ir nediskriminavimo principų (punktai 135.1-2). <p>➤ Apmokant išlaidas negali būti pažeisti Taisyklėse nurodyti ES teisės aktų reikalavimai, taip pat viešųjų pirkimų ir taikytinų horizontaliųjų principų reikalavimai (punktas 114.8).</p>
Projektų finansavimo sąlygų aprašo rengimo forma	<p>Rengdamos PFSA, institucijos turi užpildyti formą, skirtą horizontaliųjų principų taikymo analizei ir pagrįsti savo atsakymus į šiuos klausimus:</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ Ar PFSA numatytose intervencijų srityse (naudos gavėjų grupėje) yra susiduriama su moterų ir vyrų nelygybe? ➤ Ar intervencijos naudos gavėjų grupė turi (gali turėti) specialiųjų, su moterų ir vyrų lygybe susijusių poreikių? Jei taip, paaiškinti, ar į juos buvo atsižvelgta rengiant PFSA? Jei neatsižvelgta, kodėl nebuvo į juos atsižvelgta? ➤ Ar PFSA numatytose intervencijų srityse (naudos gavėjų grupėje) yra susiduriama su diskriminavimu dėl rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų, amžiaus, negalios, lytinės orientacijos, etninės priklausomybės, religijos? ➤ Ar intervencijos naudos gavėjų grupė turi (gali turėti) specialiųjų, su nediskriminavimu susijusių poreikių (įskaitant specialiuosius poreikius, kuriuos padėtų išspręsti universalus dizaino principo taikymas)? Jei taip, ar į juos buvo atsižvelgta rengiant PFSA? Jei neatsižvelgta, kodėl nebuvo į juos atsižvelgta? ➤ Ar PFSA yra nustatyti reikalavimai, užtikrinantys, kad projektuose kuriama infrastruktūra turi būti pritaikyta visoms visuomenės grupėms (atnaujinant viešąją infrastruktūrą šie reikalavimai yra privalomi)? Jei reikalavimai nenustatyti, paaiškinti, kodėl nenustatyti. ➤ Ar PFSA nustatyti papildomi darnaus vystymosi reikalavimai ir galimi proaktyvūs veiksmai, skatinantys darnaus vystymosi įgyvendinimą? ➤ Ar yra galimybė PFSA nustatyti reikalavimus vykdyti aplinkai palankius (žaliosius) pirkimus? ➤ Ar pagal PFSA atsižvelgiant į naudos gavėjų grupę yra numatytos priemonės aktualioms jaunimo problemoms spręsti? Jei ne, paaiškinti, kodėl tokios priemonės PFSA nenumatytos. ➤ Ar rengiant PFSA buvo konsultuojamasi su moterų ir vyrų lygybės ir nediskriminavimo (įskaitant universalus dizaino principą), darnaus vystymosi ir jaunimo srityse dirbančiomis valstybės institucijomis, nevyriausybinėmis organizacijomis, ekspertais, taip pat asociacijomis ir pan.?

	➤ Ar PFSA yra numatyta galimybė įgyvendinti viešinimo veiklas, susijusias su horizontaliųjų principų taikymo projekte viešiniu?

1.1. Darnus vystymasis

Darnaus vystymosi tikslai, reglamentavimas ir tikslinės grupės

Nuo to laiko, kai 1987 m. Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos ataskaitoje buvo paskelbtas pirmasis darnaus vystymosi apibrėžimas, buvo sukurta daug įvairių darnaus vystymosi koncepcijos interpretacijų, tačiau kartinė darnaus vystymosi idėja yra suderinti socialinius, ekonominius ir aplinkosauginius poreikius bei siekti tvaraus progreso užtikrinant ilgalaikį aplinkos stabilumą. Nors pati darnaus vystymosi koncepcija kilo iš poreikio apsaugoti ribotus gamtinius išteklius, tačiau darnaus vystymosi tikslas yra gerokai platesnis nei vien aplinkos apsauga. Darnus vystymasis taip pat turi užtikrinti stiprią, sveiką ir teisingą visuomenę – skirtingus dabarties ir ateities bendruomenėse gyvenančių žmonių poreikius, asmeninę gerovę, socialinę bendrystę ir įtraukimą, vienodas galimybes.

„Darnus vystymasis - tai toks vystymasis, kuris tenkina dabartinius visuomenės poreikius, nemažindamas ateinančių kartų galimybių tenkinti savuosius.“

Gro Harlem Bruntland,
Pasaulio Aplinkos ir vystymosi komisija, Jungtinių Tautų Generalinė Asamblėja, 1987.

Darnus vystymasis yra aktualus kiekvienam visuomenės nariui:

- pradedant nacionalinės **politikos formuotojais**, kurie yra atsakingi už darnaus vystymosi principų integravimo užtikrinimą visose veiklos srityse ir sektoriuose,
- įtraukiant **mokslininkus**, kurie padeda nustatyti darnaus vystymosi tikslus ir gaires,
- **regioninės valdžios, įvairių institucijų, profesinių organizacijų, privačių įmonių atstovus**, kurie aktyviai dalyvauja konsultacijų procese ir yra atsakingi už darnaus vystymosi principų įgyvendinimą,
- ir baigiant kiekvienu žmogumi, nepamirštant **silpniausiųjų visuomenės narių**, kuriems turi būti užtikrinta saugi ir sveika aplinka, socialinė įtrauktis, prieinamas kokybiškas švietimas ir sveikatos apsauga.

Darnaus vystymosi tikslai – kasdienės veiklos dalis. Daug didžiųjų pasaulio kompanijų (IKEA, HP, Marks&Spencer, Coca-Cola, LG ir kt.) akcentuoja darnaus vystymosi svarbą, taiko darnaus vystymosi principus savo veikloje, nusimato konkrečius tikslus ir kasmet pateikia išsamias darnumo ataskaitas.

Lietuvos darnaus vystymosi vizija ir tikslai yra apibrėžti Nacionalinėje darnaus vystymosi strategijoje, patvirtintoje 2003 m. rugsėjo 11 d. LR Vyriausybės nutarimu Nr. 1160. Nacionalinėje darnaus vystymosi strategijoje nurodyti šie Lietuvos darnaus vystymosi strateginiai prioritetai:

- nuosaikus, darnus ūkio sektorių ir regionų ūkio vystymasis;
- regionų gyvenimo lygio skirtumo mažinimas išsaugant jų savitumą;
- pagrindinių ūkio šakų (transporto, pramonės, energetikos, žemės ūkio, būsto, turizmo) poveikio aplinkai mažinimas didinant ekologinį jų efektyvumą ir įtraukiant aplinkos interesus į jų vystymosi strategijas;
- šiluminės energijos sąnaudų būsto sektoriuje gerokas sumažinimas;
- pavojaus žmonių sveikatai mažinimas;

- pasaulinės klimato kaitos ir jos padarinių švelninimas;
- biologinės įvairovės apsauga;
- nedarbo, skurdo ir socialinės atskirties mažinimas;
- kraštovaizdžio apsauga ir racionalus tvarkymas;
- visuomenės švietimas;
- mokslinių tyrimų vaidmens didinimas ir veiksmingesnis tyrimų rezultatų taikymas, modernių, mažesnę neigiamą poveikį aplinkai darančių gamybos ir informacijos technologijų kūrimas ir diegimas.

Bendrujų nuostatų reglamento (ES Nr.1303/2013) 8 straipsnyje nurodyta, jog:

ES fondų tikslų turi būti siekiama atsižvelgiant į darnaus vystymosi principą ir Sąjungos skatinamą siekį išlaikyti, saugoti ir gerinti aplinkos kokybę. Šalys narės turi užtikrinti, kad rengiant programas būtų skatinama laikytis aplinkosaugos reikalavimų, lėšų naudojimo veiksmingumo, klimato kaitos švelninimo ir prisitaikymo prie jos, biologinės įvairovės, atsparumo nelaimėms ir rizikos prevencijos bei valdymo principų.

Darnaus vystymosi koncepcija yra labai plati ir aprėpia visas veiklos sritis ir sektorius, tad vienokie ar kitokie šį principą įgyvendinantys veiksmai gali būti numatomi beveik visose programos priemonėse. Plati darnaus vystymosi sąvoka taip pat apima ir kitą ES struktūrinių fondų horizontalųjį principą – nediskriminavimą bei universalųjį dizainą. Siekiant užtikrinti horizontalųjį darnaus vystymosi principo įgyvendinimą, planuojant priemones ar projektus, svarbu įvertinti darnaus vystymosi aspektų integravimo galimybes, numatyti papildomus veiksmus ir tikslus, kurie užtikrintų didesnę projekto teikiamą naudą, pavyzdžiui, aplinkosauginių aspektų integravimas į infrastruktūros plėtros projektus leistų siekti ne tik ekonominių, socialinių, bet ir aplinkosauginių tikslų.

1 paveikslas. Darnaus vystymosi aspektų integravimo projektuose galimybės

Pagrindinės prielaidos siekiant kuo platesnio ir efektyvesnio darnaus vystymosi principų integravimo yra:

- holistinis požiūris ir glaudus tarpinstitucinis bendradarbiavimas;
- ES struktūrinius fondus administruojančių institucijų darbuotojų kompetencijų darnaus vystymosi srityje didinimas;
- pareiškėjų sąmoningumo didinimas, pagalba ir konsultavimas pateikiant gerosios praktikos pavyzdžius;
- proaktyvių veiksmų skatinimas (pavyzdžiui, numatant PFSA aktyvias darnaus vystymosi priemones, kurių įgyvendinimas būtų privalomas visiems projektams);
- nuoseklus darnaus vystymosi principų įtvirtinimas visose projekto stadijose.

Škotija gali būti pateikiama kaip geros praktikos įgyvendinant horizontaliuosius darnaus vystymosi principus. Sėkmę lėmė į rezultatą, o ne į formalų reikalavimų atitikimą orientuotas požiūris. Horizontaliųjų principų integravimas buvo numatytas visuose projektų vystymo etapuose, informuojant, skatinant, demonstruojant geros praktikos pavyzdžius, įrodant horizontalių principų integravimo naudą, teikiant konsultacijas dėl praktinių įgyvendinimo galimybių.

Svarbiausi darnaus vystymosi rodikliai

Kiekybinių tikslų nustatymas, reprezentatyvių rodiklių parinkimas ir nuolatinė stebėseną yra būtinos sėkmingo darnaus vystymosi tikslų įgyvendinimo sąlygos. Deja, rodiklio, vienareikšmiškai parodančio vystymosi darnumą, nėra. Tad darnaus vystymosi progresas ir pasiekimai yra vertinami pasitelkiant atskiras sritis reprezentuojančius rodiklius.

Jei projekto veiklos leidžia pagerinti bent vieną darnaus vystymosi rodiklį nedarydamos neigiamos įtakos kitiems, projektas prisideda prie darnaus vystymosi tikslų įgyvendinimo.

Nacionalinėje darnaus vystymosi strategijoje yra pateikiami 84 darnaus vystymosi rodikliai. Jie sugrupuoti pagal tris pagrindines darnaus vystymosi sritis – aplinkos būklę, ekonominę vystymąsi ir socialinę vystymąsi. Tiesa, šis sugrupavimas gana sąlyginis, nes didelė dalis pateikiamų rodiklių tarpsektoriniai, apibūdinantys sektorių sąveiką (žr. gairių 2 priedą).

ES pažangai siekiant darnaus vystymosi tikslų⁸ vertinti, bendradarbiaujant įvairių sričių mokslininkams bei ekspertams, 2017 m. buvo atnaujintas ir papildytas darnaus vystymosi rodiklių sąrašas⁹. Sąrašas sudarytas iš 100 rodiklių, kurie sugrupuoti pagal 17 darnaus vystymosi tikslų (žr. gairių 2 priedą). Šis naujas ES darnaus vystymosi rodiklių sąrašas šiuo metu bene geriausiai atspindi galimybes stebėti darnaus vystymosi tikslų įgyvendinimo pažangą, tad minėtieji rodikliai turėtų būti naudojami vertinant ES struktūrinių fondų lėšomis remiamų veiklų indėlį įgyvendinant horizontalųjį darnaus vystymosi principą.

1.2. Moterų ir vyrų lygybė

Moterų ir vyrų lygybės principo tikslai, reglamentavimas ir tikslinės grupės

ES, kaip ir plačiau pasaulyje, lyčių lygybė suprantama dvejopai – ir kaip žmogaus teisių klausimas, ir kaip darnios, į žmogų orientuotos plėtros sąlyga bei rodiklis. Strateginiuose ES dokumentuose¹⁰ pažymima, kad moterų ir vyrų lygybė – tai pagrindinė teisė, viena iš pagrindinių ES vertybių, o kartu tai ir gyvybiškai svarbi sąlyga ekonomikos augimui, klestėjimui ir konkurencingumui pasiekti.

Moterų ir vyrų lygybė, arba lyčių lygybė – tai lygios moterų ir vyrų, mergaičių ir berniukų teisės, pareigos bei galimybės. Pagal šį principą, pareigos ir galimybės neturi priklausyti nuo to, kuo asmuo gimė – vyru ar moterimi.

UN Women Training Center¹¹.

ES lygiu moterų ir vyrų lygybės politika yra nukreipta į teisinį moterų ir vyrų lygybės reglamentavimą, visų pirma, užimtumo srityje, moterų ir vyrų lygybės užtikrinimą visose veiklos srityse, o taip pat į veiksmus, skirtus užkirsti kelią diskriminacijai lyties pagrindu.

Bendrųjų nuostatų reglamento (ES Nr.1303/2013) ¹² 7 straipsnis numato, kad:

⁸ Sustainable Development in the European Union – A Statistical Glance from the Viewpoint of the UN Sustainable Development Goals, 2016 edition. <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/7745644/KS-02-16-996-EN-N.pdf/eae6b7f9-d06c-4c83-b16f-c72b0779ad03>

⁹ Eurostat naudojami darnaus vystymosi rodikliai: <http://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi/indicators>.

¹⁰ Pavyzdžiui, Europos Bendrijos steigimo sutartyje (*Valstybės žinios*, 2004-01-03, Nr. 2-2.); Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijoje (*OJ C 326*, 26.10.2012, p. 391–407); Europos lyčių lygybės pakte (2011–2020 m.) (*OJ C 155*, 25.5.2011, p. 10–13.) ir kt. Daugiau aktualių dokumentų: <http://socmin.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/moteru-ir-vyru-lygybe/es-teises-aktai-ir-strateginiai-dokumentai-moteru-ir-vyru-lygybes-klausimais>.

¹¹ UN Women Training Center. *Gender equality glossary*. UN Women. Prieiga: <https://trainingcentre.unwomen.org/mod/glossary/view.php?id=36>

¹² Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (ES) Nr. 1303/2013, kuriuo nustatomos Europos regioninės plėtros fondai, Europos socialiniai fondai, Sanglaudos fondai, Europos žemės ūkio fondai kaimo plėtrai ir Europos jūros reikalų ir žuvininkystės fondai bendros nuostatos ir Europos regioninės plėtros fondai, Europos socialiniai fondai, Sanglaudos fondai ir Europos jūros reikalų ir žuvininkystės fondai taikytinos bendrosios nuostatos ir panaikinamas Tarybos reglamentas (EB) Nr. 1083/2006.

Valstybės narės ir Komisija turi užtikrinti, kad programų rengimo ir įgyvendinimo metu, įskaitant stebėseną, atsiskaitymą ir vertinimą, būtų skatinama moterų ir vyrų lygybė bei integruojamas lyčių aspektas.

ES lyčių lygybės teisė galioja jau daugiau nei 50 metų, tačiau pripažįstama, kad pažanga daroma lėtai ir *de facto* lyčių lygybė dar nėra užtikrinta¹³.

Pagal LR moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymą¹⁴:

Moterų ir vyrų lygios galimybės – tarptautiniuose žmogaus ir piliečių teisių dokumentuose ir Lietuvos Respublikos įstatymuose įtvirtintų žmogaus teisių įgyvendinimas.

Moterų ir vyrų lygių teisių pažeidimas – diskriminacija dėl lyties.

Tiesioginė diskriminacija – ne toks palankus asmens traktavimas dėl lyties, negu panašiomis aplinkybėmis yra, buvo ar būtų traktuojamas kitas asmuo.

Netiesioginė diskriminacija – veikimas ar neveikimas, teisės norma, vertinimo kriterijus ar praktika, kurie formaliai yra vienodi moterims ir vyrams, bet juos įgyvendinant ar taikant vienos lyties asmenys gali atsidurti ar atsiduria tam tikroje mažiau palankioje padėtyje negu kitos lyties asmenys, nebent ši veikimą ar neveikimą, teisės normą, vertinimo kriterijų ar praktiką objektyviai pateisina teisėtas tikslas, o šio tikslo siekiama tinkamomis ir būtinomis priemonėmis.

Moterų ir vyrų lygybė ES struktūrinių fondų investicijų kontekste apima šiuos tikslus:

- **Siekti vienodos ekonominės moterų ir vyrų padėties.** Pirmiausia būtina mažinti moterų ir vyrų darbo užmokesčio skirtumus ir siekti suvienodinti skirtingą lyčių darbo apmokėjimą už tą patį darbą, didinti moterų užimtumą, ypač vyresnio amžiaus, įgyvendinti ES verslumo veiksmų plane pateiktas rekomendacijas dėl moterų verslo steigimo skatinimo kuriant geresnes finansavimo sąlygas ir plėtojant verslo tinklus, tokiu būdu didinant moterų dalyvavimą versle, sudaryti galimybes moterims pilnai dalyvauti darbo rinkoje, tobulinti kvalifikaciją bei mokytis visą gyvenimą.
- **Didinti galimybes derinti šeimos ir darbo įsipareigojimus.** Tam skirtos priemonės turėtų apimti šeimai palankių darboviečių plėtrą, lanksčių darbo formų tiek vyrams, tiek moterims vystymą, ikimokyklinio amžiaus vaikų priežiūros paslaugų plėtrą bei jų prieinamumo didinimą, tėvystės atostogų skatinimą, vyresnio amžiaus ir neįgaliųjų asmenų reikalingas globos paslaugų vystymą, nestacionarių socialinių paslaugų šeimose globojamiems asmenims plėtrą.
- **Skatinti vienodą moterų ir vyrų dalyvavimą priimant sprendimus.** Būtina skatinti moterų pilietiškumą ir dalyvavimą priimant sprendimus politikoje bei visuose viešojo administravimo valdymo lygiuose (vietos, regionų, nacionalinio arba Europos mastu), didinti moterų dalyvavimą priimant ekonominius sprendimus, užtikrinti skaidrumą aukštinant tarnyboje, didinti moterų galimybes dalyvauti moksle ir technologijoje, didinti moterų mokslininkų skaičių.

¹³ 2011 m. kovo 7 d. Tarybos išvados. Europos lyčių lygybės paktas (2011–2020 m.). *OJ C 155, 25.5.2011, p. 10–13.*

¹⁴ Lietuvos Respublikos Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymas (aktuali redakcija) (Nr. XII-2767, 2016-11-08). *TAR, 2016-11-17, i. k. 2016-26966.*

- **Keisti diskriminuojantį požiūrį į moterų ir vyrų vaidmenis ekonominėje veikloje.** Tam reikia įgyvendinti vienodas sąlygas švietimo srityje, keliant kvalifikaciją, ugdant profesinius įgūdžius ar suteikiant praktinę darbo patirtį, remti moterų ir vyrų nediskriminuojančio įvaizdžio kūrimą per visuomenės informavimo priemones.

Labiausiai pažeidžiamos grupės moterų ir vyrų lygių galimybių užtikrinimo srityje:

- moterys, po ilgesnės pertraukos grįžtančios į darbo rinką;
- vyresnio amžiaus moterys;
- nėščios moterys;
- moterys ir vyrai, turintys darbo, taip pat profesinės karo tarnybos, ir šeimos įsipareigojimų;
- moterys verslininkės ir (arba) siekiančios užsiimti verslu;
- kaimo moterys ir vyrai;
- moterys mokslininkės;
- moterys, dalyvaujančios visuomeninėje veikloje, siekiančios dalyvauti ekonominių ir politinių sprendimų priėmimo;
- smurtą patiriančios moterys;
- nukentėjusieji nuo prekybos žmonėmis, baigę psichologinės socialinės ir (arba) profesinės reabilitacijos programas.

Rodikliai pažangai moterų ir vyrų lygybės srityje matuoti

Kiekviena ES struktūrinių fondų lėšomis remiama veikla turi būti stebima ir vertinama pagal iš anksto numatytus stebėsenos rodiklius, įskaitant lyčių lygybės principą atspindinčius rodiklius. Lyčių lygybės principo įgyvendinimui nėra baigtinio rodiklių sąrašo: jų išskiriama daug¹⁵, be to, galimų rodiklių skaičius svyruoja pagal sritį – daugiau jų išskiriama tokiose srityse, kurios laikomos kertinėmis įgyvendinant lyčių lygybės principą (pav., dalyvavimo valdyme, užimtumo, švietimo, smurto prevencijos srityse). Itin platus lyčių lygybės rodiklių sąrašas naudojamas Lietuvos statistikos departamento kasmetiniuose leidiniuose „Moterys ir vyrai Lietuvoje“. Šiuose leidiniuose pateikiami duomenys lyčių aspektu apie pagrindines demografines charakteristikas, dalyvavimą darbo rinkoje ir valstybės valdyme, švietime, sveikatą ir socialinę apsaugą, namų ūkius ir šeimas, vaikų priežiūrą, smurtą ir nusikalstamumą ir kt.¹⁶ Įgyvendinant VP informacija apie visus Europos socialinio fondo remiamų veiklų dalyvius yra renkama sukirstant juos pagal lytį ir kitus požymius, taip pat yra naudojami du specifiniai rodikliai veiklos, skirtos keisti visuomenės nuostatas vyrų ir moterų lygybės ir nediskriminavimo srityje, pažangai matuoti.

2 lentelė. VP specifiniai rodikliai moterų ir vyrų lygybės srityje.

Specifiniai VP rodikliai moterų ir vyrų lygybės srityje
1. Dalis asmenų, kurie praktikoje taiko žinias ir įgūdžius, įgytus dalyvaujant renginiuose, skatinančiuose moterų ir vyrų lygybę bei diskriminacijos mažinimą darbo rinkoje.
2. Renginiuose, skatinančiuose moterų ir vyrų lygybę bei diskriminacijos mažinimą darbo rinkoje, dalyvavę asmenys.

¹⁵ Pavyzdžiui, Europos lyčių lygybės institutas išskiria 120 rodiklių, skirtų Pekino veiksmų platformos įgyvendinimo stebėsenai.

¹⁶ Leidiniai pasiekiami per Oficialiosios statistikos portalą, <https://osp.stat.gov.lt/>.

Dėl galimų rodiklių gausos, vertinant lyčių lygybės srityje pasiektus rezultatus paprasčiausia remtis universaliomis, plačiai taikomomis rodiklių klasifikacijomis (pavyzdžiui, EIGE Lyčių lygybės indeksu¹⁷), o taip pat pačioje VP (pavyzdžiui, uždavinyje 7.3.4.) bei Valstybinėje moterų ir vyrų lygių galimybių programoje¹⁸ numatytais pasiekimų rodikliais. Šių gairių 2 priede pateikiami lyčių lygybės principo įgyvendinimui aktualūs rodikliai, suformuluoti remiantis EIGE Lyčių lygybės indeksu.

3 lentelė. EIGE Lyčių lygybės indekso vertinimo sritys.

Lyčių lygybės vertinimo sritys (remiantis EIGE Lyčių lygybės indeksu ¹⁹)	
Darbas	Užimtumas Segregacija darbe ir darbo sąlygų kokybė
Pinigai	Finansiniai ištekliai Ekonominė padėtis
Žinios	Išsilavinimas ir segregacija Mokymasis visą gyvenimą
Laikas	Priežiūros veikla Socialinė veikla
Galia	Politinė Ekonominė
Sveikata	Būklė Prieinamumas
Smurtas	Tiesioginis Netiesioginis
Persidengiančios nelygybės	Diskriminacija darbe

VP vykdymą prižiūrinčioms institucijoms, pareiškėjams bei projektų vykdytojams renkant lyčių lygybei jautrius rodiklius taip pat svarbu, kad jie būtų ir kokybiniai (atskleidžiantys nuomones, požiūrius, nuostatas), ir kiekybiniai (leidžiantys įvertinti tam tikrus suskaičiuojamus lyčių lygybės aspektus). Kokybinių lyčių lygybės rodiklių pavyzdžiai – moterų, dirbančių tradiciškai vyrams priskiriamose profesinėse srityse, patiriami suvaržymai ar apribojimai, taip pat moterų įmonių valdybose nuomonės apie tai, kiek įtakos jos daro sprendimų priėmimui. Kiekybinių lyčių lygybės rodiklių pavyzdžiai – moterų mokslininkų skaičius, dirbančių moterų procentas, vyrų ir moterų atlyginimų skirtumas ir pan. Skirtingi rodikliai gali būti taikomi veiklos procesui, tiesioginiams veiklos rezultatams ar ilgalaikėms pasekmėms vertinti. Daugiau VP įgyvendinimui aktualių rodiklių pavyzdžių pateikiama gairių 2 priede.

1.3. Nediskriminavimas

Nediskriminavimo principo tikslai, reglamentavimas ir tikslinės grupės

ES lygmeniu nediskriminavimo principas ilgą laiką apėmė diskriminaciją tautiniu pagrindu, tačiau 1997 m. Amsterdamo sutartimi priėmus ES sutarties pakeitimus, 13 straipsnyje nustatyta nediskriminavimo principo samprata išplėsta ir kitais nediskriminavimo pagrindais: etniškumo ar rasės, negalios, amžiaus,

¹⁷ European Institute for Gender Equality (2015). *Gender Equality Index 2015 - Measuring gender equality in the European Union 2005-2012: Report*. Retrieved from: <http://eige.europa.eu/rdc/eige-publications/gender-equality-index-2015-measuring-gender-equality-european-union-2005-2012-report>

¹⁸ LR Vyriausybės 2015 m. vasario 4 d. nutarimas Nr. 112 dėl Valstybinės moterų ir vyrų lygių galimybių 2015–2021 metų programos patvirtinimo. *TAR*, 2015-02-11, Nr. 2062.

¹⁹ Dvi paskutinės sritys – smurtas ir persidengiančios nelygybės – skaičiuojant lyčių lygybės indeksą neįtraukiamos, tačiau jos taip pat laikomos svarbiomis vertinant moterų ir vyrų lygybės situaciją.

seksualinės orientacijos, tikėjimo ar įsitikinimų atžvilgiu. Europos Sąjungos sutarties 13 straipsnis įgalioja Ministrų Tarybą vieningai imtis atitinkamų veiksmų, siekiant kovoti su diskriminacija dėl lyties, rasinės arba etninės kilmės, religijos ar tikėjimo, negalios, amžiaus arba seksualinės orientacijos.

2014–2020 m. Bendrųjų nuostatų reglamento²⁰ 7 straipsnis nustato, kad

„Valstybės narės ir Komisija imasi tinkamų priemonių, kad programų rengimo ir įgyvendinimo etapais būtų užkirstas kelias diskriminacijai dėl lyties, rasinės ar etninės kilmės, religijos ar tikėjimo, negalios, amžiaus arba seksualinės orientacijos. Rengiant ir įgyvendinant programas ypač atsižvelgiama į prieinamumą neįgaliesiems.“

Lyginant su lyčių lygybės teisėkūra, kur lygybė įtvirtinama kaip aktyviais veiksmais įgyvendinamas principas, nediskriminavimo teisė dažniausiai formuluojama kaip diskriminacijos draudimas. Detaliau nediskriminavimo principo taikymą, įgyvendinant ES lėšomis finansuojamus prioritetus, nustato Europos socialinio fondo (ESF) reglamentas²¹, numatantis, kad turėtų būti prisidedama prie kovos su diskriminacija dėl lyties, rasinės ar etninės kilmės, religijos ar tikėjimo, negalios, amžiaus ar lytinės orientacijos, ypatingą dėmesį skiriant tiems, kurie patiria daugialypę diskriminaciją.

ESF reglamento 8 straipsnis nustato, kad pasinaudamos ESF valstybės narės ir Europos Komisija remia konkrečius veiksmus, kuriais

„siekiama kovoti su visų rūšių diskriminacija ir padidinti prieinamumą neįgaliesiems asmenims, siekiant pagerinti integraciją į darbo rinką, švietimo ir mokymo sistemą, ir tuo būdu sustiprinti socialinę įtrauktį ir sumažinti nelygybę gauto išsilavinimo ir sveikatos būklės požiūriu, įskaitant perėjimą nuo institucinių prie bendruomenių slaugos paslaugų, visų pirma asmenų, patiriančių daugialypę diskriminaciją, atveju.“²²

Įgyvendinant ESF lėšomis finansuojamus prioritetus taip pat turėtų būti prisidedama prie lygių galimybių skatinimo ir remiamos pastangos laikytis iš Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvencijos kylančio įsipareigojimo, susijusio su švietimu, darbu ir užimtumu bei prieinamumu.

LR lygių galimybių įstatyme kaip vienodai svarbūs išvardyti tiek su kilme, tiek su socialine padėtimi susiję diskriminacijos pagrindai, o diskriminacija ir socialinė atskirtis siejama su socialinio pažeidžiamumo sąvoka. Diskriminacija gali būti patiriama įvairiose gyvenimo srityse – užimtumo, socialinės apsaugos, švietimo, naudojantis paslaugomis ir t.t. Lygybės samprata aprėpia ir asmenų teisinę lygybę – vienodą įstatymų požiūrį į asmenis, jiems renkantis tam tikrą elgesio variantą ar reikalaujant tam tikros pareigos vykdymo iš asmenų analogiškoje situacijoje. Diskriminacija gali būti tiek tiesioginė, tiek netiesioginė. Praktika rodo, kad netiesioginei diskriminacijai atsirasti sąlygas sudaro socialinės atskirties veiksniai (raštingumas, kalbos mokėjimas ir pan.).

Tiesioginė diskriminacija – tai blogesnių sąlygų sudarymas vienai grupei kitos atžvilgiu dėl konkrečiau

²⁰ Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (ES) Nr. 1303/2013, kuriuo nustatomos Europos regioninės plėtros fondai, Europos socialiniam fondui, Sanglaudos fondai, Europos žemės ūkio fondai kaimo plėtrai ir Europos jūros reikalų ir žuvininkystės fondai bendros nuostatos ir Europos regioninės plėtros fondai, Europos socialiniam fondui, Sanglaudos fondai ir Europos jūros reikalų ir žuvininkystės fondai taikytinos bendrosios nuostatos ir panaikinamas Tarybos reglamentas (EB) Nr. 1083/2006.

²¹ Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (ES) Nr. 1304/2013 dėl Europos socialinio fondo, kurio panaikinamas Tarybos reglamentas (EB) Nr. 1081/2006.

²² Ten pat.

požymio, pavyzdžiui, lyties, etniškumo ar seksualinės orientacijos.

Netiesioginė diskriminacija pasireiškia tuomet, kai visiems gyventojams taikomos vienodos sąlygos ar reikalavimai, tačiau kai kurias grupes jie paveikia labiau nei kitas.

Lietuvoje 2017 m. buvo patvirtintas Nediskriminavimo skatinimo 2017 – 2019 m. veiksmų planas²³ numato keturias pagrindines kryptis nediskriminavimui skatinti:

- 1) teisinio reguliavimo tobulinimas;
- 2) visuomenės informavimas ir švietimas;
- 3) nediskriminavimo skatinimo tyrimai ir apžvalgos;
- 4) tarpinstitucinio bendradarbiavimo stiprinimas.

Dalį veiklų pagal šias nacionalinės politikos kryptis planuojama finansuoti ES struktūrinių fondų lėšomis, o šių veiklų rezultatai – naujas teisinis reguliavimas, tyrimai ir apžvalgos – prisidės prie naujų žinių kūrimo ir geresnio nediskriminavimo principo įgyvendinimo. Prie nediskriminavimo principo įgyvendinimo prisideda ir kituose strateginiuose dokumentuose suplanuotos įgyvendinti priemonės, kurios yra skirtos įvairioms diskriminavimo riziką patiriančioms grupėms, pavyzdžiui, Nacionalinė neįgaliųjų socialinės integracijos 2013–2019 m. programa ir jos veiksmų planas²⁴, Socialinės įtraukties didinimo 2014 -2020 m. veiksmų planas²⁵ ir Romų integracijos į Lietuvos visuomenę 2015–2020 m. veiksmų planas²⁶.

Tikslinės grupės nediskriminavimo srityje:

- neįgalieji;
- pradedantys darbo veiklą pagal įgytą specialybę ar profesiją;
- ilgalaikiai bedarbiai;
- vyresni kaip 54 metų darbingi asmenys;
- asmenys, grįžę iš laisvės atėmimo vietų;
- asmenys, priklausomi nuo narkotinių, psichotropinių ir kitų psichiką veikiančių medžiagų, baigę psichologinės socialinės ir (ar) profesinės reabilitacijos programas;
- romų tautybės asmenys.

Neįgaliesiems, vyresnio amžiaus žmonėms bei kitiems, turintiems skirtingas funkcines galimybes, turėtų būti užtikrinta galimybė tokiomis pačiomis kaip ir kitų asmenų sąlygomis naudotis fizine infrastruktūra, transportu, IRT ir kitomis priemonėmis bei paslaugomis. Visose šiose srityse vis dar susiduriama su rimtomis kliūtimis. Prieinamumas visiems yra pirminė dalyvavimo socialiniame ir ekonominiame gyvenime sąlyga, kuri turi būti užtikrinama investuojant ES fondų lėšas.

²³ 2017 m. gegužės 15 d. LR socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas Nr. A1-250 „Dėl nediskriminavimo skatinimo 2017–2019 m. veiksmų plano patvirtinimo“.

²⁴ 2015 m. birželio 15 d. LR socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas Nr. A1-381 „Dėl Nacionalinės neįgaliųjų socialinės integracijos 2013–2019 metų programos įgyvendinimo 2016–2018 m. veiksmų plano patvirtinimo“.

<https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/207263b01e2c11e586708c6593c243ce>

²⁵ <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/e4ea32c0b0bd11e68987e8320e9a5185?jfwid=wny8rfjrl>

²⁶ <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/4a774b20a7c711e4a82d9548fb36f682>

Nediskriminavimo principo įgyvendinimo rodikliai

Nediskriminavimo principo įgyvendinimo pažangą matuojantys rodikliai yra nustatyti tiek nacionaliniuose strateginiuose dokumentuose, tiek pačioje VP. Šiuos rodiklius galima suskirstyti atsižvelgiant į tai, kokį nediskriminavimo principo įgyvendinimo aspektą jie vertina:

- tiesioginių tikslinių grupių dalyvavimą remtinose veiklose;
- kuriamos infrastruktūros prieinamumą tikslinėms grupėms;
- viešųjų paslaugų prieinamumą tikslinėms grupėms;
- visuomenės švietimą, nuostatų keitimą.

Nediskriminavimo principo įgyvendinimo pažangai skirti keletas VP nustatytus svarbiausius siekiamus pokyčius matuojančių rodiklių.

4 lentelė. Nediskriminavimo principo įgyvendinimo rodikliai VP lygmeniu

Tikslinė grupė	Aktualūs VP rezultato rodikliai
Vyresni kaip 54 m. darbingi asmenys	Dalyviai, kurie baigę dalyvauti ESF veiklose pradėjo dirbti, įskaitant savarankišką darbą (vyresni negu 54 metų asmenys, kurie yra bedarbiai, įskaitant ilgalaikius bedarbius, arba neaktyvūs nesimokantys asmenys, dalyvavę ESF veiklose).
	Dalyviai, kurie baigę dalyvauti ESF veiklose įgijo kvalifikaciją (vyresni negu 54 metų asmenys, kurie yra bedarbiai, įskaitant ilgalaikius bedarbius, arba neaktyvūs nesimokantys asmenys, dalyvavę ESF veiklose).
	Asmenys vyresni kaip 54 metų amžiaus, kurie po dalyvavimo ESF veiklose įgijo kvalifikaciją.
	Asmenys vyresni kaip 54 metų amžiaus, kurie po dalyvavimo ESF veiklose dalyvauja savanoriškoje veikloje.
Neįgalūs asmenys	Neįgalieji, kurie sėkmingai baigė ESF remiamas profesinės reabilitacijos programas.
	Neįgalių asmenų, gaunančių paslaugas bendruomenėje, dalis nuo visų neįgaliųjų, gaunančių socialines paslaugas.
Ilgalaikiai bedarbiai	Ilgalaikiai bedarbiai dalyviai, kurie baigę dalyvavimą gavo pasiūlymą dėl darbo, tolesnio mokymosi, pameistrystės ar stažuotės.
	Ilgalaikiai bedarbiai dalyviai, kurie baigę dalyvavimą pradėjo mokytis, įgijo kvalifikaciją arba pradėjo dirbti, įskaitant savarankišką darbą.
Visos tikslinės grupės	Socialiai pažeidžiami asmenys, kurie po dalyvavimo socialinei integracijai skirtose ESF veiklose pradėjo ieškoti darbo, mokytis arba dirbti, įskaitant savarankišką darbą.
	Sėkmingai veikiančių socialinių verslų dalis nuo visų ESF investicijas gavusių socialinių verslų 12 mėn. po projekto pabaigos.
	ESF subsidijas gavę socialinių įmonių darbuotojai, kurie išsilaikė darbo vietoje.
	Dalis asmenų, kurie praktikoje taiko žinias ir įgūdžius, įgytus dalyvaujant renginiuose, skatinančiuose moterų ir vyrų lygybę bei diskriminacijos mažinimą darbo rinkoje.

Universalus dizainas kaip nediskriminavimo principo dalis

Universalus dizainas neturi būti suprantamas, kaip aplinkos pritaikymas konkrečiai žmonių grupei. Tai tiesiog kertinė gero dizaino sąlyga, užtikrinanti, kad projektuojant pastatus, aplinką, gaminius ar paslaugas atsižvelgiama į visų jais besinaudosiančių žmonių poreikius.

Universalus dizainas – tai toks dizainas, pagal kurį suprojektuota aplinka, produktai ar paslaugos yra lengvai pasiekiami, suprantami bei gali būti naudojami visų žmonių, nepaisant jų amžiaus, dydžio ir galimybių²⁷.

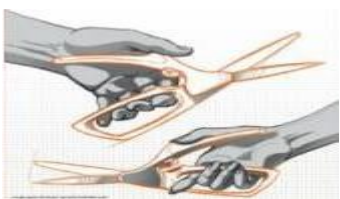
Lietuvos teisinėje bazėje universalus dizainas sąvoka įtvirtinta LR Statybos įstatyme (1996 m. kovo 19 d. Nr. I-1240). Jame universalus dizainas apibrėžiamas kaip *gaminių ir aplinkos forma, kai jais be specialaus pritaikymo gali naudotis vaikai, suaugę, vyrai, moterys, senyvo amžiaus, neįgalieji, įvairių tautybių ir kitų grupių žmonės*. LR Statybos įstatyme nurodoma, kad statinio architektūra turi būti tokia, kad statiniai atitiktų universalus dizaino reikalavimus, nustatomus normatyviniuose statybos techniniuose dokumentuose, normatyviniuose statinio saugos ir paskirties dokumentuose.

7 pagrindinius universalus dizaino principus 1997 metais suformulavo grupė Šiaurės Karolinos valstybinio universiteto architektų, produktų dizainerių, inžinierių ir aplinkos dizaino tyrėjų.

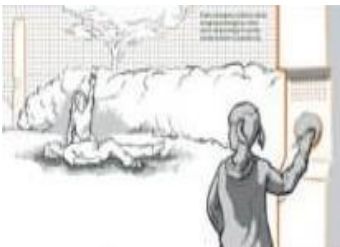
Pagrindiniai septyni universalus dizaino principai:

1. Vienodos naudojimo galimybės. Produktai yra suprojektuoti taip, kad jais vienodai sėkmingai galėtų naudotis skirtingas galimybes turintys asmenys. Skirtingų galimybių žmonėms skirti produktai turi būti identiški ar bent ekvivalentiški, neišskirti ir nestigmatizuoti nei vienos vartotojų grupės, užtikrinti visų asmenų saugumą ir privatumą.

2. Lankstumas. Produktas pritaikomas prie vartotojo asmeninių poreikių ir galimybių: dizainas suteikia galimybę pasirinkti naudojimo būdą, tinka dešiniarankiams ir kairiarankiams, padeda produktu pasinaudoti preciziškai ir tiksliai pagal paskirtį, prisitaiko prie vartotojo tempo.

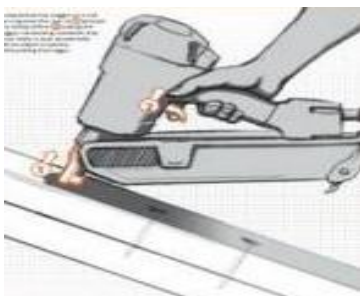

3. Paprastas ir intuityvus naudojimas. Nepaisant vartotojo patirties, žinių bei kalbos mokėjimo ar gebėjimo susikaupti, produkto vartojimo būdas yra lengvai suprantamas. Produktas neturi nereikalingų sudėtingų elementų, atitinka vartotojo lūkesčius, gali būti naudojamas nepaisant vartotojo išsilavinimo ar kalbos mokėjimo. Siekiant išvengti nereikalingo sudėtingumo/painumo, pateikiama tik esminės svarbos informacija, kuri yra aiški ir struktūrizuota. Naudojant ar panaudojus produktą gali būti gaunama atsakomoji reakcija.

²⁷ www.universaldesign.ie

4. Nujaučiama informacija. Produkto dizainas turi efektyviai komunikuoti informaciją vartotojui nepaisant aplinkos sąlygų ar vartotojo sensorinių galimybių. Svarbi informacija turi būti pateikiama skirtingais būdais – naudojant piktogramas, taktilinius (lytėjimo) ženklus, žodinius užrašus. Ji turi būti lengvai įskaitoma, aiškiai išskirta (pavyzdžiui, pasitelkiant skirtingas spalvas). Pateikiant informaciją turi būti naudojami paprasti, žinomi terminai, visiems suprantami pavadinimai. Atskiri produkto elementai turi būti taip išskirti, kad juos būtų galima aiškiai aprašyti instrukcijoje. Produktas turi būti suderinamas su kitomis technologijomis ir įrenginiais, kuriuos naudoja ribotas sensorines galimybes turintys asmenys.

5. Tolerancija klaidai. Produkto dizainas turi būti toks, kad būtų kiek įmanoma sumažinta traumų/nepageidaujamų pasekmių rizika dėl neplanuotų, atsitiktinių veiksmų. Pavojingi produkto elementai turi būti eliminuoti, izoluoti arba uždengti, o dažniausiai naudojami elementai - lengviausiai prieinami. Turi būti pateikti pavojus nurodantys ženklai, numatyta apsauga jei produktas naudojamas netinkamai, užkirstas kelias nevalingiems veiksmais atliekant tikslumo reikalaujančias užduotis.

6. Nedidelės fizinės pastangos. Produktas turi būti suprojektuotas taip, kad jo naudojimas reikalautų minimalių fizinių pastangų. Vartotojas turi išlaikyti neutralią kūno padėtį, nenaudoti jėgos, atlikti kuo mažiau pasikartojančių judesių, o fizinių pastangų laikas turi būti kuo trumpesnis.

7. Vieta ir erdvė naudojimui. Lengvam naudojimui ir pasiekiamumui užtikrinti, turi būti numatyta tinkama vieta ir erdvė, kad produktu galėtų naudotis visi asmenys, nepriklausomai nuo jų kūno išmatavimų, laikysenos ar mobilumo. Pagrindiniai objektai turi būti aiškiai matomi visiems, tiek sėdintiems, tiek stovintiems, vartotojams. Visi elementai turi būti pasiekiami tiek iš sėdimos, tiek iš stovimos pozicijos. Erdvės turi būti pakankamai, kad produktu galėtų naudotis pagalbinėmis priemonėmis besinaudojantys žmonės.

Universaliai dizainui svarbūs principai yra kompleksiško, vientisumo, vartotojų įtraukimo bei „kas patogu silpniesiems- tas patogu ir visiems“.

Kompleksiškumo principas - apimti įvairias priemones, kuo plačiau ir daugiau komponentų, pavyzdžiui, įrengus visiems tinkamą įėjimą į patalpas, privalu įrengti ir kitas pritaikytas statinio patalpas, pavyzdžiui, tualetą.

Vientisumo principas - trasos maršruto prieinamumas ir tinkamumas visiems turi būti vientisas, nenutrūkstamas pereinant iš vienos vietos į kitą.

Vartotojų įtraukimo principas – universalus dizainas kuriamas tampriai bendradarbiaujant su vartotoju. Kas tinka silpniesiems – tinka daugeliui kitų vartotojų. Pavyzdžiui, neįgaliesiems pritaikyta aplinka, produktai (pavyzdžiui, ranktūriai) naudoti aplinka pat turi tikti ir kitiems vartotojams.

Universalus dizaino principų įgyvendinimas leidžia kurti darnią aplinką neskirstant vartotojų pagal jų fizines savybes ar gebėjimus, tuo pačiu prisidedama ir prie nediskriminavimo principo įgyvendinimo.

Nediskriminacinė aplinka, kurioje kiekvienas visuomenės narys jaučiasi patogiai, pagerina gyvenimo kokybę, užtikrina didesnę socialinę saugumą ir priartina prie darnios ir stiprios visuomenės sukūrimo:

- Universalaus dizaino principo taikymas viešajame sektoriuje pagerina teikiamų paslaugų kokybę ir prieinamumą.
- Universali ir saugi aplinka gerokai sumažina nelaimingų atsitikimų, traumų tikimybę, o tai reiškia sutaupyta sveikatos ir socialinės apsaugos sistemų lėšas - mažesnes išlaidas sveikatos priežiūros paslaugoms, socialinėms išmokoms neįgalumo atveju, mažesnę žalą dėl prarasto darbingumo.
- Pagal universalaus dizaino principus suprojektuota aplinka sudaro galimybes specialiujų poreikių turintiems asmenims būti nepriklausomais nuo kitų pagalbos, padeda spręsti senėjančios visuomenės problemas, kuomet vyresni gyventojai išlieka aktyviais bendruomenės ir darbo rinkos nariais nepatirdami socialinės atskirties dėl sumažėjusio fizinio pajėgumo ar ligų.
- Viešosios paskirties statinių projektavimas bei viešųjų paslaugų organizavimas laikantis universalumo principo padeda racionaliai ir taupiai naudoti viešąsias lėšas, nes ateityje nereikia skirti lėšų šių statinių ar paslaugų specialiam pritaikymui.

Lietuvoje kasmet apie 130-150 tūkst. žmonių patiria sužalojimų parkritę. Skaičiuojama, kad apie trečdalis kritimų įvyksta dėl nepritaikytos, nesaugios aplinkos.

Tuo pačiu, universalaus dizaino principų taikymas atveria naujas galimybes verslui – išplečia vartotojų ratą, gerina įvaizdį. Įgalindamas ir pagelbėdamas kiekvienam visuomenės nariui atskirai, universalus dizainas tuo pačiu teikia naudą visai visuomenei padėdamas spręsti socialinės atskirties problemas.

Universalaus dizaino principo tikslinės grupės:

- vaikai;
- vyresnio amžiaus asmenys, turintys mažesnę nei vidutinis fizinį pajėgumą ir ištvermę;
- turintys viršsvorį bei stambūs, aukšti;
- moterys vėlyvo nėštumo laikotarpiu;
- nešantys nešulius;
- ausines nešiojantys ar kitaip aplinkos negirdintys asmenys (klausos negalią turintys asmenys)
- nematantys ar silpnai matantys asmenys
- tėvai su vaikais vežimėliuose;
- asmenys, judantys specialiosiomis priemonėmis (vaikštynėmis, neįgaliųjų vežimėliais, ratukais, riedučiais, dviračiais)
- neišsilavinę (beraščiai mažaraščiai);
- kitakalbiai (užsieniečiai);
- nuvargę, išsiblaškę, suvokimo sunkumų turintys (senyvo amžiaus, proto negalią turintys asmenys);
- asmenys, turintys laikinų sveikatos sutrikimų, alergiški asmenys, turistai, asmenys besinaudojantys viešuoju transportu.

Remti ir skatinti veiklą, susijusią su universalaus dizaino prekių, paslaugų, įrangos ir priemonių projektavimu, konstravimu bei statymu įpareigoja Lietuvos 2010 m. ratifikuota Jungtinių Tautų Neįgaliųjų teisių konvencija²⁸. Savo ruožtu 2014-2020 m. nacionalinėje pažangos programoje, universalus dizainas įvardijamas kaip viena iš priemonių siekiant numatytų tikslų gyventojų gerovės ir socialinės aprėpties

²⁸ Lietuvos Respublikos įstatymas dėl Jungtinių Tautų Neįgaliųjų teisių konvencijos ir jos fakultatyvaus protokolo ratifikavimo. 2010 m. gegužės 27 d. Nr. XI-854, <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.541CB4ACAFA4>.

didinimo srityje, užtikrinant tvarią ir tolygią regionų plėtrą, ir teritorinę sanglaudą²⁹. VP universalus dizaino principo taikymas minimas kaip viena iš priemonių įgyvendinant lygių galimybių ir nediskriminavimo horizontalųjį principą.

2016 m. Jungtinių Tautų organizacijos parengtoje ataskaitoje dėl neįgaliųjų teisių Lietuvoje išreiškiamas didelis susirūpinimas dėl nepakankamo universalus dizaino principų įgyvendinimo didinant viešųjų bei privačių pastatų, transporto, viešųjų erdvių bei paslaugų prieinamumą. JTO ragina Lietuvą sudaryti ir įgyvendinti veiksmų planą, kuriame būtų numatyti aiškūs terminai bei išmatuojami progreso rodikliai ir kuris užtikrintų nuoseklų universalus dizaino principo taikymą fizinėje infrastruktūroje, gyvenamojoje aplinkoje, transporte tiek miestuose, tiek kaimo vietovėse.

1.4. Jaunimas

Jaunimo principo tikslai, reglamentavimas ir tikslinės grupės

Aukštas jaunimo nedarbo lygis, kaip vienas iš pagrindinių Europos Sąjungos iššūkių, paminėtas 2010 m. pradėtoje įgyvendinti ES dešimties metų ekonomikos augimo ir darbo vietų kūrimo strategijoje „Europa 2020“³⁰. Europos Komisija į šią strategiją įtraukė pavyzdinę iniciatyvą „Judus jaunimas“³¹, kuri padėjo pagrindus jaunimo užimtumo politikos formavimui ir įgyvendinimui ES lygmeniu. Lietuva, pasirinkdama horizontaliai įgyvendinti jaunimo principą, įgyvendino šaliai skirtas ES Tarybos rekomendacijas imtis papildomų priemonių, siekiant padidinti jaunimo dalyvavimą darbo rinkoje ir efektyviau taikyti jaunimo integracijos į darbo rinką priemones.

Pagrindiniai „Judus jaunimo“ iniciatyvos tikslai apima:

- *jaunimo užimtumo padėties gerinimą;*
- *aukštesnių Europos aukštojo mokslo įstaigų rezultatų siekimą;*
- *visų lygių mokymo ir švietimo kokybės gerinimą;*
- *studentų ir stažuotojų judumo skatinimą.*

Lietuvoje jaunimo politika, kuria sprendžiamos jaunimo problemos ir siekiama sudaryti palankias sąlygas formuotiis jauno žmogaus asmenybei bei jo integravimusi į visuomenės gyvenimą, o taip pat visuomenės supratimo ir tolerancijos jauniems žmonėms, įgyvendinama šiose srityse:

- pilietiškumo ugdymo ir karo prievolės atlikimo;
- švietimo, mokymo, mokslo, studijų ir ugdymo;
- neformalaus ugdymo;
- darbo ir užimtumo;
- apsirūpinimo būstu;
- laisvalaikio, poilsio, kūrybos ir kultūros;
- socialinės ir sveikatos apsaugos;
- sveikatingumo, kūno kultūros ir sporto;

²⁹ LR Vyriausybės 2012 m. lapkričio 28 d. nutarimas Nr. 1482 „Dėl 2014–2020 m. nacionalinės pažangos programos patvirtinimo“, <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.31A566B1512D>.

³⁰ Europos Komisija (2010), 2020 m. Europa. Pažangaus, tvaraus ir integracinio augimo strategija, KOM(2010) 2020 galutinis, Briuselis.

³¹ Komunikatas „Judus jaunimas“ 2010 m. rugsėjis

- narkomanijos ir kitų priklausomybės formų prevencijos;
- nusikalstamumo prevencijos;
- kitose įstatymų ir kitų teisės aktų nustatytoje srityse³².

Jaunas žmogus – tai asmuo nuo 14 iki 29 metų³³.

Nacionalinėje jaunimo politikos 2011–2019 m. programoje³⁴ yra nustatyti **penki tikslai**, nukreipti į palankios aplinkos jauno žmogaus vertingam gyvenimui ir saviraiškai Lietuvoje sukūrima:

- 1) užtikrinti įvairaus jaunimo poreikius atitinkančią socialinės apsaugos, švietimo ir sveikatos sistemų plėtrą;
- 2) ugdyti sąmoningą, pilietišką, patriotišką, brandžią, kultūringą ir kūrybingą jauno žmogaus, gebančio būti aktyvia įvairialypės visuomenės dalimi, asmenybę;
- 3) išplėtoti ir koordinuoti darbo su jaunimu sistemą ir užtikrinti jaunimo užimtumo infrastruktūros plėtrą;
- 4) sudaryti palankias sąlygas nuosekliai ir kokybiškai jaunimo ir su jaunimu dirbančių organizacijų veiklai, siekiant aktyvesnio jaunimo į(si)traukimo į organizuotą veiklą;
- 5) užtikrinti žinybų ir sektorių bendradarbiavimą plėtojant darnią, faktais ir žiniomis grįstą jaunimo politiką.

Jaunimo išskirtinumas sietinas ne tik su amžiumi, bet ir su asmens gyvenimo laikotarpiu, kai integruojamasi į visuomenę, bręstama, tampama nepriklausomais, bandoma įsitvirtinti darbo rinkoje, kuriama šeima ir socialinė, materialinė padėtis.

Partnerystės sutartimi įsipareigojusi jaunimo principą įgyvendinti horizontaliai Lietuva siekė išspręsti kelias jaunimo problemas:

- didelis jaunimo nedarbo lygis
- nepakankamos turimų kvalifikacijų sąsajos su darbo rinkos poreikiais;
- santykinai didelis jaunimo mobilumas tiek iš mažesnių šalies miestelių, tiek iš pačios šalies;
- nepakankamos neformaliojo švietimo galimybės;
- silpnai išvystytas verslumas ir kūrybiškumas;
- menkas susidomėjimas gamtos ir technologijų mokslais, MTEP;
- menkas dalyvavimas vietos organizacijų ar savivaldos institucijų veikloje;
- koordinuotos ir kokybiškos jaunimo informavimo bei konsultavimo sistemos nebuvimas³⁵.

³² Lietuvos Respublikos jaunimo politikos pagrindų įstatymas, 2003 m. gruodžio 4 d. Nr. IX-1871 (suvestinė redakcija nuo 2016-11-18). <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.92E111F705DD/UbwDTniUlu>

³³ Ten pat.

³⁴ 2010 m. gruodžio 1 d. LR Vyriausybės nutarimas Nr. 1715 „Dėl nacionalinės jaunimo politikos 2011–2019 metų plėtros programos patvirtinimo“. <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.10A2087E3527>.

³⁵ Lietuvos Respublikos partnerystės sutartis, 2014 m. birželis (pakeitimas patvirtintas 2017-01-23 sprendimu Nr. C(2017)211).

Jaunimo principo įgyvendinimo rodikliai

VP nustatyti rezultato lygmens stebėsenos rodikliai yra skirti Jaunimo užmtumo iniciatyvos (JUI) įgyvendinimo pažangai ir pasiektiems pokyčiams matuoti. Jie aprėpia jaunimo dalyvavimą JUI remiamose veiklose (mokymuose, konsultacijose ir kt.) bei jauno žmogaus padėtį švietimo sistemoje ir darbo rinkoje po dalyvavimo intervencijoje (žr. 4 lentelę). Šie rodikliai apima tik vieną iš horizontalaus jaunimo principo įgyvendinimo kryptių, daugiau jaunimo principui aktualių stebėseno rodiklių yra pateikiama gairių 2 priede.

5 lentelė. Jaunimo principo įgyvendinimo rodikliai VP lygmeniu

Aktualūs VP rezultato rodikliai
Bedarbiai dalyviai, kurie baigė dalyvauti JUI remiamoje intervencijoje
Bedarbiai dalyviai, kurie baigę dalyvavimą gavo pasiūlymą dėl darbo, tolesnio mokymosi, pameistrystės ar stažuotės
Bedarbiai dalyviai, kurie baigę dalyvavimą pradėjo mokytis, įgijo kvalifikaciją arba pradėjo dirbti, įskaitant savarankišką darbą
Ilgalaikiai bedarbiai dalyviai, kurie baigė dalyvauti JUI remiamoje intervencijoje
Ilgalaikiai bedarbiai dalyviai, kurie baigę dalyvavimą gavo pasiūlymą dėl darbo, tolesnio mokymosi, pameistrystės ar stažuotės
Ilgalaikiai bedarbiai dalyviai, kurie baigę dalyvavimą pradėjo mokytis, įgijo kvalifikaciją arba pradėjo
Nestudijuojantys ir nesimokantys neaktyvūs dalyviai, kurie baigė dalyvauti JUI remiamoje intervencijoje
Nestudijuojantys ir nesimokantys neaktyvūs dalyviai, kurie baigę dalyvavimą gavo pasiūlymą dėl darbo, tolesnio mokymosi, pameistrystės ar stažuotės
Nestudijuojantys ir nesimokantys neaktyvūs dalyviai, kurie baigę dalyvavimą pradėjo mokytis, įgijo kvalifikaciją arba pradėjo dirbti, įskaitant savarankišką darbą
Dalyviai, kurie baigę dalyvavimą po šešių mėnesių tęsia mokymąsi, dalyvauja kvalifikaciją suteikiančiose mokymo programose, mokyme per pameistrystę ar atlieka stažuotę
Dalyviai, kurie baigę dalyvavimą po šešių mėnesių dirba
Dalyviai, kurie baigę dalyvavimą po šešių mėnesių savarankiškai dirba

2. KAIP INTEGRUOTI HORIZONTALIUOSIUS PRINCIPUS Į INVESTICIJŲ PLANAVIMĄ IR ĮGYVENDINIMĄ?

2.1. Kaip atsižvelgti į horizontaliuosius principus planuojant ir įgyvendinant VP ir jos finansuojamus projektus?

Principų horizontalumas reiškia, kad jie gali ir turi būti įgyvendinami visose srityse pagal VP vykdomuose projektuose. Horizontalius principus programos lygmeniu galima įgyvendinti dvejopai:

- **diferencijuotai**, numatant atskirus veiksmus, sudarant VP prioritetus ar priemonės horizontalių principų įgyvendinimui.
- **integruotai**, numatant horizontalius principus įgyvendinančius veiksmus visuose VP prioritetuose ir priemonėse, kurių pagrindinis tikslas nėra kurio nors iš horizontaliųjų principų įgyvendinimą.

Rengiant 2014–2020 m. ES fondų investicijų veiksmų programą, horizontalius principus dar programavimo etape buvo numatyta įgyvendinti diferencijuotai – nustatant siekiamus pokyčius ir pažangą horizontaliųjų principų srityje matuojančius rodiklius ir integruotai – įgyvendinant kitas VP prioritetų remiamas veiklas.

Lyčių lygybės ir nediskriminavimo principų diferencijuoto integravimo į VP pavyzdys

VP 7 prioriteto „Kokybiško užimtumo ir dalyvavimo darbo rinkoje skatinimas“ 7.3.2 uždavinys „Pagerinti visuomenės, verslo ir viešojo sektoriaus supratimą apie moterų ir vyrų lygių galimybių bei nediskriminavimo dėl amžiaus, negalios ir kitų pagrindų principų taikymą ir sustiprinti gebėjimus atpažinti bei šalinti diskriminavimo apraiškas“.

Nors diferencijuotas horizontaliųjų principų įgyvendinimas leidžia spręsti nustatytas problemas ir pasiekti tikslines grupes, horizontaliųjų principų taikymas integruotai – visose remiamose priemonėse ir veiklose – sudaro sąlygas keisti visuomenės nuostatas ir padidina horizontaliųjų principų įgyvendinimui skirtas lėšas.

2.1.1. Horizontaliųjų principų įgyvendinimas VP lygmeniu

2014–2020 m. programavimo laikotarpiu horizontalūs principai yra detalizuojami Bendrųjų nuostatų reglamento prieduose esančiose Bendrosiose strateginėse gairėse³⁶. Jose nustatoma, kad įgyvendindamos horizontalius principus valstybės narės turėtų:

- Imtis veiksmų, leidžiančių išvengti arba sumažinti neigiamą poveikį aplinkai, investicijas nukreipdamos tvarioms ir kaštų efektyvumą užtikinančioms veikloms;
- Vengti investicijų, kurios gali turėti reikšmingą neigiamą poveikį aplinkai arba klimato kaitai ir remti veiksmus, nukreiptus į neigiamo poveikio šalinimą;
- Alternatyvių investicijų pasirinkimų kaštus vertinti ilgojo laikotarpio perspektyvoje;
- Esant galimybei taikyti žaliuosius pirkimus;
- Aprašyti veiksmus, kurių bus imtasi atrenkant projektus, nustatant intervencijų uždavinius, vykdant stebėseną ir atsiskaitymą;
- Kur tinka, atlikti lyčių analizę ir ESF lėšomis remti specifinius tikslinius veiksmus;
- Užtikrinti partnerystę su institucijomis ir organizacijomis, atsakingomis už lyčių lygybės ir nediskriminavimo skatinimą;
- Sukurti konsultacijų ir ekspertizės mechanizmą lyčių lygybės, nediskriminavimo ir prieinamumo neįgaliesiems klausimais ESI fondų planavimo, stebėsenos ir vertinimo metu;
- Užtikrinti, kad vadovaujančios institucijos, koordinuodamos savo veiksmus su stebėsenos komitetu, atliktų horizontaliųjų principų taikymo vertinimus (taip pat ir vidinius);
- Atsižvelgti į pažeidžiamų grupių poreikius, siekiant geresnės jų integracijos į darbo rinką ir dalyvavimo visuomenėje;
- Imtis veiksmų, užtikrinančių, kad visi ESI fondų lėšomis sukurti ir viešai prieinami produktai, paslaugos ir infrastruktūra būtų prieinami visiems piliečiams, įskaitant negalią turinčius, tokiu būdu prisidedant prie aplinkos be kliūčių neįgaliesiems ir vyresnio amžiaus žmonėms kūrimo;
- Užtikrinti fizinės aplinkos, transporto, informacinių ir ryšio technologijų prieinamumą, skatinant pažeidžiamų grupių, įskaitant neįgaliuosius, įtrauktį³⁷.

³⁶ European Structural and Investment Funds 2014–2020: Official texts and commentaries.

http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/guides/blue_book/blueguide_en.pdf

³⁷ Bendros strateginės gairės. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (ES) Nr. 1303/2013, kuriuo nustatomos Europos regioninės plėtros fondai, Europos socialiniai fondai, Sanglaudos fondai, Europos žemės ūkio fondai kaimo plėtrai ir Europos jūros reikalų ir žuvininkystės fondai bendros nuostatos ir Europos regioninės plėtros fondai,

6 lentelė. Horizontaliųjų principų įgyvendinimas programos lygmeniu.

Programos ciklas	Veiksmai, skirti įgyvendinti horizontaliuosius principus
Programos rengimas	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Atlikti esamos situacijos analizę, nustatyti esminius siekiamus pokyčius ir rodiklius horizontaliųjų principų įgyvendinimo srityse. ➤ Rengiant programą vadovautis patikimais įrodymais (ankstesnių intervencijų vertinimai, tyrimai, gerosios praktikos pavyzdžiai) ir ekspertinėmis žiniomis, kokie horizontaliųjų principų integravimo būdai buvo efektyvūs ir prisidėjo prie geresnio šių principų įgyvendinimo. ➤ Įtraukti tikslinių grupių interesus atstovaujančias organizacijas į darbo grupes ir komitetus, tiesiogiai dalyvaujančius VP rengime. ➤ Konsultuotis su tikslinių grupių interesus atstovaujančiomis organizacijomis ir kitomis suinteresuotosiomis pusėmis dėl horizontaliųjų principų įgyvendinimo būdų.
Programos įgyvendinimas	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Planuojant intervencijas remtis patikimais įrodymais apie horizontaliųjų principų tikslinių grupių poreikius, esant reikalui inicijuoti tokių įrodymų surinkimą – papildomą analizę, konsultacijas su tikslinių grupių atstovais. ➤ Nustatyti veiklas, kurios įgyvendins horizontalius principus integruotu būdu ir vertinimo kriterijus, lesiančius stebėti integruotai įgyvendinamus horizontalius principus. ➤ Numatyti intervencijos produktus ir rezultatus ir įvertinti, ar jie gali daryti poveikį pagrindiniams horizontaliųjų principų stebėsenos rodikliams. ➤ Įvertinti, ar planuojami intervencijos produktai ir rezultatai nedidins netiesioginės diskriminacijos, pavyzdžiui, pagerėjus kitų grupių padėčiai padidės atotrūkis tarp jos ir horizontaliųjų principų tikslinių grupių. ➤ Įvertinti intervencijos neplanuotą poveikį tikslinėms grupėms ir aplinkai, numatyti neigiamo neplanuoto poveikio mažinimo priemones. ➤ Nustatyti reikalavimus dėl horizontaliųjų principų įgyvendinimo projektuose, taikyti su horizontaliųjų principų įgyvendinimu susietus projektų atrankos kriterijus. ➤ Skatinti inovatyvius horizontaliųjų principų įgyvendinimo būdus, teikti pirmenybę projektams, taikantiems inovatyvius metodus. ➤ Sudaryti sąlygas administruojančių institucijų personalui tobulinti žinias horizontaliųjų principų srityje ir taikyti šias žinias praktikoje. ➤ Konsultuoti pareiškėjus ir projektų vykdytojus horizontaliųjų principų įgyvendinimo klausimais.
Programos stebėseną ir vertinimą	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Siekti, kad integruotai horizontalius principus įgyvendinančių intervencijų stebėsenos rodikliai suteiktų informacijos apie šių principų įgyvendinimo pažangą, kai tai nesukuria didelės administracinės naštos. Pavyzdžiui, renkant informaciją stebėsenos rodikliui „Išorės vartotojai iš ūkio subjektų, pasinaudoję atnaujinta atviros prieigos MTEPI infrastruktūra“ fiksuoti tikslinę grupę, kuriai priklauso vartotojas (pavyzdžiui, lytis, neįgalumas, kt.). ➤ Konsultuotis su tikslinių grupių atstovais ir kitomis suinteresuotosiomis pusėmis dėl horizontaliųjų principų įgyvendinimo pažangos ir rezultatų. ➤ Nustačius horizontaliųjų principų įgyvendinimo spragų, imtis papildomų priemonių situacijai pakeisti.

Europos socialiniam fondui, Sanglaudos fondui ir Europos jūros reikalų ir žuvininkystės fondui taikytinos bendrosios nuostatos ir panaikinamas Tarybos reglamentas (EB) Nr. 1083/2006.

	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Įtraukti horizontaliųjų principų įgyvendinimo klausimus į valdymo sričių vertinimus (einamuosius ir poveikio).
Programos viešinimas	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Rinktis poveikį aplinkai mažinančias viešinimo priemones, jas pritaikyti horizontaliųjų principų tikslinių grupių poreikiams. ➤ Užtikrinti informacijos apie programą ir jos rezultatus prieinamumą visoms tikslinėms grupėms. ➤ Organizuojant viešinimo renginius atsižvelgti į specifinius tikslinių grupių poreikius, pavyzdžiui, užtikrinti vietos pasiekiamumą viešuoju transportu, rinktis judėjimo negalią turintiems asmenims pritaikytus pastatus ir patalpas. ➤ Keistis žiniomis ir patirtimi horizontaliųjų principų įgyvendinimo srityje su kitomis institucijomis ir suinteresuotosiomis pusėmis bei partneriais iš užsienio.

2.1.2. Horizontaliųjų principų įgyvendinimas projekto lygmeniu

Projekto planavimo etapu yra labai svarbu atsižvelgti į horizontaliuosius principus ir numatyti projekto veiklas, sukuriamus produktus ir rezultatus, taikomas viešinimo priemones taip, kad būtų kuo geriau įgyvendinti horizontalieji principai. Žemiau esančioje lentelėje yra pateikiamas pagrindinis veiksmų sąrašas, kuriuo turėtų sekti projekto rengėjai, siekdami įgyvendinti horizontaliuosius principus. Gairių 1 priede papildomai pateikiami kontroliniai klausimynai administruojančioms institucijoms ir projektų rengėjams, skirti įvertinti projekto darnumą ir produkto dizaino atitikimą universalaus dizaino principams.

7 lentelė. Horizontaliųjų principų įgyvendinimas projekto lygmeniu.

Projekto etapas	Veiksmai, skirti įgyvendinti horizontaliuosius principus
Projekto rengimas	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Įtraukti horizontaliųjų principų tikslines grupes ir konsultuotis su jų atstovais: išsiaiškinti jų poreikius, pagrindines problemas. ➤ Konsultuotis su partnerių organizacijomis, vietos institucijomis, mokslo ir švietimo sistemų darbuotojais. ➤ Numatyti, kaip viešinimo priemonės galėtų padėti įgyvendinti darnaus vystymosi, lyčių lygybės, nediskriminavimo ir jaunimo principus. <p>Svarbu! Projekto rengimo metu nustačius galimas problemas, projektas turėtų būti organizuojamas taip, kad būtų sumažintas neigiamas poveikis aplinkai ir nesusidarytų tiesioginių ar netiesioginių kliūčių pasinaudoti jo rezultatais ar jame dalyvauti. Šias kliūtis projekto vykdytojai gali sumažinti arba panaikinti, pavyzdžiui, padengti dalyvių kelionės išlaidas, pasiūlyti vaikų priežiūros paslaugą projekto veiklų metu, pasirinkti projekto vykdymo vietą, kuri būtų pasiekama viešuoju transportu, sukurti lankstų projekto veiklų grafiką, rinktis aplinkai nekenksmingas medžiagas ir pan.</p>
Projekto įgyvendinimas	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Pasirinkti medžiagas, technologijas ir darbų atlikimo būdus, kurie mažina neigiamą poveikį aplinkai. ➤ Užtikrinti visiems vienodai atviras galimybes įsidarbinti projekte. ➤ Užtikrinti prieinamumą: projekto vietos pasiekimą viešuoju transportu, rekonstruojamų ar statomų objektų prieinamumo užtikrinimą judėjimo negalią turintiems žmonėms, neįgaliųjų galimybes dalyvauti projekte, pasinaudoti projekto medžiaga. ➤ Žinios apie horizontalius principus sklaidymas: darbuotojų, klientų, visuomenės informavimas apie taikomus horizontalius principus, šių įsipareigojimų įtraukimas į rinkodaros strategijas, ataskaitas, mokymus.

	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Pritaikyta medžiaga: siekti, kad projekte naudojama medžiaga mažintų neigiamą poveikį aplinkai ir būtų nediskriminuojanti arba keistų diskriminuojantį požiūrį. Medžiaga turėtų būti pritaikyta skirtingoms tikslinėms grupėms: pateikiama tekstu, garso, vaizdo įrašu, Brailio raštu ir pan. ➤ Lankstus požiūris: esant galimybei turėtų būti taikomas lankstus veiklų organizavimas laiko atžvilgiu, atsižvelgiama į žmonių, turinčių globos išpareigojimų, poreikius. ➤ Parama: imtis papildomų priemonių ir teikti papildomą paramą, kad projekto veiklos taptų prieinamos tikslinėms grupėms.
Projekto stebėseną	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Numatyti rodiklius, kaip bus matuojamas horizontaliųjų principų tikslų pasiekimas: pavyzdžiui, specialių poreikių turinčių žmonių nedarbo lygis, lyginant su šalies vidurkiu, kokia dalis tikslinės grupės gyvena skurde ir pan. ➤ Remiantis šiais rodikliais, nustatyti esamą situaciją ir stebėti, kaip siekiama nusistatytų tikslų ir šiuos duomenis pateikti projekto ataskaitoje.
Projekto viešinimas	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Užtikrinti viešinimo medžiagos prieinamumą visiems: ji turi būti pritaikyta neįgaliesiems, leidžiama įvairiomis kalbomis, nedaryti neigiamo poveikio aplinkai. ➤ Viešinimo žinutėje akcentuoti horizontaliuosius principus: pavyzdžiui, įrengus universalų dizaino infrastruktūrą, tai reiktų akcentuoti projekto viešinimo priemonėse, t.y. informacinėje sklaidoje apie projektą svarbu įvardyti aktualią informaciją, kaip projektas keičia lankytino objekto patrauklumą ir prieinamumą. Viešinant turi būti vengiama tikslinių grupių stigmatizavimo. ➤ Viešinant informaciją ar projektą, kuriant informacinę medžiagą, vartoti tokią kalbą ir naudoti tokias iliustracijas, kurios būtų tinkamos įvairioms visuomenės grupėms.

2.2. Horizontaliųjų prioritetų įgyvendinimo investuojant 2014–2020 m. ES struktūrinių ir investicijų fondų lėšas galimybės ir praktiniai pavyzdžiai

Šiame gairių skyriuje pagal kiekvieną VP prioritetą yra pateikiamos horizontalių principų įgyvendinimo idėjos ir praktiniai įgyvendinimo pavyzdžiai.

2.2.1. Mokslinių tyrimų, eksperimentinės plėtros ir inovacijų skatinimas

VP prioritetui būdingos intervencijos ir veiklos	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Viešos ir privačios MTEP infrastruktūros atnaujinimas ir plėtra; ➤ Investicijos į MTEP įrangą, elektroninių išteklių prieinamumą ir mokslo populiarinimo infrastruktūros kūrimą; ➤ Parama privataus sektoriaus MTEP ir inovacijų veikloms, MTEP rezultatų komercinimui; ➤ Inovacijų paramos paslaugų prieinamumo ir inovacijų paklausos skatinimas.
Horizontaliųjų prioritetų įgyvendinimo galimybės	<p>Darnus vystymasis</p> <p>Šio prioriteto priemonės tiesiogiai įgyvendina socialinius bei ekonominius darnaus vystymosi aspektus:</p> <ul style="list-style-type: none"> • švietimo ir mokslo kokybės gerinimas, žinių sklaida; • mokslo ir žinių infrastruktūros prieinamumo didinimas; • ekonominių rodiklių gerinimas; • inovacijų skatinimas;

- darbo vietų kūrimas;
- įsidarbinimo galimybių didinimas.

Numatant papildomus reikalavimus ar rekomendacijas pareiškėjams, skatinant pro-aktyvius pareiškėjų veiksmus darnaus vystymosi srityje, prioriteto priemonės turi dideles galimybes išplėsti įgyvendinamų socialinių darnaus vystymosi aspektų sąrašą bei prisidėti įgyvendinant aplinkosauginius aspektus.

Papildomų socialinių aspektų įgyvendinimo galimybės:

- socialinės įtraukties didinimas (skatinant pareiškėjus įgyvendinti socialinę įtrauktį didinančias veiklas, pavyzdžiui, mokymosi ir tyrimų infrastruktūrą pritaikyti laikantis universalios dizaino principų; universalios dizaino principą taikyti mokymosi procese).

Aplinkosauginių aspektų įgyvendinimo galimybės:

- aplinkai draugiškų („žaliųjų“) produktų ir technologijų vystymo skatinimas;
- aplinkosauginio sąmoningumo didinimas, aplinkosauginio švietimo įtraukimas į visas mokymosi grandis;
- išteklių efektyvumo didinimas (skatinant įgyvendinti technines energijos ir išteklių taupymo priemones infrastruktūros plėtros projektuose; skatinant rengti dokumentus elektroniniame formate; nuotolinio bendradarbiavimo skatinimas; kelionių automobiliais mažinimas pritaikant infrastruktūrą ir sudarant galimybes keliauti į darbą dviračiu).

Moterų ir vyrų lygybė

Šis prioritetas svarbus siekiant lyčių lygybės trimis aspektais³⁸:

- užtikrinant lygias abiejų lyčių tyrėjų karjeros galimybes;
- užtikrinant lyčių lygybę sprendimų priėmimo procesuose ir struktūrose;
- integruojant lyties aspektą į tyrimų ir inovacijų turinį.

Siekiant sustiprinti moterų įsitraukimą šiose srityse, įgyvendinant MTEPI priemones svarbu:

- sudaryti lygias galimybes moterims ir vyrams tyrėjams naudotis MTEPI infrastruktūra;
- remiant įmonių MTEPI infrastruktūros projektus naujoms tyrėjų darbo vietoms įkurti, atsižvelgti ir į tyrėjų šeimos ir darbo derinimo poreikius;
- skatinti moterų dalyvavimą tiksliniuose moksliniuose tyrimuose sumanios specializacijos srityje;
- skatinti moterų vadovavimą aukšto lygio tyrėjų grupių vykdomiems tyrimams.

Siekiant skatinti lyčių lygybę inovacijų srityje taip pat svarbu:

- skatinti moterų dalyvavimą naujų, inovatyvių įmonių kūrimo ir plėtroje;
- teikiant paramą inovatyvių įmonių įkūrėjų stažuotėms užsienio mokslo ir studijų institucijose, siekti tolygaus stažuotojų pasiskirstymo pagal lytį;
- skatinti plėtoti tiek moterims, tiek vyrams aktualias inovacijas bei tyrimų kryptis;
- sudaryti lygias galimybes moterims ir vyrams kurti, teikti ir rinkti bei įsigyti

³⁸ European Institute for Gender Equality (2006). *Gender equality in academia and research: GEAR tool*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

inovatyvias prekes ir paslaugas.

Nediskriminavimas

Siekiant mažinti netiesioginę diskriminaciją turėtų būti užtikrinamas:

- kuriamos infrastruktūros prieinamumas ir pritaikymas specialiems poreikiams laikantis universalaus dizaino principų;
- finansavimo prieinamumas ir dalyvavimo galimybių užtikrinimas tikslinėms grupėms;
- tikslinėms grupėms aktualios tematikos MTEP finansavimas.

Nediskriminavimo principas gali būti įgyvendinamas:

- pastatus ir patalpas projektuojant ir rekonstruojant laikantis universalaus dizaino principų;
- užtikrinant MTEP įrangos išdėstymo ir elektroninių išteklių prieinamumo specialiųjų poreikių turintiems asmenims (pavyzdžiui, judėjimo ar regėjimo negalią turintiems);
- užtikrinant informacijos apie teikiamą paramą prieinamumą visoms tikslinėms grupėms;
- nustatant netiesioginę diskriminaciją mažinančius reikalavimus paramai MTEP gauti, pavyzdžiui, moterims tyrėjoms, grįžtančioms į darbo rinką po vaiko priežiūros atostogų;
- skatinant MTEP ir inovacines veiklas, nukreiptas į tikslinėms grupėms aktualių problemų sprendimą.

Jaunimas

Jaunimo principas, investuojant į MTEP veiklas ir infrastruktūrą gali būti įgyvendinamas:

- plėtojant mokslo populiarinimo infrastruktūrą ir vykdant mokslo populiarinimo veiklas (pavyzdžiui, mokslinių idėjų konkursus) švietimo ir aukštojo mokslo įstaigose;
- skatinant jaunųjų mokslininkų MTEP ir inovacines veiklas, mokslinių tyrimų rezultatų komercinimą;
- užtikrinant MTEP infrastruktūros ir elektroninių išteklių prieinamumą jaunimui;
- jaunimui patraukliomis sklaidos priemonėmis viešinant galimybes naudotis atviros prieigos infrastruktūra.

1 pavyzdys. Žaliųjų inovacijų plėtra įmonėje UAB „AKVAVITA“

Siekdama ieškoti aplinkai draugiškų, inovatyvių ir ekonomiškai naudingų sprendimų, leidžiančių patobulinti plastiko butelių ir jų pakuočių gamybą, UAB „Akvavita“ bendradarbiaudama su su Norvegijos bendrove „Berg Holding AS“ įgyvendino projektus, kurių metu buvo sukurti nauji, lengvesni ir ekologiškesni, vandens buteliai. Sukurtai pakuotei bus naudojama 30 proc. natūralių ir 70 proc. – perdirbtų medžiagų. Net 100 proc. pagamintos ir panaudotos PET produkcijos bus perdirbama į tekstilės gaminius, statybines medžiagas, plastikus, baldus ir kt. Be to, buvo užtikrintas mažesnis plastiko naudojimas, turėtų sumažėti logistikos kaštai, taršos mokestis, elektros sąskaitos, bendrai į aplinką išskiriamas anglies kiekis, tikimasi, sumažės 70 proc. Kita įmonių sukurta inovacija leidžia patogiai supakuoti vandens ar vaisvandenių butelius sumažinant gamybos kaštus bei ne 90 proc. sumažinti sunaudojamo plastiko kiekį.

2 pavyzdys. Moterų mokslinės veiklos skatinimas ³⁹

Lietuvos mokslo tarybos vykdomos veiklos „Mokslininkų kvalifikacijos tobulinimas vykdant aukšto lygio MTEP projektus“ apraše numatoma, kad paraiškas teikiantys mokslininkai turi būti įgiję daktaro laipsnį prieš tam tikrą laikotarpį, tačiau į šį laikotarpį neįskaičiuojamos nėštumo ir gimdymo atostogos, tėvystės atostogos ar atostogos vaikui prižiūrėti iki vaikai sueis treji metai. Ši priemonė prisideda prie lygių galimybių karjeros srityje užtikrinimo.

Panašios sąlygos yra taikomos ir Marie Skłodowska-Curie individualios stipendijos mokslinės karjeros atnaujinimui konkursuose. Mokslininkai, į tyrimus grįžtantys po metų ar ilgesnės pertraukos, gali teikti paraiškas pagal atskirą konkursą. Vaiko priežiūra nurodoma kaip viena pagrindinių karjeros pertraukos priežasčių, dėl kurių galima dalyvauti šiame stipendijų konkurse.

Savo ruožtu įgyvendinant Lietuvos mokslų akademijos projektą „Lyčių lygybės moksle skatinimas (LYMOS)“ buvo siekta sukurti struktūrinius pagrindus lyčių lygybės principams Lietuvos mokslo sistemoje įgyvendinti, didinti mokslininkų skaičių aukščiausiuose akademinuose bei mokslo ir studijų valdymo lygmenyse, fizinių ir technologinių mokslų srityse⁴⁰.

3 pavyzdys. Mokslinių tyrimų infrastruktūros prieinamumo didinimas: VU bibliotekos Mokslinės komunikacijos ir informacijos centras (MKIC)

Mokslinės komunikacijos ir informacijos centras įsikūręs moderniam, 2013 m. pagal projektą „Nacionalinio atviros prieigos mokslinės komunikacijos ir informacijos centro kūrimas“ pastatytame pastate, kurio patalpos yra maksimaliai patogios visiems vartotojams:

- Tarpai tarp lentynų, stalų, durys į tualetus, grupinio darbo kambarius, seminarų kambarius yra platesnės nei 80 centimetrų. Viso pastato grindys lygios, nėra slenksčių.
- Dviejose skaityklose įrengti reguliuojamo aukščio stalai. Leidinių skolinimosi savitarnos įranga, informacijos terminalai yra reguliuojamo aukščio.
- Kiekviename pastato aukšte įrengti tualetai žmonėms su negalia. Į visus pastato aukštus yra galimybė patekti naudojantis liftu.

MKIC esančiame Brailio kambaryje yra kompiuteris su 40 langelių elektroniniu Brailio įtaisu su integruota Brailio klaviatūra, Brailio spausdintuvas su akustine spinta, skeneris. Laboratorijoje esančiame kompiuteryje įdiegta programinė įranga:

- ekrano didinimo programinė įranga;
- elektroninių knygų skaitymo balsu programinė įranga;
- programinė įranga konvertuojanti failus į įvairius formatus;
- vertiklis į Brailio raštą
- ekrano skaitymo programos
- lietuvių kalbos sintezatorius
- teksto vertiklis į MP3 formatą
- Programinė įranga, visą kompiuterio ekrane esančią informaciją vartotojui perduodantis garsu lietuvių kalba.

³⁹ Daugiau praktinių pavyzdžių ir idėjų, kaip užtikrinti ir skatinti lyčių lygybę įgyvendinant MTEPI priemones galima rasti: Europos lyčių lygybės instituto 2006 m. leidinyje „Gender equality in academia and research: GEAR tool“, www.eige.europa.eu/rdc/eige-publications bei LR Švietimo ir mokslo ministro įsakyme „Dėl rekomendacijų lygioms vyrų ir moterų galimybėms Lietuvos mokslo ir studijų institucijose užtikrinti patvirtinimo“ (2014 m. gruodžio 23 d., įsakymo Nr. V-1265).

⁴⁰ Lietuvos mokslų akademija. Daugiau apie projektą: www.lma.lt/lyciu-lygybes-moksle-skatinimas-lymos

MKIC taip pat yra galimybė užsakyti prijungti prie kompiuterio:

- alternatyvią kompiuterinę pelę, skirtą žmonėms su motorikos sutrikimais
- alternatyvią kompiuterinę, kurios valdymas svirtelė analogiškas elektrinio vežimėlio valdymui
- klaviatūrą silpnaregiams;
- įrenginį, leidžiantį daugiau negu vieną specialiųjų poreikių įrenginį prijungti prie kompiuterio.

Tokiu būdu užtikrinama, kad MKIC paslaugomis galėtų naudotis specialiųjų poreikių turintys asmenys.

4 pavyzdys. LMA mokslo populiarinimo projektų konkurso⁴¹ nugalėtojas – „Open Readings 2017“

2017 m. Vilniuje surengtą tarptautinę fizikos ir gamtos mokslų studentų konferenciją „Open Readings 2017“ buvo pripažinta geriausia Lietuvos mokslų akademijos konkurso mokslo populiarinimo renginių kategorijoje. Joje savo mokslinius darbus pristatė jaunoji mokslininkų karta ir kviestiniai pranešėjai, tarp kurių – 2016 m. Nobelio premijos laureatas Bernardas L. Feringa. Konferencijoje pranešimus skaitė studentai iš Lietuvos ir 20 užsienio šalių, buvo surengti mokslo populiarinimo seminarai, diskusijos, kūrybinės dirbtuvės. Kasmet rengiama konferencija „Open Readings“ yra unikali platforma studentui, nes suteikia galimybes pristatyti savo ir susipažinti su kitų mokslinių grupių atliekamais tyrimais, tobulinti pristatymo, viešojo kalbėjimo gebėjimus, stebėti, kaip tai daro aukščiausio lygio mokslininkai.

2.2.2. Informacinės visuomenės skatinimas

<p>VP prioritetui būdingos intervencijos ir veiklos</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Plačiajuosčių elektroninių ryšių tinklų infrastruktūros plėtra; ➤ IRT infrastruktūros apsaugos didinimas; ➤ Viešojo sektoriaus informacijos naudojimo verslo ir visuomenės poreikiams skatinimas; ➤ Viešųjų interneto prieigų infrastruktūros plėtra; ➤ Elektroninių viešųjų ir administracinių paslaugų plėtra ir tobulinimas.
<p>Horizontaliųjų prioritetų įgyvendinimo galimybės</p>	<p>Darnus vystymasis</p> <p>Prioriteto veiklos tiesiogiai įgyvendina socialinius, ekonominius ir aplinkosauginius darnaus vystymosi aspektus:</p> <ul style="list-style-type: none"> • socialinės izoliacijos ir skurdo mažinimas suteikiant visiems gyventojams vienodas galimybes gauti informaciją ir paslaugas; • gyvenimo kokybės gerinimas; • švietimas, informacijos prieinamumo didinimas; • darnaus vartojimo skatinimas paslaugas ir informaciją perkeltiant į elektroninę erdvę (išteklių taupymas mažinant popierinių dokumentų, kompaktinių diskų kiekį, transporto poreikį). <p>Socialinių darnaus vystymosi aspektų įgyvendinimą gali papildyti universalus dizaino principo naudojimas pateikiant informaciją elektroninėje erdvėje. Tai užtikrintų efektyvią informacijos sklaidą ir jos pasiekiamumą visoms visuomenės grupėms.</p> <p>Aplinkosauginių-ekonominių darnaus vystymosi aspektai gali būti įgyvendinami</p>

⁴¹ Mokslo populiarinimo konkursas buvo organizuotas LMA įgyvendinant ESF lėšomis finansuojamą projektą „Nacionalinės mokslo populiarinimo priemonių sistemos plėtra ir įgyvendinimas“

taikant „žaliuosius“ pirkimus produktams ir paslaugoms ir didinant išteklių efektyvumą: įgyvendinant priemones, mažinančias IT produktų poveikį aplinkai, energijos sąnaudas Pavyzdžiui, duomenų centrų energijos poreikiams naudoti atsinaujinančius energijos išteklius, siekiant sumažinti išteklių vartojimą bei sumažinti sąnaudas, naudoti debesų technologijas.

Moterų ir vyrų lygybė

Šis prioritetas gali padėti siekti lyčių lygybės darbo srityje bei užtikrinti tolygų moterų ir vyrų įsitraukimą į socialinę, pilietinę bei politinę veiklą šiuolaikinėje visuomenėje.

Darbo srityje informacinės visuomenės skatinimo priemonės gali prisidėti plečiant lygias moterų ir vyrų galimybes dalyvauti darbo rinkoje bei mažinant horizontalią segregaciją, t.y. netolygų moterų ir vyrų įsitraukimą į elektroninių paslaugų, produktų ir e.verslo sektorius.

Siekiant įgalinti tolygų moterų ir vyrų socialinį, pilietinį bei politinį dalyvavimą, svarbu:

- kurti ir plėtoti tiek moterims, tiek vyrams aktualias ir patogias viešąsias e.paslaugas bei sudaryti lygias galimybes moterims ir vyrams naudotis elektroninėmis viešojo sektoriaus bei verslo paslaugomis;
- plėtojant viešųjų prieigos prie interneto taškų infrastruktūrą bei skatinant ją naudotis, atsižvelgti į moterų ir vyrų poreikius;
- integruoti lyčių perspektyvą į švietimo bei informavimo priemones, skatinančias saugų ir atsakingą naudojimąsi internetu.

Nediskriminavimas

Prioriteto veiklos gali aktyviai prisidėti prie nediskriminavimo mažinimo, jei investuojant į IT infrastruktūrą ir sprendimus, bus siekiama:

- Padidinti kūrimos infrastruktūros prieinamumą diskriminacijos riziką patirianties asmenims (neįgaliesiems, bedarbiams, vyresniems asmenims, romų tautybės asmenims, kt.)
- Užtikrinti viešųjų interneto prieigų prieinamumą specialiųjų poreikių asmenims
- Plėtoti elektronines paslaugas taikant universalios dizaino principą arba pritaikant juos specialiųjų poreikių turintiems vartotojams.

Jaunimas

Prioriteto veiklos sudaro galimybes įgyvendinti jaunimo principą:

- Kuriant jaunimui aktualias elektronines paslaugas ir viešojo sektoriaus informacijos panaudojimo sprendimus;
- Didinant elektroninių ryšių tinklų ir viešųjų interneto prieigų infrastruktūros prieinamumą ir įtraukiant jaunimą į savanorystę, bendruomenių iniciatyvas ir informacines kampanijas, skirtas padidinti nuolat internetu besinaudojančių gyventojų skaičių. Pavyzdžiui, įgyvendinant bendruomenių iniciatyvas jaunimas galėtų mokytis ir padėti bendruomenės vyresnio amžiaus žmonėms pradėti naudotis internetu ir viešosiomis elektroninėmis paslaugomis.

1 pavyzdys. Informavimo, konsultavimo ir mokymų elektroninės paslaugos vykdant integruotą augalų apsaugą“

Projekto „Informavimo, konsultavimo ir mokymų elektroninės paslaugos vykdant integruotą augalų apsaugą“ tikslas - pažangių informacinių technologijų pagalba sudaryti palankesnes sąlygas Lietuvos žemės ūkio sektoriaus subjektams efektyviau ir mažesnėmis sąnaudomis vykdyti augalų ligų ir kenkėjų stebėseną, kelti kvalifikaciją ir greičiau priimti optimalius augalų apsaugos priemonių naudojimo sprendimus, tokiu būdu mažinant neigiamą augalų apsaugos produktų naudojimo keliamą grėsmę bei poveikį Lietuvos žmonių sveikatai, gyvūnams ir aplinkai bei skatinant skaitmeninės atskirties mažinimą Lietuvos žemės ūkio sektoriuje.

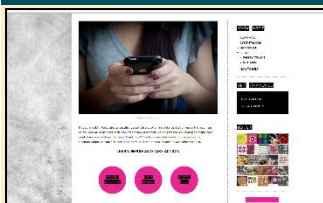
Projekto metu buvo sukurtos 4 pažangios elektroninės paslaugos. Prisijungę prie IKMIS ir pasirinkę konkrečią teritoriją, žemdirbiai gali matyti meteorologinių stotelių duomenis, susietus su ligų ir kenkėjų prognozavimo moduliais, matematinio būdu apskaičiuojančiais ligų ar kenkėjų pasireiškimo tikimybę. Informacinėje sistemoje skelbiami augalų apsaugos produktų, ligų, kenkėjų ir piktžolių katalogai, padedantys greičiau atpažinti ligą ar kenkėją ir lengviau pasirinkti juos naikinančius Lietuvoje registruotus augalų apsaugos produktus. Taip pat galima interaktyviu būdu konsultuotis su LŽŪKT specialistais ir rajonų biurų konsultantais dėl integruotos augalų apsaugos metodų taikymo. Informacinėje sistemoje suteikiama galimybė gilinti žinias pagal 8 mokymų programas. Galima pasirinkti mokymo būdą: auditorinius mokymus, tiesioginę mokymų transliaciją, elektroninių mokymų vaizdo įrašo peržiūrą, elektroninius mokymus realiu laiku. Visų mokymų programų dalyviai, išklausę dėstomą medžiagą, gauna kursų baigimo ar akreditacijos pažymėjimus.

2 pavyzdys. Vaikų užimtumo centras „Žaisloteka“ Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje

Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje mamos ir tėvai, norintys pasinaudoti bibliotekos paslaugomis, gali palikti savo vaikus „Žaislotekos“ specialistų priežiūrai iki 4 val. per dieną. Paslauga teikiama nemokamai, ja gali pasinaudoti turintys 3-6 m. vaikų. Tai praplečia galimybes abiejų lyčių tėvams, ypač vienišoms mamoms ar kitokią įvairialypę atskirtį patiriančioms moterims su vaikais, naudotis sparčiojo interneto prieiga bei kitomis bibliotekos paslaugomis⁴².

3 pavyzdys. Informacinė kampanija apie moterų saugumą internete

Svetainėje www.takebackthetech.net pateikiama informacija apie specifines grėsmes moterims naudojantis internetu ir mobiliuosiomis technologijomis. Moterys mokomos atpažinti grėsmes, žinoti savo teises bei priemones apsiginti ir apsisaugoti nuo grėsmių, galinčių iškilti naudojantis informacinėmis technologijomis.

Šaltinis: www.takebackthetech.net.

4 pavyzdys. Neįgaliesiems pritaikytų tinklapių kūrimo, testavimo ir įvertinimo rekomendacijos

Siekiant įgyvendinti Europos Komisijos 2008 m. gruodžio 1 d. komunikato „Prieinamos informacinės

⁴² Nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekoje Vaikų užimtumo centro prieiga internete: www.lnb.lt/vaikams.

visuomenės link“ nuostatas 2013 m. Lietuvoje buvo patvirtintos Neįgaliesiems pritaikytų valstybės ir savivaldybių institucijų ir įstaigų interneto svetainių kūrimo, testavimo ir įvertinimo metodines rekomendacijos⁴³, kurios numato, kad kuriant, o vėliau vertinant tinklapių prieinamumą neįgaliesiems turi būti atsižvelgta į šiuos kriterijus:

- 1) **Alternatyvusis tekstas:** bet kurios netekstinės informacijos alternatyvųjį tekstą pateikti taip, kad jis galėtų būti keičiamas į kitas asmenims reikiamas pateikimo formas, tokias kaip pateikimas didesniu šriftu, Brailio raštu, simboliais, supaprastinta kalba arba garsu;
- 2) **Apibrėžtos trukmės medijos elementai:** pateikti alternatyvius elementus;
- 3) **Lengvai pritaikoma:** sukurti turinį, kuris gali būti vaizduojamas skirtingais būdais (pavyzdžiui, paprastesnis išdėstymas), neprarandant informacijos ir išlaikant pateikimo struktūrą.
- 4) **Atskiriamumas:** sukurti taip, kad naudotojui būtų lengva matyti ir girdėti informaciją bei atskirti foną nuo pagrindinio turinio.
- 5) **Valdymas klaviatūra:** visą funkcionalumą sukurti taip, kad būtų valdoma klaviatūra.
- 6) **Pakankama trukmė:** naudotojui skirti pakankamai laiko perskaityti ir pasinaudoti interneto svetainės tinklalapio turiniu;
- 7) **Priepuoliai:** nekurti tinklalapio elementų, galinčių sukelti priepuolius.
- 8) **Naršymas interneto svetainės tinklalapyje:** sukurti būdus, kurie padėtų naudotojui naršyti interneto svetainės tinklalapyje, rasti informaciją ir nustatyti, kurioje interneto svetainės tinklalapio vietoje ji yra.
- 9) **Suprantamumas:** informacija ir naudotojo sąsajos veikimas turi būti suprantami.
- 10) **Nuspėjamumas:** tinklalapių pateikimą ir valdymą padaryti nuspėjamą.
- 11) **Pagalba įvedant duomenis:** padėti naudotojams išvengti klaidų ir jas ištaisyti.
- 12) **Suderinamumas:** būtina didinti suderinamumą su dabartine ir ateities vartotojų įranga, o kartu ir pagalbinėmis technologijomis.

5 pavyzdys. KTU talentų akademijos „GIFTed.COMM“ studentų savanorių mokymai senjorams

Kauno technologijos universiteto (KTU) talentų akademijos „GIFTed.COMM“ studentai prisidėjo prie Kauno miesto socialinių paslaugų centrui priklausančio Dainavos dienos globos centro įgyvendinamos iniciatyvos ir mėnesį laiko du kartus per savaitę būrį senjorų mokė kompiuterinio raštingumo pradmenų⁴⁴.

KTU studentai mėnesį laiko būrį senjorų mokė kompiuterinio raštingumo, tikintis, kad tokiu būdu kompiuteriu išmokę naudotis vyresnio amžiaus žmonės, pradės nuolat naudotis internetu ir elektroninėmis paslaugomis.

⁴³ 2013 m. gegužės 23 d. Informacinės visuomenės plėtros komiteto prie Susisiekimo ministerijos direktoriaus įsakymas Nr. T-72 „Dėl neįgaliesiems pritaikytų valstybės ir savivaldybių institucijų ir įstaigų interneto svetainių kūrimo, testavimo ir įvertinimo metodinių rekomendacijų patvirtinimo“. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.450397>

⁴⁴ <https://2017.ktu.edu/lt/ziniasklaidai/naujiena/ktu-talentu-akademijos-giftedcomm-studentai-senjorus-moke-kompiuterinio-rastingumo>

2.2.3. Smulčiojo ir vidutinio verslo konkurencingumo skatinimas

<p>VP prioritetui būdingos intervencijos ir veiklos</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Finansavimo ir konsultacinių paslaugų naujoms įmonėms prieinamumo didinimas (įskaitant inkubatorių plėtrą); ➤ Įmonių bendradarbiavimo ir tarptautiškumo skatinimas; ➤ Techologinių ir netechnologinių inovacijų (įskaitant ekoinovacijas) skatinimas.
<p>Horizontaliųjų prioritetų įgyvendinimo galimybės</p>	<p>Darnus vystymasis Prioriteto priemonės tiesiogiai įgyvendina ekonominius darnaus vystymosi aspektus, susijusius su ekonomikos augimu, konkurencingumo didinimu, darbo vietų kūrimu.</p> <p>Numatant papildomus reikalavimus ar rekomendacijas pareiškėjams, skatinant pro-aktyvius pareiškėjų veiksmus darnaus vystymosi srityje, prioriteto priemonės gali aktyviai prisidėti įgyvendinant ir socialinius, socio-ekonominius bei aplinkosauginius darnaus vystymosi aspektus.</p> <p>Socialinių bei socio-ekonominių darnaus vystymosi aspektų įgyvendinimo galimybės:</p> <ul style="list-style-type: none"> • socialinės atskirties mažinimas (finansavimo prioritetą teikiant socialiai atsakingiems pareiškėjams, skatinant pareiškėjus imtis socialinę įtrauktį didinančių veiksmų); • darbo sąlygų gerinimas (skatinant pareiškėjus įgyvendinti darbo sąlygas gerinančias priemones); • atsakingas tiekėjų pasirinkimas (skatinant pareiškėjus rinktis tiekėjus/rangovus, kurie laikosi sąžiningos prekybos, aplinkosaugos, etikos principų); • vietinės/regioninės ekonomikos skatinimas bei diversifikavimas (skatinant ar finansavimo prioritetą teikiant projektams, kurie prisideda prie vietos ekonomikos augimo ar veiklos diversifikavimo). <p>Moterų ir vyrų lygybė</p> <p>Šis prioritetas palankus siekiant lyčių lygybės ekonomikos bei darbo srityje, o taip pat mažinant socialinę atskirtį ir skurdo riziką, kylančią lyties pagrindu. Svarbios tokios priemonės:</p> <ul style="list-style-type: none"> • skatinti įvairaus amžiaus ir socialinės padėties moterų verslumą, įgalinti imtis iniciatyvos ir atsakomybės kuriant savo verslą; • skatinti moterų lyderystę versle, stiprinti jų pozicijas sprendimų priėmimo bei verslo valdymo pozicijose, skatinti inovatyvių vadybos metodų ir naujoviškų valdymo sistemų diegimą moterų valdomame versle; • užtikrinti, kad moterys ir vyrai turėtų vienodas galimybes naudotis išorinio finansavimo bei nefinansinės paramos galimybėmis kuriant bei vystant smulkųjį ir vidutinį verslą; • diegti lyčių perspektyvą teikiant aukštos kokybės verslo konsultavimo paslaugas smulčiojo ir vidutinio verslo atstovams (konsultacijas teikti atsižvelgiant į apribojimus ir socialinius, ekonominius bei kultūrinius barjerus, su kuriais skirtinguose verslo etapuose susiduria moterys verslininkės); • sudaryti palankias sąlygas abiejų lyčių verslininkams naudotis verslo inkubatorių infrastruktūra, plėtojant inkubatorių infrastruktūrą atsižvelgti į

šeimos bei verslo derinimo galimybių poreikį;

- švietimo, konsultavimo bei kitomis priemonėmis skatinti inovatyvių sprendimų taikymą moterų įkurtame ir valdomame versle.

Nediskriminavimas

Prie nediskriminavimo šio prioriteto veiklso gali prisidėti:

- užtikrinant paslaugų (įskaitant verslo inkubatorius) naujam ir plėtojama verslui prieinamumą specialiųjų poreikių turintiems asmenims ir kitoms tikslinėms grupėms;
- skatinant įmones kurti naujus ar tobulinti esamus produktus, kad jie atitiktų universalaus dizaino principus;
- skatinti įmones keisti savo veiklos procesus taip, kad jie būtų palankūs diskriminacijos riziką patiriančioms grupėms.

Jaunimas

Šio prioriteto veiklos gali tiesiogiai prisidėti prie jaunimo principo įgyvendinimo:

- plečiant jaunų žmonių, ypač moksleivių ir studentų žinias apie verslo kūrimą;
- skatinant jaunimą naudotis finansavimo ir paslaugų verslui galimybėmis.

1 pavyzdys. „Marks&Spencer“ planas A darniam verslui

Siekdama sukurti darnų verslą, Jungtinės Karalystės (JK) kompanija „Marks&Spencer“ 2007 m. paskelbė Planą A, kuriame buvo apibrėžta 100 darnaus vystymosi tikslų, kuriais kompanija siekė atkreipti dėmesį į aplinkosaugos, socialines bei etines problemas. 2010 m. planas papildytas, o tikslų skaičius išaugo iki 180. Kompanija kasmet išleidžia darnaus vystymosi ataskaitą, kurioje apžvelgia įgyvendintas iniciatyvas ir progresą siekiant nustatytų tikslų. Planas A per dešimtmetį kompanijai sutaupė apie 750 mln. svarų.

Čia tik dalis „Marks&Spencer“ per dešimtmetį įgyvendintų darnumo iniciatyvų:

- 2008 m. atsisakyta dirbtinių dažiklių ir skonio stipriklių Marks&Spencer gaminiuose;
- 2011–2015 m. už pirkinių maišelius surinktos lėšos, bendradarbiaujant su Jūros išsaugojimo asociacija bei Pasaulio gamtos fondu, buvo panaudotos paplūdimių, kanalų ir upių valymui;
- iki 2012 m. JK buvo atidarytos 5 ekologiškos parduotuvės;
- visa JK biuruose ir parduotuvėse naudojama elektros energija yra gaunama iš atsinaujinančių šaltinių: 2015 m. viename iš sandėlių įrengtas didžiausias JK ant stogo sumontuotas saulės baterijų masyvas, o 2016 m. saulės baterijos įrengtos aštuoniose parduotuvėse;
- didžioji dalis susidarančių atliekų yra perdirbama;
- 99 proc. naudojamos medienos yra arba perdirbta arba gaunama iš tiekėjų, užtikrinančių tinkamą miškų apsaugą;
- 49 proc. medvilnės ir 27 proc. odos yra gaunama iš darnesnių tiekėjų;
- 67 proc. iš 100 didžiausių drabužių gamybos fabrikų yra įdiegtos energijos efektyvumo didinimo priemonės;
- maistą tiekiantiems fabrikams yra nustatytas tikslas atitikti aiškiai apibrėžtus tam tikro darnumo lygio kriterijus (šiuo metu 56 proc. maisto tiekama iš šiuos kriterijus atitinkančių fabrikų);
- 2016 m. parengtas interaktyvus žemėlapis, kuriame sužymėti visi drabužių, aksesuarų ir avalynės tiekėjai (interactivemap.marksandspencer.com);
- tiekama pagalba socialinę atskirtį patiriančių bendruomenių nariams įgyjant darbo patirties ir

susirandant darbą: per pastarąjį dešimtmetį programoje dalyvavo virš 17 000 žmonių.

- Kompanijos klientai, turintys lojalumo korteles, turi galimybę aukoti labdarai. 93 proc. klientų pasinaudoja šia galimybe.

2 pavyzdys. Vaikų darželis šalia startuolių parko „Vilnius Tech Park“ Vilniaus Sapiėgų parke

Buvusios slaugos ligoninės pastatus išnuomojus startuolių parkui, vieną šalia esantį pastatą numatyta skirti ugdymo veiklai. Vilniaus savivaldybės paskelbtose nuomos konkurso sąlygose buvo numatyta, kad veikla, kurią nuomojamame pastate galima vykdyti, labai siaura – ugdymo. Nuomos konkursą laimėjusi organizacija pastate įkūrė privatų vaikų darželį. Taip sudarytos galimybės abiejų lyčių tėvams, dirbantiems startuolių parke ir aplink, derinti šeimos ir darbo įsipareigojimus.

Šaltinis: PPML.

3 pavyzdys. Konkursas „Business Woman Awards“ ir inovatyvaus moterų verslo reitingas

Žurnalo www.bznstart.lt rengiamame konkurse gali dalyvauti visų sričių jaunas verslas, kurį įkūrė ir kuriam vadovauja moterys. Verslas turi būti naujas (veikiantis ne ilgiau kaip trejus metus), ieškantis augimo galimybių, pasižymintis inovatyvumu, išskirtinumu. Ši iniciatyva didina moterų įkurtų verslų matomumą, viešina sėkmingus moterų verslo pavyzdžius, tokiu būdu įgalindama ir skatindama moterų verslumą.

4 pavyzdys. „Versli Lietuva“ konsultacinių paslaugų verslui prieinamumo neįgaliesiems užtikrinimas

VŠĮ „Versli Lietuva“ pradėjo vykdyti žmonių su negalia konsultavimo verslo klausimais funkciją, kurią įstaigai delegavo Ūkio ministerija. Šis sprendimas priimtas, siekiant sukurti vieningą verslo informavimo langelį, kuris yra neatsiejama verslumo skatinimo politikos dalis. Siekiant suteikti kokybiškas paslaugas žmogui su negalia tiek biure, tiek nuotoliniu būdu, aklumą turintiems piliečiams dokumentai gali būti paruošti Brailio raštu, o bendraujant su kurčnebyliais pasiteisina komunikacija internetu ir raštu. Visi turintys negalią kviečiami naudotis VŠĮ „Versli Lietuva“ paslaugomis kreipiantis į atstovus regionuose, kurie yra pasiruošę padėti negalią turintiems asmenims verslo kūrimo ir plėtros klausimais.

5 pavyzdys. „Jaunimo verslo klubo“ organizuotas jauno verslo forumas „#LAUNCH“

Asociacija „Jaunimo verslo klubas“ (JVK) siekia apjungti jaunus verslius žmones, atstovauti jų interesams bei padėti jiems kurti verslus. JVK atvira visoms nuomonėms ir siekia konstruktyvaus dialogo su visomis verslumą remiančiomis interesų grupėmis. 2016 m. asociacijos organizuotame jauno verslo forumo „#LAUNCH“ jo dalyviai galėjo patikrinti savo verslo idėjas, sukurti e. parduotuvę ar interneto portalą, pasirinkti klientų pritraukimo įrankius ir idėjas, sužinoti, kaip pritraukti vartotojų, susikurti reklamą kampaniją, parengti patrauklų žiniasklaidai viešinimo straipsnį, kur rasti finansavimą verslui, kaip prasiskverbti į kitas rinkas ar ieškoti verslo partnerių. Taip pat forumo metu buvo pastatytas ir nufilmuotas kartu su dalyviais „Jauno verslo TRILERIS“.

Asociaicija „Jauno verslo klubas“ taip pat vykdo ir kitus į jaunimo verslumo skatinimą nukreiptus projektus, pavyzdžiui, „Verslauk“ ir „Junior Enterprise“⁴⁵.

2.2.4. Energijos efektyvumo ir atsinaujinančių išteklių energijos gamybos ir naudojimo skatinimas

<p>VP prioritetui būdingos intervencijos ir veiklos</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Atsinaujinančių energijos šaltinių naudojimo šilumos ir elektros gamybai skatinimas ➤ Efektyvesnio energijos vartojimo pramonės įmonėse skatinimas ➤ Viešųjų pastatų ir daugiabučių renovacija, siekiant sumažinti energijos vartojimą ➤ Miestų gatvių apšvietimo modernizavimas; ➤ Neefektyvių biomase naudojančių katilų namų ūkiuose keitimas efektyvesnėmis technologijomis; ➤ Pažangiojo tinklo technologijų bandomasis diegimas; ➤ Darnaus judumo ir aplinkai draugiško transporto plėtra.
<p>Horizontaliųjų prioritetų įgyvendinimo galimybės</p>	<p>Darnus vystymasis</p> <p>Šio prioriteto priemonės tiesiogiai įgyvendina aplinkosauginius bei aplinkosauginius – ekonominius darnaus vystymosi aspektus:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Oro taršos, CO₂ emisijų mažinimas, atsinaujinančių energijos išteklių naudojimo skatinimas, energijos efektyvumo didinimas, iškastinio kuro naudojimo mažinimas. <p>Numatant papildomus reikalavimus ar rekomendacijas pareiškėjams, skatinant pro-aktyvius pareiškėjų veiksmus darnaus vystymosi srityje, galima pasiekti platesnį aplinkosauginių darnaus vystymosi aspektų įgyvendinimą:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Dirvožemio apsauga (skatinant pareiškėjus imtis papildomų dirvožemio apsaugos priemonių infrastruktūros plėtros projektuose, kuriems būdingi dirvožemio pažeidimai); • Aplinkai draugiškų produktų bei žaliavų pasirinkimas (skatinant pareiškėjus vykdyti žaliuosius pirkimus); • Atsakingas tiekėjų/rangovų pasirinkimas (skatinant pareiškėjus rinktis tiekėjus/rangovus, kurie laikosi sąžiningos prekybos principų, turi sertifikuotas aplinkosaugos apsaugos vadybos sistemas). <p>Moterų ir vyrų lygybė</p> <p>Šis prioritetas svarbus užtikrinant lygias galimybes moterims ir vyrams dalyvauti ekonominėje veikloje, vaikų ir kitų asmenų priežiūroje, naudotis viešosiomis paslaugomis bei užsiimti socialine, kultūrine ar pilietine veikla. Šio prioriteto įgyvendinimo priemonės taip pat gali prisidėti mažinant moterų ir vyrų horizontaliąją segregaciją bei atotrūkį sprendimų priėmime.</p> <p>Siekiant lygių galimybių moterims ir vyrams dalyvauti ekonominėje veikloje, o taip</p>

⁴⁵ Daugiau informacijos apie „Jauno verslo klubo“ vykdomus projektus jaunimo verslumo srityje:

<http://www.verslus.lt/projektai>

pat naudotis viešosiomis paslaugomis, svarbu:

- užtikrinti, kad moterys ir vyrai, ypač patiriantys skurdo riziką bei socialinę atskirtį, turėtų lygias galimybes naudotis energijos resursais ir paslaugomis, įskaitant atsinaujinančių šaltinių energiją;
- siekti, kad moterims ir vyrams vienodai būtų prieinamos namų ūkių energijos vartojimo efektyvumą skatinančios priemonės, pažangiųjų tinklų technologijos (pavyzdžiui, galima taikyti papildomą informacijos apie tokias priemones sklaidą mažiau apie šią sritį informuotų gyventojų valdomuose namų ūkiuose);
- plečiant viešojo transporto prieinamumą ir patrauklumą atsižvelgti į moterų ir vyrų poreikius (pavyzdžiui, numatant dirbantiems vyrams ir moterims patogius sustojimus prie vaikų darželių, mokyklų, gydymo įstaigų ir pan., taip pat užtikrinant saugumą nuo smurto lyties pagrindu viešojoje transporto infrastruktūroje);
- įgalinti energetikos ir transporto sektoriaus specialistus taikyti lyčių lygių galimybių perspektyvą priimant sprendimus transporto bei energetikos srityje.

Mažinant darbuotojų segregaciją pagal lytį energetikos srityje galima taikyti šias priemones, skirtas pritraukti moteris dirbti į energetikos sektorių, ypač į aukštos kvalifikacijos, technines bei vadovaujančias pozicijas, taip mažinant šio sektoriaus specialistų trūkumą.

Nediskriminavimas

Prie nediskriminavimo principo įgyvendinimo šio prioriteto veiklos labiausiai gali prisidėti:

- sudarant sąlygas visoms tikslinėms grupėms pasinaudoti viešųjų pastatų ir daugiabučių modernizavimo nauda;
- užtikrinant, kad renovuojant pastatus būtų siekiama pagerinti jų prieinamumą neįgaliesiems, vadovaujamosi gerosios praktikos pavyzdžiais;
- pritaikant darnaus judumo planus ir išsigijamas viešojo transporto priemones diskriminacijos riziką patiriančioms grupėms: neįgaliesiems⁴⁶, vyresnio amžiaus žmonėms, moterims su vaikais.

Jaunimas

Šio prioriteto veiklos prie jaunimo principo galėtų prisidėti:

- skatinant pastatų modernizavimo atliekančias įmones įdarbinti jaunimą, bendradarbiauti su mokymo įstaigomis, rengiančiomis specialistus statybų sektoriui;
- kuriant darnaus judumo planus atsižvelgti į moksleivių, studentų, o taip pat jaunimo laisvalaikio poreikius, užtikrinant saugų ir patogų judėjimą miestuose.

1 pavyzdys. Saulės kolektorių įrengimas ant pastatų stogų ir fasadų

⁴⁶ Daugiau informacijos ir pavyzdžių apie viešojo transporto prieinamumą neįgaliesiems pateikiama Jungtinių Tautų vystymo programos rėmuose parengtoje apžvalgoje: „A Review of International Best Practice in Accesible Public Trasport for Persons with Disabilities.

https://www.google.lt/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwjNuM7Ex63WAhVBCpoKHf8LCfAQFggvMAE&url=http%3A%2F%2Fwww.g3ict.org%2Fdownload%2Fp%2FfileId_880%2FproductId_195&usg=AFQjCNHrf3o_zzrc48yoKcJDC6nx14WDFg

Centrinėje Berlyno geležinkelio stotyje ant stogo sumontuoti fotovoltiniai saulės moduliai.

Jonavoje ant renovuoto namo stogo buvo įrengti saulės kolektoriai. Skaičiuojama, kad Lietuvoje įrengiant saulės kolektorius ant renovuojamų daugiabučių stogų per metus išlaidas karšto vandens ruošimui galima sumažinti apie 40-60 proc. o šiltuoju metų laiku – net 90 proc.

Ant Berlyne esančio apartamentų pastato pietinės fasado pusės sumontuota 426 m² fotovolinių saulės modulių. Saulės moduliai pakeičia įprastas pastato apdailos plokštes ir per metus pagamina 25 000 kWh saulės energijos. Pagaminta energija leidžia sumažinti gyventojų išlaidas būstui.

2 pavyzdys. Saugumo viešajame transporte stiprinimas Malmės mieste (Švedija)

2011 m. išanalizavusi įvairių viešojo transportu besinaudojančių grupių (moksleivių, moterų, jaunimo ir kt.) poreikius, Malmės savivaldybės administracija ėmėsi saugumo užtikrinimo priemonių. Buvo panaikinti krūmynai prie viešojo transporto stotelių, padidintas apšvietimas prastai apšviestose zonose, įrengti papildomi naktiniai sustojimai, kurie leidžia tamsiu paros metu išlipti arčiau namų.

3 pavyzdys. Nuotoliniai mokymai apie lyčių lygybę energetikos sektoriuje ⁴⁷

Tarptautinės gamtos išsaugojimo sąjungos (International Union for Conservation of Nature, IUCN) lyčių lygybės padalinys organizuoja nuotolinius seminarus apie lyčių lygybę energetikos sektoriuje. Seminarai apima tokias temas kaip lyčių aspektas stambiuose energetikos infrastruktūros projektuose, inovatyvūs finansiniai mechanizmai, gerinantys moterų prieigą prie energijos resursų, ir pan. Prieiga internete: <http://genderandenvironment.org/tag/gecco>.

4 pavyzdys. Darnaus viešojo transporto projektas CIVITAS MOBILIS

Partnerystės projektas „CIVITAS MOBILIS“, kurį įgyvendino Tulūzos (Prancūzija), Debreceno (Vengrija), Liubianos (Slovėnija), Venecijos (Italija) ir Odenso (Danija) miestai buvo nukreiptas į naujos švaraus mobilumo miestuose kultūros kūrimą platesniame darnaus vystymosi kontekste. Projekto veiklos apėmė koordinuotus partnerių veiksmus penkiose srityse:

- Socialinės įtrauktis ir lygybė mobilumo srityje;
- Perėjimo prie alternatyvaus kūro gamybos ir naudojimo strategijos;
- Mobilumo planavimas ir organizavimas aglomeracijos lygmeniu;
- Mobilumo elgsenos supratimas ir keitimas;

⁴⁷ Daugiau praktinių pavyzdžių ir idėjų, kaip užtikrinti ir skatinti lyčių lygybę įgyvendinant aplinkosaugos priemones galima rasti: Europos lyčių lygybės instituto 2016 m. leidinyje „Gender and Energy“, prieiga internete <http://eige.europa.eu/rdc/eige-publications/gender-and-energy> bei projekto „Moterys atsinaujinančių išteklių energetikos sektoriuje“ (WiRES: Women in Renewable Energy Sector) ataskaitoje, prieiga internete: http://www.greengrowthknowledge.org/sites/default/files/Wires_final_report.pdf.

- Naujų technologijų naudojimo transporte kaštai ir nauda.
Daugiau apie projektą: <http://civitas.eu/content/mobilis>

5 pavyzdys. Druskininkų miesto Darnaus judumo planas

Druskininkų savivaldybė, rengdama darnaus judumo planą, gyventojų apklausų metu nustatė, kad prie vienos mokyklų formuojasi spūstys, kai tėvai atveža ir pasiima vaikus iš mokyklos. Nustatyta, jog toje vietoje įrengta įvažia yra per trumpa ir kelia nepatogumų kitiems eismo dalyviams. Darnaus judumo plane numatyta rekonstruoti atitinkamą gatvės atkarpą ir įrengti specialų mokinių įlaipinimo-išlaipinimo įvažiavimą prie minėtos mokyklos taip sudarant palankias sąlygas mokykloje besimokantiems vaikams ir jų tėvams.

2.2.5. Aplinkosauga, gamtos išteklių darnus naudojimas ir prisitaikymas prie klimato kaitos

<p>VP prioritetui būdingos intervencijos ir veiklos</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Aplinkos monitoringo, vertinimo, kontrolės techninių pajėgumų optimizavimas; ➤ Gyventojų perspėjimo apie pavojus ir gelbėjimo sistemų tobulinimas; ➤ Paviršinių (lietaus) nuotekų tvarkymo infrastruktūros plėtra ir renovacija; ➤ Krantotvarkos priemonių įgyvendinimas Lietuvos pajūrio juostoje; ➤ Komunalinių atliekų surinkimo ir apdorojimo sistemos plėtra, jos valdymas ir stebėseną; ➤ Vandens išteklių valdymas, vandens telkinių būklės gerinimas; ➤ Geriamojo vandens tiekimo ir nuotekų tvarkymo infrastruktūros plėtra ir renovacija; ➤ Saugomų teritorijų tvarkymas ir pritaikymas lankymui; ➤ Visuomenės informavimas apie aplinką ir aplinkosauginių-rekreacinių objektų infrastruktūros tobulinimas; ➤ Kultūros paveldo objektų kompleksiškas sutvarkymas ir pritaikymas visuomenės reikmėms; ➤ Turizmo objektų, maršrutų ir trasų ženklavimo sistemos sukūrimas, parama prioritetinių turizmo plėtros regionų rinkodarai; ➤ Buveinių, rūšių, genetinių išteklių išsaugojimas ir atkūrimas; ➤ Kraštovaizdžio apsauga, planavimas ir tvarkymas; ➤ Miestų oro užterštumo mažinimas ir užterštų teritorijų tvarkymas.
<p>Horizontaliųjų prioritetų įgyvendinimo galimybės</p>	<p>Darnus vystymasis</p> <p>Prioriteto priemonės tiesiogiai įgyvendina daugelį aplinkosauginių ir socio-aplinkosauginių darnaus vystymosi aspektų:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Biologinės įvairovės, oro, dirvožemio, vandens išteklių apsauga; • Atliekų tvarkymas; • Visuomenės aplinkosauginio sąmoningumo didinimas;

- Rizikos mažinimas, saugios ir sveikos gyvenamosios aplinkos užtikrinimas;
- Vertingų gamtinių teritorijų bei kultūros paveldo objektų apsauga ir pritaikymas visuomenės poreikiams;

Numatant papildomus reikalavimus ar rekomendacijas pareiškėjams, skatinant pro-aktyvius pareiškėjų veiksmus darnaus vystymosi srityje, prioriteto priemonės gali prisidėti įgyvendinant socialinius darnaus vystymosi aspektus.

Socialinių DV aspektų įgyvendinimo galimybės:

- Socialinės atskirties mažinimas (skatinant pareiškėjus tvarkyti ir pritaikyti lankymui kultūros paveldo bei rekreacinius objektus ir teritorijas atsižvelgiant į visų visuomenės grupių interesus, pasitelkiant universalus dizaino principą).

Moterų ir vyrų lygybė

Vykdamas šio prioriteto priemones svarbu atsižvelgti į moterų ir vyrų vykdomos ūkinės veiklos, vartojimo įpročių bei nuostatų į aplinkosaugą ypatumus. Kliūtys siekti lyčių lygybės šioje srityje gali reikštis labai lokaliai, todėl priimanant aplinkosaugos sprendimus, visų pirma, svarbu:

- stebėti ir vertinti, kaip numatomos bei esamos aplinkosaugos politikos priemonės veikia konkrečios vietovės moterų ir vyrų galimybes siekti savo tikslų, tenkinti poreikius, organizuoti kasdienę namų ūkių bei darbinę veiklą;
- analizuoti įvairių amžiaus grupių ir vietovių moterų ir vyrų vartojimo įpročius ir elgesį, susijusį su aplinka ir gamtos ištekliais, bei identifikuoti ir vykdyti tikslingas priemones formuoti abiejų lyčių aplinkai palankų elgesį;
- užtikrinti, kad moterys ir vyrai turėtų lygias galimybes naudotis gamtos ištekliais bei susijusia infrastruktūra (pavyzdžiui, švariu vandeniu, tvarkinga nuotekų bei atliekų surinkimo sistema, viešuoju transportu, nuvalytomis gatvėmis ir pan.);

Taip pat svarbu siekti abiejų lyčių domėjimosi ir naudojimosi Lietuvos kultūros bei gamtos paveldu, vietinio turizmo galimybėmis:

- skleisti moterims ir vyrams aktualią informaciją apie kultūros ir paveldo objektus, jų teikiamas galimybes;
- užtikrinti lygias galimybes moterims ir vyrams pasiekti kultūros bei gamtos paveldo objektus (pavyzdžiui, plečiant viešojo transporto paslaugas, užtikrinant galimybes juose lankytis su vaikais bei slaugomais asmenimis ir kt.);
- keičiant lyčių stereotipus plėsti moterų ir vyrų laisvalaikio galimybes (pavyzdžiui, daugiau vyrų pritraukiant į kultūros paveldo objektus, o tarp moterų skatinant aktyvų laisvalaikį gamtoje).

Nediskriminavimas

Prioriteto veiklos gali prisidėti prie diskriminavimo principo įgyvendinimo keliose srityse:

- Didinant vandens tiekimo ir nuotekų valymo infrastruktūros prieinamumą pažeidžiamoms ir socialinę atskirtį patiriančioms grupėms;
- Atnaujinant ir plėtojant aplinkosauginių-rekreacinių objektų infrastruktūrą laikantis universalus dizaino principų;
- Saugomose teritorijose esančios infrastruktūros ir kultūros paveldo objektų pritaikymas neįgaliųjų ir asmenų su vaikiškais vežimėliais apsilankymui;
- Pritaikant turizmo trasų ir maršrutų ženklumą specialiujų poreikių turintiems

asmenims.

Jaunimas

Prioriteto veiklos gali prisidėti prie jaunimo principo įgyvendinimo keliais būdais:

- Skatinant statybų ir atnaujinimo darbams pasirinkti rangovus, kurie įdarbina jaunimą, dalyvauja jaunimo mokymo (pavyzdžiui, pameistrystės būdu ar praktika) ir užimtumo programose;
- Į visuomenės informavimo apie aplinką priemones įtraukiant jaunimui (ypač moksleiviams) aktualias veiklas;
- Lankymui pritaikytuose objektuose vykdyti veiklas, kurių tikslinė auditorija būtų jaunimas arba jas įgyvendina jauni savanoriai;
- Informaciją apie aplinką, turizmo maršrutus ir trasas pateikti jaunimui patrauklia ir patogia forma (pavyzdžiui, kuriant mobiliųjų programas ir aplikacijas).

1 pavyzdys. Adomynės dvaro tvenkinio išvalymas ir pritaikymas gyventojų reikmėms

Tvenkinys, esantis Adomynės dvaro sodyboje, yra kultūros paveldo objektas. Ilgus metus dėl nesutvarkytos nuotekų infrastruktūros gyventojai naudojami vietinėmis nuotekų surinkimo talpomis, kurios buvo nesandarios, teršė aplinką. Įgyvendinus projektą *"Vandentvarkos sistemų įrengimas Adomynės kaime, Kupiškio rajone"* nuotekų infrastruktūra buvo sutvarkyta. Tai atvėrė galimybes prie gyvenvietės nuotekų infrastruktūros prijungti ir Adomynės dvaro vidaus nuotekų tinklus (projektas *„Adomynės dvaro vidaus nuotekų tinklų bei įvado prijungimas prie gyvenvietės nuotekų tinklų“*), o vėliau pradėtas tvarkyti ir pats tvenkinys.

Vykdamas projektą *„Kupiškio rajono Adomynės dvaro tvenkinio išvalymas, pakrančių sutvarkymas ir pritaikymas gyventojų reikmėms“* iš tvenkinio pašalinta vandens augmenija, buitinės atliekos, iškasta ir išsiurbta 10,01 tūkst. kub. m dumblo, atstatytas artimas natūraliam hidrologinis režimas. Tvenkinys įžuvintas augalėdėmis žuvų rūšimis – baltaisiais amūrais, plačiakakčiais amūrais – fitoplanktonui naikinti, sidabriniais karosais ir įleista plėšriųjų žuvų – lydekų. Tvarkomos tvenkinio pakrantės.

Kadangi tvenkinys yra dvaro teritorijoje, kuri yra tiek vietos bendruomenės, tiek turistų traukos objektas, jo sutvarkymas svarbus ne tik aplinkosauginiu, tačiau ir socialiniu bei ekonominiu požiūriu.

2 pavyzdys. Lygių galimybių plėtros centro seminarai apie darnų vystymąsi lyčių lygybės aspektu

Tarp LR Aplinkos ministerijos atrinktų visuomenės informavimo veiklų 2016-2018 metais numatyti lyčių ekspertų vedami praktiniai seminarai 30-yje Lietuvos bendruomenių. Seminarų tikslai – didinti vietos bendruomenių narių informuotumą tvarios aplinkos ir darnaus vystymosi klausimais, ugdyti sąmoningumą ir atsakingą vartojimą. Seminarais derinant pažintines ir praktines veiklas siekiama keisti (žalingus) įpročius atkreipiant dėmesį į lyčių aspektus.

3 pavyzdys. Leidinyje metodinė priemonė „Lytis ir aplinka“ (Gender and environment: A guide to the integration of gender aspects in the OSCE's environmental projects, OSCE, 2009)

Leidinyje Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacija (OSCE) aprašo principus, pagal kuriuos lyčių lygybės perspektyva turi būti integruojama vykdamas šios organizacijos aplinkosaugos projektus. Leidinyje aptariamos vandens, energijos, žemės valdymo, chemikalų valdymo, klimato kaitos, atliekų bei aplinkosaugos regionuose temos. Prieiga internete: www.osce.org/gender/36360?download=true.

4 pavyzdys. Anykščių parkos pritaikymas neįgaliųjų lankymui

Dalis Anykščių regioniniame parke esančių objektų buvo pritaikyti neįgaliesiems, siekiant padidinti infrastruktūros prieinamumą visiems. Regioninio parko lankytojų centre neįgalieji gali aplankyti interaktyvią, modernią ekspoziciją, susipažinti su Anykščių regioninio parko gamtos ir kultūros vertybėmis, pasižiūrėti įvairių video siužetų apie Anykščių kraštą ir pasiklausyti dainų, legendų ir padavimų. Ekspozicijoje galima viską liesti: interaktyvius ekranus, gamtos dovanotas fosilijas ir akmenis, kvarcinį smėlį, plunksnas. Pagrindinė ekspozicijos tema pateikta kaip apdainuotas gamtos ir kultūros paveldas, atsiskleidžiantis gausiuose literatūros kūriniuose⁴⁸.

Anykščių regioniam parke esantis Medžių lajų takas taip pat pritaikytas neįgaliesiems – šiltuoju metu laiku veikia keltuvai, yra įrengtos parkavimosi vietos neįgaliesiems, rodyklės, nukreipiančios asmenis su negalia link jiems skirto įėjimo, tualetas asmenims su negalia ir rodyklės, nurodančios jo vietą⁴⁹.

5 pavyzdys. Turistinio maršruto žmonėms su judėjimo apribojimas sukūrimas Vilniuje

Vilniuje 2010 m. buvo sukurtas pirmasis turistinis maršrutas po Vilniaus senamiestį, skirtas žmonėms, turintiems judėjimo apribojimų. Vilniaus mieste dėl vienu ar kitu priežasčių nėra sukurta „universal aplinka“ – aplinka, pritaikyta kiekvienam žmogui (tiek sveikam, tiek judančiam vežimėliu ar senyvo amžiaus žmogui, turinčiam judėjimo sunkumų), o senamiestyje ir centre esantys kultūros paveldo objektai nepakankamai pritaikyti lankymui, kai kurie objektai yra pritaikyti tik iš dalies. Todėl buvo sukurtas maršrutą nuo Aušros Vartų iki Arsenalo g., kuris yra įdomus istorine ir kultūrine prasme. Prie kiekvieno maršruto objekto pažymėtos pastabos apie galimas kliūtis (pavyzdžiui, stati įkalnė, vienas laiptelis).

Maršrutas buvo kuriamas dalyvaujant žmonėms su judėjimo negalia, atsižvelgiant į jų pastabas ir pasiūlymus. Visas siūlomo maršruto ilgis – apie 3 km. Maršrutas pristatomas leidinyje, kurį galima atsisiųsti iš Vilniaus turizmo informacijos centro [tinklapiu](#).

6 pavyzdys. Netradiciniai vaikams ir jaunimui skirti aplinkosaugos švietimo būdai: projektas „Mes rūšiuojam“

Ieškodami įvairių būdų, kaip pateikti informaciją apie aplinkos apsaugą vaikams ir jaunimui, projekto „Mes rūšiuojam“ organizatoriai VŠĮ „Elektronikos gamintojų ir importuotojų organizacija“, bendrove „Atliekų tvarkymo centras“ ir Gamintojų ir importuotojų asociacija išleido knygelę, kurioje pateikiama 10 skirtingo sudėtingumo užduočių, skirtų visoms amžiaus grupėms – nuo ikimokyklinukų iki studentų ir dėstytojų. Pasirinkus savo amžiaus grupę atitinkančią užduotį ir ją išsprendus, atsakymą buvo galima registruoti www.mesrusuojam.lt ir laimėti krepšinio kamuolį su Lietuvos vyrų rinktinės narių parašais.

Aplinkosaugos projekto „Mes rūšiuojam“ organizatorių idėja panaudoti netradicinį būdą skleisti jaunimui informaciją apie aplinkos apsaugą sulaukė didelio susidomėjimo – kryžiažodžius aplinkosaugos tema sprendė ir konkurse dalyvavo apie 5000 įvairiausio amžiaus moksleivių iš visų Lietuvos kampelių. Aplinkosaugos projektas „Mes rūšiuojam“ Lietuvos ugdymo, švietimo ir mokslo įstaigose vyksta jau ne pirmus metus. Ankstesniais projekto etapais buvo surinkta apie 300 tonų elektronikos atliekų bei 10 tonų senų baterijų.

⁴⁸ Anykščių regioninio parko direkcijos tinklapis: <http://www.anyksciuparkas.lt/parko-lankytojams/neigaliesiems-pritaikyti-objektai>.

⁴⁹ Daugiau informacijos apie neįgaliesiems pritaikytus viešos paskirties objektus galima rasti tinklapyje www.beslenksiu.lt.

2.2.6. Darnaus transporto ir pagrindinių tinklų infrastruktūros plėtra

<p>VP prioritetui būdingos intervencijos ir veiklos</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Geležinkelio transporto infrastruktūros gerinimas ir plėtra, įskaitant intelektinių ir technologinių sistemų diegimą; ➤ Kelių transporto infrastruktūros modernizavimas ir plėtra; ➤ Vandens transporto infrastruktūros modernizavimas ir plėtra; ➤ Oro transporto infrastruktūros plėtra, didinant keleivių saugumą ir mažinant negiamą poveikį aplinkai; ➤ Skirtingų transporto rūšių sąveikumo didinimas; ➤ Regionų susisiekimo gerinimas, vietinės reikšmės kelių tinklo atnaujinimas; ➤ Pažangiųjų elektros perdavimo ir dujų perdavimo ir skirstymo sistemų diegimas.
<p>Horizontaliųjų prioritetų įgyvendinimo galimybės</p>	<p>Darnus vystymasis</p> <p>Prioriteto priemonės tiesiogiai įgyvendina šiuos aplinkosauginius ir socialinius aspektus:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Oro taršos mažinimas; • Triukšmo mažinimas; • Transporto infrastruktūros prieinamumo didinimas; • Saugios aplinkos užtikrinimas didinant transporto infrastruktūros saugumą. <p>Numatant papildomus reikalavimus ar rekomendacijas pareiškėjams, skatinant pro-aktyvius pareiškėjų veiksmus darnaus vystymosi srityje, prioriteto priemonės gali įgyvendinti gerokai platesnį aplinkosauginių darnaus vystymosi aspektų spektrą bei prisidėti įgyvendinant socialinius darnaus vystymosi aspektus.</p> <p>Aplinkosauginių darnaus vystymosi aspektų integravimo galimybės:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Aplinkai draugiškų produktų bei žaliavų pasirinkimas, aplinkosauginio sąmoningumo skatinimas (skatinant pareiškėjus vykdyti žaliuosius pirkimus; suteikiant finansavimo prioritetą įmonėms, turinčioms sertifikuotas aplinkos apsaugos vadybos sistemas); • Dirvožemio pažeidimų mažinimas (skatinant pareiškėjus imtis spendimų, užtikrinančių, kuo mažesnę intervenciją ir dirvožemio pažeidimus); • Vandens taršos mažinimas (skatinant pareiškėjus imtis prevencinių priemonių, mažinančių vandens taršą (pavyzdžiui, paviršinio nuotėkio sulaikymo baseinelių, filtracijos juostų įrengimas)); • Biologinės įvairovės, kraštovaizdžio apsauga (skatinant pareiškėjus renkantis trasas naujiems keliams aplenkti jautrias gamtines teritorijas, numatyti priemones, mažinančias poveikį aplinkai (pavyzdžiui, migracijos tuneliai smulkiems žinduoliams, varliagyviams/ viadukai stambesniems žinduoliams)); • Išteklių efektyvumo didinimas (skatinant pareiškėjus pasirinkti sprendimus, kurie minimizuoja statybos darbams naudojamų medžiagų kiekius; skatinti pakartotinį medžiagų naudojimą, tinkamą atliekų tvarkymą).

Socialinių DV aspektų integravimo galimybės:

- Transporto sistemos lankstumo ir universalumo didinimas (skatinant pareiškėjus projektuojant transporto infrastruktūrą laikytis universalaus dizaino principo; skatinti modernių transporto optimizavimo bei visuomenės informavimo priemonių įgyvendinimą (pavyzdžiui, sudarant galimybes informaciją apie optimaliausius viešojo transporto maršrutus gauti į mobiliuosius įrenginius, teikiant informaciją apie transporto kamščius realiu laiku ir t.t).

Moterų ir vyrų lygybė

Šis prioritetas svarbus užtikrinant lygias galimybes moterims ir vyrams dalyvauti ekonominėje veikloje, naudotis viešosiomis paslaugomis. Vykdamas šio prioriteto priemones svarbu atsižvelgti į moterų ir vyrų vykdomos ūkinės ir ekonominės veiklos bei naudojimosi transportu ypatumus. Siekiant lyčių lygybės šioje srityje svarbu:

- užtikrinti lygias galimybes abiejų lyčių tėvams naudotis kelių, traukinių, oro ir vandens transportu išplėtojant vaikams pritaikytą infrastruktūrą stotyse bei transporto priemonėse (vežimėlius, vystyklų keitimo patalpas, žaidimų kambarius ir pan.);
- plėtojant automobilių kelių tinklą, tiesiant aplinkkelius atsižvelgti į moterų ir vyrų poreikius derinti šeimos ir darbo įsipareigojimus.

Nediskriminavimas

Investuojant į transporto infrastruktūrą nediskriminavimo principas gali būti įgyvendinamas:

- užtikrinant papildomas saugumo ir patogumo priemones specialiųjų poreikių turintiems asmenims;
- viešinant informaciją apie infrastruktūros prieinamumą negaliesiems, asmenims su vaikiškais vežimėliais ir kt.
- skatinti paslaugų specialiųjų poreikių asmenims plėtrą viešojo transporto infrastruktūros objektuose
- kurti neįgaliesiems patogias transporto maršrutu aplikacijas.

Jaunimas

Investuojant į transporto infrastruktūrą jaunimo principas gali būti įgyvendinamas:

- Projekto lygmeniu skatinant pasirinkti darbų rangovus, kurie dalyvauja jaunimo mokymo ir užimtumo veiklose;
- Plėtojant jaunimui patrauklias paslaugas visų rūšių viešajame transporte;
- Rengiant į jaunimą orientuotas informacines kampanijas apie saugumą kelyje, saugų vairavimą, viešojo transporto privalumus ir kitomis aktualiomis temomis.
- Kurti viešojo transporto keleiviams aktualias mobilias aplikacijas.

1 pavyzdys. Vilniaus miesto vakarinio aplinkelio tiesimas

Vilniaus miestą rytų-vakarų kryptimi kerta IXB Europos transporto koridorius, šiaurės-pietų kryptimi – TEN-T tinklo kelias E272, tačiau nesant aplinkkelių ir vidinių greitkelių sistemos, tiek tranzitinis (tarp jų ir sunkusis), tiek atvažiuojantis/išvažiuojantis transportas buvo priverstas naudotis miesto gatvių tinklu, nepritaikytu dideliems eismo srautams. Gatvėse susidarantys transporto kamščiai kiekvienais metais darėsi vis didesni.

Vilniaus vakarinis aplinkkelio statybos projektas ypatingai svarbus darniam miesto gyvenimui ir plėtrai. Aplinkelis sumažins transporto kamščius centrinėje miesto dalyje, sudarys patogias sąlygas tranzitiniam eismui šiaurės-pietų kryptimi, sumažins triukšmą ir aplinkos taršą, padidins eismo saugumą. Vilniaus miesto savivaldybė skaičiuoja, kad Vakariu aplinkkeliu per parą važiuos apie 65 tūkst. žmonių: apie 45 tūkst. miestiečių ir apie 20 tūkst. tranzitu keliaujančių į užmiestį. Paros transportas srutas sieks iki 33 tūkst. automobilių.

2 pavyzdys. Vaikams pritaikyta infrastruktūra Vilniaus oro uoste

Abiejų lyčių tėvai, ypač keliaujantys vieni su vaikais, Vilniaus oro uoste gali naudotis vaikiškais vežimėliais, vystyklų keitimo kambariais, žaidimo aikštele. Tėvai su mažais vaikais taip pat gali greičiau praeiti apsaugos patikrinimą pasinaudodami atskira eile. Tai sudaro sąlygas abiejų lyčių tėvams laisvai judėti su vaikais.

Šaltinis: Lietuvos oro uostai. Vežimėliai vaikams Vilniaus oro uoste.

3 pavyzdys. Geležinkelių transporto pritaikymas specialiųjų poreikių asmenims

Didžiosios Britanijos geležinkelių reguliavimo tarnyba ir Atviros prieigos duomenų institutas atlikę geležinkelio paslaugų prieinamumo neįgaliesiems ir atviros prieigos duomenų galimybių analizę pateikė rekomendacijas⁵⁰, kaip aktyvesnis atviros prieigos duomenų ir technologinių naujovių diegimas gali padidinti šios transporto rūšies prieinamumą neįgaliesiems. Analizės metu buvo identifikuotos trys pagrindiniai neįgaliesiems aktualūs aspektai susiję su kelionėmis geležinkeliu:

- 1) Informacijos apie kelionę pateikimas tinkamai ir laiku, pagalbos keleiviams informacijos integravimas, pavyzdžiui, sudarant galimybę užsakyti pagalbą iš karto užsakant traukinių bilietus.
- 2) Pranešimai apie tvarkaraščių pakeitimus realiu laiku: specialiųjų poreikių turintiems asmenims svarbu planuoti savo keliones ir turėti atsarginį planą, todėl pranešimai apie įvykusius tvarkaraščio pakeitimus turi būti lengvai prieinami greitai peržiūrai arba perklausai.
- 3) Keleiviams turintiems specialiųjų poreikių svarbu žinoti apie geležinkelių stočių pritaikymą neįgaliesiems tam, kad jie galėtų pasirinkti patogius kelionių maršrutus ir, esant reikalui, užsakyti pagalbos paslaugas.

Atsižvelgiant į šias problemas buvo pateiktos rekomendacijos geležinkelių valdytojams ir aplikacijų kūrėjams:

- 1) Pripažinti asmenų su negalia potencialią naudą: pasiūlius aukštesnės kokybės paslaugas didės keleivių srautas ir gaunamos pajamos;
- 2) Didinti geležinkelių paslaugų ir informacijos prieinamumą visiems, ne tik neįgaliesiems;
- 3) Atverti duomenis ir taikyti paskatas aplikacijų kūrėjams, kurie gali užpildyti informacijos trūkumą taip pagerinant paslaugų kokybę;
- 4) Konsultuotis su neįgaliaisiais aplikacijų kūrimo ir tobulinimo procese;
- 5) Užtikrinti nuolatinį bendradarbiavimą arba bendrą geležinkelių ir aplikacijų kūrėjų darbą, siekiant geresnės paslaugų kokybės.

⁵⁰ Didžiosios Britanijos geležinkelių reguliavimo tarnyba, Atviros prieigos duomenų institutas. „Gerinant geležinkelių informacijos prieinamumą neįgaliesiems. http://orr.gov.uk/_data/assets/pdf_file/0004/16564/improving-access-to-rail-info-for-disabled-passengers.pdf

4 pavyzdys. Viešojo transporto maršrutų aplikacijų kūrimas

Projektas *Maršrutai.lt* pradėtas įgyvendinti, siekiant viešojo transporto keleiviams palengvinti susisiekimą Lietuvos miestuose. Projekto tikslas – sukurti pirmąją Lietuvoje universalią viešojo transporto maršrutų pavaizdavimo ir greičiausio maršruto paieškos sistemą bei pateikti Lietuvos vežėjų tvarkaraščius vienoje vietoje.

Projekto metu sukurta mobilioji programėlė išmaniųjų telefonų savininkams, kuri pateikia visų didžiųjų Lietuvos miestų (Vilnius, Kaunas, Klaipėda, Šiauliai, Panevėžys) autobusų ir troleibusų, taip pat traukinių, keltų ir kt. tvarkaraščius, nustato greičiausius ir geriausius įmanomus maršrutus, pateikia tikslus kelionės planus. Maršrutų planavimo programėlė skatina gyventojus, o ypač aktyviai mobiliosiomis programomis besinaudojantį jaunimą, naudotis viešuoju transportu ir taip padeda spręsti transporto kamščių, oro taršos, triukšmo problemas miestuose. Todėl labai svarbu diegiant intelektinius ir technologinius prenimus, kad turimi intelektinių sistemų duomenys būtų panaudojami gerinant susisiekimą regionuose ir didinant įvairių transporto rūšių sąveikumą.

2.2.7. Kokybiško užimtumo ir dalyvavimo darbo rinkoje skatinimas

<p>VP prioritetui būdingos intervencijos ir veiklos</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Apleistos infrastruktūros ir teritorijų konversija, viešųjų erdvių modernizavimas ir gyvenamosios aplinkos gerinimas tikslinėse teritorijose; ➤ Lietuvos darbo biržos paslaugų kokybės, prieinamumo ir veiksmingumo gerinimas; ➤ Gyventojų, ypač ilgalaikių ir nekvalifikuotų bedarbių ir neįgalųjų užimtumo didinimas: mokymai, perkvalifikavimas, konsultavimas ir kitų paslaugų teikimas; ➤ Parama gyventojams, susiduriantiems su sunkumais darbo rinkoje, verslo steigimo klausimais; ➤ Visuomenės švietimas moterų ir vyrų lygybės ir nediskriminavimo principų taikymo srityje, gebėjimų atpažinti diskriminaciją stiprinimas; ➤ Jaunimo užimtumo skatinimas: mokymai ir kitos konsultavimos ir paramos formos.
<p>Horizontaliųjų prioritetų įgyvendinimo galimybės</p>	<p>Darnus vystymasis</p> <p>Numatant papildomus reikalavimus ar rekomendacijas pareiškėjams, skatinant pro-aktyvius pareiškėjų veiksmus darnaus vystymosi srityje, planuojami infrastruktūros plėtros projektai gali išplėsti socialinių darnaus vystymosi aspektų įgyvendinimo apimtį bei prisidėti įgyvendinant aplinkosauginius darnaus vystymosi aspektus.</p> <p>Siekiant plačiau įgyvendinti socialinius darnaus vystymosi aspektus, visuose infrastruktūros plėtros projektuose turi būti laikomasi universalaus dizaino principo, užtikrinant, kad sukurta infrastruktūra galės naudotis visų visuomenės grupių atstovai (neįgalieji, vaikai, vyresni, specialiųjų poreikių turintys asmenys ir t.t.). Prie socialinio-ekonominių aspektų įgyvendinimo galėtų prisidėti vietinės ekonomikos skatinimo veiksmai (skatinant pareiškėjus rinktis vietines medžiagas, darbo išteklius). Finansavimo primenybė turėtų būti teikiama projektams, turintiems didžiausią socio-ekonominę naudą.</p>

Aplinkosauginių darnaus vystymosi aspektų įgyvendinimo galimybės:

- Aplinkai draugiškų sprendimų įgyvendinimas (skatinant pareiškėjus rinktis aplinkai draugiškus produktus, vykdyti žaliuosius pirkimus, įgyvendinti energijos, vandens taupymo priemones, prioritetą teikti įmonėms, turinčioms sertifikuotas aplinkos apsaugos vadybos sistemas);
- Išteklių efektyvumo didinimas (skatinant pareiškėjus pasirinkti sprendimus, kurie minimizuoja statybos darbams naudojamų medžiagų kiekius; skatinant pareiškėjus rinktis ilgalaikes ir kokybiškas medžiagas bei sprendimus; skatinant pakartotinę medžiagų naudojimą, tinkamą atliekų tvarkymą);
- Kraštovaizdžio apsauga (skatinant pareiškėjus rengti projektus, kurie kuo mažiau neigiamai veikia bei dardo vietinį kraštovaizdį; skatinti ilgalaikius ir darnius kraštovaizdžio tvarkymo sprendimus, tokius kaip daugiamečių augalų gėlynai);
- Dirvožemio pažeidimų mažinimas (skatinant pareiškėjus imtis sprendimų, užtikrinančių kuo mažesnę intervenciją ir dirvožemio pažeidimus);
- Vandens taršos mažinimas (skatinant pareiškėjus imtis prevencinių priemonių, mažinančių vandens taršą (pavyzdžiui, paviršinio nuotėkio sulaikymo baseinėlių, filtracijos juostų įrengimas));
- Esamos infrastruktūros pritaikymas (skatinant pareiškėjus pirmiausia išnaudoti ir pritaikyti esamus infrastruktūros objektus ir tik tuomet kurti naujus).

Moterų ir vyrų lygybė

Tai yra prioritetas, leidžiantis tiesiogiai įgyvendinti lyčių lygybės principą darbo srityje, o taip pat siekti moterų ir vyrų lygybės ekonominėje bei sprendimų priėmimo srityse. Darbo kontekste išskiriami šie svarbiausi lyčių lygybės aspektai⁵¹:

- lygios moterų ir vyrų galimybės dalyvauti darbo rinkoje;
- horizontaliosios segregacijos darbo rinkoje mažinimas;
- lanksčių ir sveikatai palankių darbo sąlygų užtikrinimas.

Siekiant lyčių lygybės darbo srityje svarbu:

- stebėti ir analizuoti moterų ir vyrų situacijos darbo rinkoje bei atskirose ekonominės veiklos srityse ypatumus, nagrinėti veiksniai, prisidedančius prie lyčių atotrūkio pagal darbo sąlygas, profesines sritis, užimamas pozicijas ir darbo apmokėjimą;
- integruoti lyčių lygybės perspektyvą į darbo rinkos politikos priemonių įgyvendinimo stebėseną, jų tinkamumo ir efektyvumo vertinimą ir tobulinimą, jaunimo garantijų stebėsenos sistemos sukūrimą;
- skatinti vyrus aktyviau įsitraukti į neapmokamą darbą: namų ruošą, vaikų priežiūrą, kitų šeimos narių slaugymą;
- mažinti horizontaliąją lyčių segregaciją darbo rinkoje skatinant atsisakyti profesinių lyčių stereotipų renkantis profesiją, ieškant darbo, o taip pat persikvalifikuojant, grįžtant į darbo rinką po ilgo laiko;

⁵¹ European Institute for Gender Equality (2015). *Gender Equality Index 2015 - Measuring gender equality in the European Union 2005-2012: Report*. Retrieved from: <http://eige.europa.eu/rdc/eige-publications/gender-equality-index-2015-measuring-gender-equality-european-union-2005-2012-report>

- stiprinti supratimą apie moterų ir vyrų lygybės privalumus darbo rinkoje rengiant visuomenės, verslo ir viešojo sektoriaus sisteminius tikslinius mokymus, švietimą ir informavimą bei stiprinant gebėjimus taikyti moterų ir vyrų lygybės modelius ir priemones;
- skatinti įmones ir organizacijas sudaryti lyčių lygybės planus ir juos įgyvendinti;
- remti lankstaus darbo laiko sistemos taikymą įmonėse ir organizacijose.

Siekiant vyrų ir moterų lygybės ekonominėje ir sprendimų priėmimo srityse taip pat svarbu:

- taikyti priemones mažinančias moterų ir vyrų atlyginimų atotrūkį (pavyzdžiui, stebėti bei analizuoti atlyginimų skirtumus pagal lytį, viešinti šią informaciją, šviesti darbdavius, darbuotojus, visuomenę, skatinti darbdavius taikyti vienodą apmokėjimą moterims ir vyrams už tą patį darbą ir kt.);
- siekti vienodo abiejų lyčių atstovavimo įvairių lygių, o ypač aukščiausio lygio, vadovų pozicijose tiek privataus, tiek viešojo sektoriaus organizacijose.

Nediskriminavimas

Šis prioritetas tiesiogiai įgyvendina nediskriminavimo principą, numatant atskiras veiklas, skirtas informuoti visuomenę apie nediskriminavimo apraiškas ir mokant atpažinti jas, taip pat siekiant integruoti ilgalaikius ir nekvalifikuotus bedarbius bei neįgaliuosius į darbo rinką. Tačiau nediskriminavimo principas gali būti integruotas ir į kitas prioriteto veiklas, pavyzdžiui:

- užtikrinant atnaujinamos viešosios infrastruktūros ir erdvių prieinamumą visiems;
- didinant informacijos apie aktyvios darbo rinkos politikos priemones prieinamumą;
- užtikrinant Lietuvos darbo biržos paslaugų prieinamumą visoms tikslinėms grupėms;
- siūlant papildomas priemones, leisiančias specialių poreikių turintiems asmenims geriau integruotis į darbo rinką;
- užtikrinant konsultacinių paslaugų apie verslo steigimą ir pagalbos prieinamumą specialiųjų poreikių turintiems asmenims;
- skatinant įmones rengti ir taikyti lygių galimybių ir nediskriminavimo darbo vietoje strategijas ir veiksmų planus.

Jaunimas

Šiame prioritete jaunimo principą įgyvendina atskira veiklų grupė skirta Jaunimo garantijų iniciatyvos įgyvendinimui, kuri remia:

- ankstyvos intervencijos ir jaunimo aktyvinimo paslaugas: jaunimo informavimą ir konsultavimą dėl profesijos pasirinkimo, socialinę ir psichologinę reabilitaciją, savanorišką veiklą, mentorystę ir pan. veiklas;
- integraciją į darbo rinką skatinančias priemones: formalus ir neformalus profesinis mokymas, įdarbinimą subsidijuojant, dalyvavimą mokyme per pameistrystę ir stažuotėse, kitas aktualias veiklas.

Tačiau jaunimo principas gali būti integruotas ir į kitas veiklas:

- atsižvelgiant į jaunimo poreikius ir teikiant jiems pirmenybę atnaujinant viešąją

infrastruktūrą ir erdves tikslinėse teritorijose;

- teikiant pirmenybę rangovams, įdarbinantiems jaunos specialistus, dalyvaujančiais jaunimo mokymo, užimtumo ir savanorystės programose.
- pateikiant informaciją apie integracijos į darbo rinką paslaugas jaunimo patraukliais būdais.

1 pavyzdys. Sveikatingumo parko atnaujinimas Druskininkuose

Pora dešimtmečių merdėjusiame, anksčiau buvusiame garsiaame Druskininkų gydamosios fizinės kultūros parke įgyvendinus ES struktūrinių fondų lėšomis finansuojamus projektus – „Unikalųjų senųjų tradicijų atgaivinimas istoriniame Sveikatingumo parke“ ir „Išskirtinės aktyvaus poilsio erdvės įrengimas istoriniame Sveikatingumo parke“ atgaivintos unikalios senosios sveikatinimo tradicijos, atnaujinti sveikatingumo takai, parko želdynai, atstatytas jonizacijos paviljonas, kaskadinės maudyklės, pėdų akupresūros baseinas. Atkuriant parką ypatingai didelis dėmesys skirtas reljefo išsaugojimui, želdiniams. Parko infrastruktūra gali naudotis visi bendruomenės nariai, ji pritaikyta šeimoms su vaikais, senjorams, neįgaliesiems. Parke įrengtos pagal universalaus dizaino principą suprojektuotos supynės, kuriomis gali naudotis judėjimo negalią turintys vaikai.

2 pavyzdys. Pagėgių savivaldybės Socialinių paslaugų centro ir partnerių projektas „Dirbdami kurkime šeimos gerovę!“

Šiame projekte dalyvavusi įmonė AB „Vilkyškių pieninė“ ir kiti darbdaviai tiesiogiai prisidėjo kurdami vaikų priežiūros centrus netoli darbo vietos. Projekto metu savivaldybės teritorijoje buvo įkurti 9 vaikų užimtumo kambariai, 7 iš jų kaimiškose vietovėse. Tokių priežiūros centrų darbo laikas buvo suderintas su įmonėje dirbančių darbuotojų darbo laiku. Tėvams užimtumo kambariuose buvo papildomai pasiūlytos pagalbos sau grupės, padedančios spręsti vaikų auklėjimo problemas.

3 pavyzdys. Projektas „Tėvai ir darbdaviai veikia“ (*Fathers and Employers in Action, ODA*)

„Taikos instituto“ Slovėnijoje vykdomas projektas skatina vyrus, darbdavius, profesines sąjungas ieškoti priemonių tėvystei ir darbo išsipareigojimams derinti. Projekto metu apmokyti darbdaviai, parengta metodinė medžiaga, o konkrečios tėvystės ir darbo derinimo priemonės išbandytos keturiose darbovietėse (tarp jų policijoje, transporto srityje, radijo ir televizijos srityje). Prieiga internete: www.mirovni-institut.si/en/projects/fathers-and-employers-in-action-oda.

4 pavyzdys. Europos Komisijos remiamas projektas „Z-kartos vaikinai renkasi profesijas socialinėje sferoje“

Projektu siekiama skatinti vaikus rinktis profesijas socialinėje sferoje, keisti lyčių stereotipus, siejančius moteris su socialinės srities profesijomis, bei stiprinti nuostatą, kad darbas socialinėje srityje praturtina vyriškumo sampratą. Tikslu siekiama rengiant profesinio orientavimo metodinę medžiagą, kuri ne reprodukuotų, o keistų lyčių stereotipus renkantis profesiją, bei mokymus pedagogams, profesinio orientavimo konsultantams, platinant informacinę medžiagą moksleiviams ir jų tėvams. Vienas projekto partnerių - Lietuvos NVO „Lygių galimybių plėtros centras“.

5 pavyzdys. Asociacija „Lyderė“

Moterų-verslo lyderių, užimančių aukščiausio lygio pozicijas verslo ir viešajame sektoriuje įkurta iniciatyva, siekianti trijų tikslų: užtikrinti lyčių balansą vadovaujančiose pozicijose viešajame bei

privačiajame sektoriuje; panaikinti moterų ir vyrų atlyginimo skirtumus, pritaikyti pripažintas tarptautines gerąsias praktikas moterų karjeros srityje. Asociacija vykdo nuomonės formavimo ir viešinimo veiklas, rengia pirmąją Lietuvoje tarptautinę konferenciją „Go Forward!“ apie sėkmingą moterų karjerą ir lyderystę.

6 pavyzdys. Erasmus+ strateginės partnerystės projektas „Pro-Women: Pasiūlymai ir strategijos moterų verslumui skatinti“

Tarptautinis projektas skirtas nedirbančioms, vaikus auginančioms ir socialinę atskirtį patiriančioms moterims, kurios domisi galimybe dirbti iš namų. Projekto dalyvėms suteikiamos įvairios profesinės ir informacinių technologijų naudojimo žinios ir įgūdžiai, reikalingi steigiant verslą namuose bei reklamuojant savo paslaugas internete (pavyzdžiui, e.komercijos, marketingo internete, techninės anglų kalbos IT srityje ir kt.). Dalis mokymų vyksta nuotoliniu būdu elektroninėje aplinkoje. Vienas projekto partnerių yra Lietuvos NVO „Socialinių inovacijų fondas“.

7 pavyzdys. Darbo vietų neįgaliesiems įrengimo (pritaikymo) subsidijavimas

Lietuvos darbo birža vykdo projektą, kuriuo siekiama skatinti darbdavius:

- 1) steigti neįgaliesiems naujas darbo vietas arba pritaikyti prie bedarbio negalios esamas
- 2) buvusiam bedarbiui, pradėjusiam savo verslą ne vėliau kaip per 30 mėnesių nuo paskutinės registracijos teritorinėje darbo biržoje nutraukimo dienos, pirmą kartą darbo vietą steigti darbo biržos siūstam bedarbiui įdarbinti.

Taip siekiama didinti neįgaliųjų užimtumą, taip pat ir savarankišką. Subsidijos dydis vienai darbo vietai įsteigti ar pritaikyti negali viršyti 40 Vyriausybės patvirtintos minimaliosios mėnesinės algos, galiojančios paraiškos pateikimo dieną, dydžių. Subsidija skiriama darbo priemonių ar techninės pagalbos priemonių neįgaliesiems pirkimui, montavimui ir pritaikymui; patalpų, reikalingų darbo vietai įrengti ir kurios valdomos nuosavybės teise, remontui ir pritaikymui (iki 50 proc. subsidijos).

8 pavyzdys. Tinklapis „Jaunimo garantijos“ integruotai pateikiama informaciją apie jaunimo užimtumo galimybes

Tinklapis www.jaunimogarantijos.com aiškiai ir integruotai pateikia visą informaciją apie įgyvendinamas Jaunimo garantijų iniciatyvos remiamus projektus „Atrask save“, „Naujas startas“ ir „Jaunimo savanoriška tarnyba“. Tame pačiame tinklapyje galima užsiregistuoti ir dalyvauti vykdomuose projektuose, o taip pat perskaityti dalyvių atsiliepimus, susipažinti su pagrindiniais teisės aktais, projektų įgyvendinimo statistika, projektų partnerių tinklu. Yra pateikiama ir informacija organizacijoms, norinčioms tapti iniciatyvų socialinėmis partnerėmis. Tinklapis yra pritaikytas silpnaregiams, yra pateikiama vaizdinė/garsinė medžiaga apie projektus.

2.2.8. Socialinės įtraukties didinimas ir kova su skurdu

VP prioritetui būdingos intervencijos ir veiklos	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Pereinamojo tipo ir nestacionarių socialinių paslaugų infrastruktūros atnaujinimas ir plėtra susijusi su deinstitutionalizacijos procesu; ➤ Nestacionarių bendruomeninių paslaugų pažeidžiamoms grupės miršimams infrastruktūros plėtra; ➤ Socialinės globos namų senyvo amžiaus asmenims infrastruktūros
---	--

	<p>modernizavimas</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ Socialinio būsto statyba, rekonstrukcija ir modernizavimas; ➤ Sveikatos priežiūros infrastruktūros plėtra, didinant paslaugų prieinamumą ir kokybę. ➤ Mažų miestų, miestelių ir kaimų pastatų, viešųjų erdvių infrastruktūros pertvarkymas, teritorijų konversija; ➤ Socialinės integracijos paslaugos labiausiai nuo darbo rinkos nutolusiems asmenims; ➤ Pagalba aktyvaus senėjimo srityje: vyresnio amžiaus žmonių integracija į darbo rinką ir savanorystės veiklas; ➤ Bendruomenėje teikiamų socialinių paslaugų prieinamumo ir kokybės didinimas, paslaugas teikiančių darbuotojų kompetencijų stiprinimas; ➤ Kompleksinių paslaugų šeimai plėtra; ➤ Sveikatos priežiūros paslaugų kokybės didinimas: inovatyvių sveikatos priežiūros modelių kūrimas, prevencijos ir sveikatos priežiūros programų rengimas, sveikos gyvensenos ir sveiko senėjimo skatinimas; ➤ Sveikatos priežiūros specialistų kompetencijų tobulinimas; ➤ Socialinio verslo ir įmonių socialinės atsakomybės skatinimas; ➤ Vietos plėtros strategijų rengimas ir įgyvendinimas; ➤ Aktualūs tyrimai ir vertinimai, visuomenės informavimas apie teikiamas socialines paslaugas.
<p>Horizontaliųjų prioritetų įgyvendinimo galimybės</p>	<p>Darnus vystymasis</p> <p>Šio prioriteto priemonės įgyvendina socialinius darnaus vystymosi aspektus:</p> <ul style="list-style-type: none"> • socialinės atskirties mažinimas; • sveikatos apsauga (sveikatos paslaugų kokybės gerinimas, sveikatos paslaugų prieinamumo didinimas, sveikatos netolygumų mažinimas). <p>Numatant papildomus reikalavimus ar rekomendacijas pareiškėjams, skatinant pro-aktyvius pareiškėjų veiksmus darnaus vystymosi srityje, planuojami infrastruktūros plėtros projektai gali išplėsti socialinių darnaus vystymosi aspektų įgyvendinimo apimtį bei prisidėti įgyvendinant aplinkosauginius darnaus vystymosi aspektus.</p> <p>Siekiant plačiau įgyvendinti socialinius darnaus vystymosi aspektus, visuose infrastruktūros plėtros projektuose turi būti laikomasi universalios dizaino principo, užtikrinant, kad sukurta infrastruktūra galės naudotis visų visuomenės grupių atstovai (neįgalieji, vaikai, vyresni, specialiųjų poreikių turintys asmenys ir t.t.).</p> <p>Aplinkosauginių darnaus vystymosi aspektų įgyvendinimo galimybės:</p> <ul style="list-style-type: none"> • aplinkai draugiškų spendimų įgyvendinimas (skatinant pareiškėjus rinktis aplinkai draugiškus produktus, vykdyti žaliuosius pirkimus, įgyvendinti energijos, vandens taupymo priemones, prioritetą teikti įmonėms, turinčioms sertifikuotas aplinkos apsaugos vadybos sistemas); • išteklių efektyvumo didinimas (skatinant pareiškėjus rinktis ilgalaikes ir kokybiškas medžiagas bei spendimus). <p>Moterų ir vyrų lygybė</p>

Šis prioritetas susijęs su keliais svarbiais lyčių lygybės principo aspektais:

- tolygiu skurdo rizikos mažinimu moterų ir vyrų grupėse;
- smurto lyties pagrindu (pavyzdžiui, smurto šeimoje, seksualinės prievartos, prekybos žmonėmis ir susijusių smurto rūšių) įveikimu;
- lygiomis galimybėmis moterims ir vyrams dalyvauti socialinėje veikloje;
- lygiomis galimybėmis moterims ir vyrams naudotis sveikatos priežiūros paslaugomis.

Siekiant lyčių lygybės tikslų socialinės įtraukties ir kovos su skurdu srityje svarbu:

- plėtojant socialinio būsto infrastruktūrą atsižvelgti į vaikų priežiūros prieinamumą socialiniu būstu besinaudojančioms šeimoms;
- stiprinti paramą asmenims, kurie vieni augina vaikus arba prižiūri kitus šeimos narius, plėtoti jiems teikiamas įsidarbinimo, vaikų priežiūros, sveikatos, socialines, psichologines paslaugas, skatinti lanksčių darbo formų taikymą, plėsti savarankiško darbo galimybes;
- integruoti lyčių lygybės perspektyvą į viešųjų erdvių ir gyvenamosios aplinkos gerinimą tikslinėse (t.y., skurdžiose, nuosmukį patiriančiose) vietovėse, sudarant lygias galimybes moterims ir vyrams derinti darbo ir šeimos įsipareigojimus, tenkinti laisvalaikio poreikius, dalyvauti kultūrinėje, socialinėje, pilietinėje ir politinėje veikloje;
- skatinti įmonių socialinės atsakomybės iniciatyvas bei socialinį verslą lyčių lygybės srityje.

Siekiant mažinti smurtą lyties pagrindu svarbu:

- stiprinti efektyvią smurto lyties pagrindu prevenciją, apimant darbą tiek su potencialiomis aukomis, tiek su smurtautojais;
- užtikrinti kokybišką psichosocialinę pagalbą nuo smurto lyties pagrindu nukentėjusiems asmenims bei jų šeimoms;
- stiprinti specialistų (policijos pareigūnų, socialinių darbuotojų, psichologų, pedagogų ir kt.) žinias apie smurtą lyties pagrindu bei įgūdžius jį įveikti;
- šviesti visuomenę apie smurtą lyties pagrindu, jo priežastis, paplitimą, prevencijos būdus ir pan.

Papildomai sveikatos srityje svarbu:

- analizuoti pagrindinius rizikos veiksnius moterų ir vyrų sveikatai skirtinguose amžiaus tarpsniuose;
- atsižvelgti į konkrečių rizikos veiksnių ir sveikatos problemų paplitimą moterų ir vyrų grupėse teikiant viešojo sveikatos ugdymo, ligų profilaktikos, ankstyvosios diagnostikos prevencines ir specializuotas sveikatos priežiūros paslaugas;
- stiprinti gyventojų reprodukcinę sveikatą, gerinti šios srities gydymo paslaugų prieinamumą ir kokybę.

Nediskriminavimas

Prioriteto veiklos tiesiogiai prisideda prie nediskriminavimo principo įgyvendinimo, nes yra nukreiptos į socialiai pažeidžiamų, atskirtų patiriančių asmenų socialinę integraciją. Tačiau nediskriminavimo principas gali būti horizontaliai integruojamas ir į kitas veiklas:

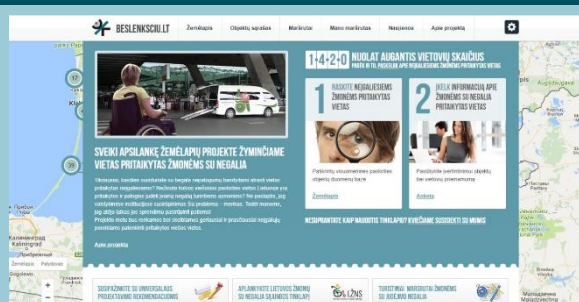
- didinant kuriamos ir atnaujinamos viešosios infrastruktūros ir socialinio būsto prieinamumą neįgaliesiems, laikantis universalios dizaino principų;
- užtikrinant informacijos apie vykdomas veiklas prieinamumą specialiųjų poreikių turintiems asmenims ir kitoms tikslinėms grupėms, kurioms ji gali būti aktuali;
- integruojant mokymus nediskriminavimo principo tematiką į socialiniams darbuotojams ir sveikatos priežiūros paslaugų sektoriaus darbuotojams skirtu mokymus;
- skatinant sveikatos priežiūros paslaugas teikiančias įstaigas rengti ir įgyvendinti nediskriminavimo darbo aplinkoje strategijas ir gaires.

Jaunimas

Prioriteto veiklos gali prisidėti prie jaunimo principo įgyvendinimo:

- teikiant priežiūros mokymo ir užimtumo paslaugas vaikams ir jaunimui iš socialinės rizikos šeimų;
- skatinant jaunimą dalyvauti bendruomenių ir savanorių veiklose, teikiant paslaugas socialiai pažeidžiamiems asmenims;
- kurti į jaunimą orientuotas prevencijos, sveikos gyvensenos ir sveikatos priežiūros paslaugų teikimo modelius;
- plėtojant ir atnaujinant infrastruktūrą mažose miestuose, miesteliuose ir kaimuose, atsižvelgti į jaunimo poreikius;
- įtraukiant jaunimą į sprendimų priėmimą, rengiant ir įgyvendinant vietos plėtros strategijas.

1 pavyzdys. Visuomeninės paskirties objektų pritaikymo neįgaliesiems įvertinimas: projektas „Beslenksčių“

Menkai pritaikyta viešoji infrastruktūra tebėra viena optiausių problemų, ribojančių žmonių su negalia socialinę integraciją ir dalyvavimą viešajame gyvenime.

Lietuvos žmonių su negalia sąjungai įgyvendinant projektą „Be slenksčių“ buvo sukurta objektų prieinamumo neįgaliesiems įvertinimo anketa, pagal kurią LŽNS darbuotojai tikrino įvairius visuomeninės paskirties objektus visoje Lietuvoje. Sukaupta ir apibendrinta informacija apie įvairaus pobūdžio pastatus, kultūros paveldo ir meno objektus, viešąsias erdves, kurios yra pritaikytos neįgaliesiems, pateikiama interneto svetainėje www.beslenksciu.lt. Projekto svetainėje taip pat galima rasti specialiai judėjimo negalią turintiems žmonėms sudarytus rekomenduojamus maršrutus laisvalaikiui.

Pagrindinis projekto tikslas yra ne tik teikti informaciją, bet ir atkreipti viešųjų erdvių valdytojų dėmesį į šią visuomenės grupę bei skatinti objektų savininkus pritaikyti pastatus ir kitas viešąsias erdves neįgaliesiems.

2 pavyzdys. Kūdikių vystyklų keitimo stalai vyrams skirtuose tualetuose

Siekiant užtikrinti vyrams galimybę rūpintis vaikais, leisti kartu su vaikais laisvalaikį, viešose vietose, pavyzdžiui, parduotuvėse, kultūros ir laisvalaikio objektuose, atitinkamai pritaikoma infrastruktūra. Parduotuvė „IKEA“, kur vyrams skirtuose tualetuose yra įrengti kūdikių vystymo stalai Vilniuje ir prekybos centre „Panorama“ įrengtas abiems lytims skirtas šeimos kambarys – pavyzdžiai, kur tėvai, nepriklausomai nuo lyties, gali patogiai pervystyti kūdikius.

Šaltinis: www.trueactivist.com

3 pavyzdys. Specializuotų pagalbos centrų, padedančių smurto artimoje aplinkoje aukoms, tinklas

Specializuotos pagalbos centrai (SPC) teikia nemokamą pagalbą smurto artimoje aplinkoje aukoms. SPC veikia visoje Lietuvoje, kiekviename savivaldybėje. SPC augiausia teikia pagalbą smurtą artimoje aplinkoje patiriančioms moterims. SPC teikia kompleksinę pagalbą, t.y. informavimo, psichologinio ir teisinio konsultavimo, palaikymo, tarpininkavimo institucijose bei atstovavimo paslaugas. Šios pagalbos tikslas – moters įgalinimas, suteikiant jai jėgų pasipriešinti smurtui, išsivaduoti iš smurtinių santykių, pradėti naują gyvenimą be smurto ir prievartos. Prieiga internete: www.lygus.lt/spc-kontaktai.

4 pavyzdys. Čekijos nevyriausybinė organizacija „Atvirų vyrų lyga“

Organizacijos tikslas yra plėsti vyriškumo sampratą skatinant aktyvią tėvystę, palaikant vyrų išsilavinimo siekį, stiprinant vyrų sveikatą bei įgalinant vyrus konstruktyviais būdais reikšti agresiją ir pyktį. Kartu su partneriais ši organizacija įgyvendina projektus prieš smurtą lyties pagrindu, teikia pykčio valdymo mokymus smurtauti linkusiems vyrams, o su smurtaujančiais dirbančius specialistus moko pykčio valdymo terapijos. Prieiga internete: <http://ilom.cz/kdo-jsme/the-league-of-open-men>.

5 pavyzdys. Mokslinių tyrimų projektas „Demografinių procesų diferenciacija ir jos įtaka Lietuvos gyventojų raidos tvarumui“

Šio mokslinio projekto metu daug dėmesio buvo skirta vyrų mirtingumo temai. Pasitelkiant unikalius duomenis ir inovatyvius analizės metodus buvo aiškinamasi, kodėl Lietuvos darbingo amžiaus vyrų mirtingumo rodikliai, palyginti su kitomis Vakarų Europos šalimis, ypač dideli. Analizuojamos vyrų mirtingumo priežastys, aiškinamasi, kad lemia ypač didelį mirtingumą dėl išorinių mirties priežasčių. Projekto metu parentos mokslinės publikacijos aukšto vyrų mirtingumo Lietuvoje tema, o taip pat iš dalies parengta ir sėkmingai apginta disertacija „Lietuvos vyrų mirtingumo diferenciacijos sociologiniai demografiniai veiksniai“ (aut. Dr. Daumantas Stumbrys).

6 pavyzdys. Skėmių kaimo bendruomenės projektai socialinei įtraukčiai ir jaunimo įsitraukimui skatinti

Radviliškio rajone esanti Skėmių kaimo bendruomenė – viena seniausių rajone, išaugusi iš dvejus metus iki tol veikusio Lietuvos ūkininkų draugijos skyriaus. Bendruomenę sudaro Skėmių kaimas ir aplinkiniai kaimeliai su vienkiemiais. Į bendruomenės veiklą įsijungęs ir kaimo jaunimas.

Europos socialinio fondo finansuotame projekte „Dirbk Skėmiams“, kuris vyko 2012 -2013 metais, orientuojantis į jau suformuotą kaimo viziją. Jame dalyvavo 40 kaimo ir apylinkių žmonių, neturinčių pastovaus darbo – ilgalaikiai bedarbiai, daugiavaikių šeimų mamos, dalis - socialinės rizikos šeimų atstovai. Jie mokėsi naujo požiūrio į vietos šiuolaikinėje darbo rinkoje radimą ar susikūrimą kaime, be to, rankdarbių, gaminti maistą, kepti duoną, auginti paukščius, auginti ožkas, efektyviai auginti ir perdirbti

vaisius, uogas, daržoves, buvo padedama ir ieškoma kaip susikurti darbo vietas. Buvo pasitelkti Babtų sodininkystės ir daržininkystės mokslinio instituto darbuotojai, tautodailininkai, vadybos konsultantai, socialiniai darbuotojai, psichologai bei įdarbinimo specialistai. Be to, projekto lėšomis suremontuotos dvi buvusios senosios mokyklos patalpos, pastatyta duonkepė krosnis, nupirkti stalai, kėdės, kitas veiklos inventoriūs.

Bendruomenė yra įgyvendinusi ir kitus socialinius, verslumo skatinimo ir kultūrinius projektus:

- gavusi finansavimo projektui iš Tarptautinės jaunimo bendradarbiavimo agentūros bendruomenė įsigijo sportinį inventorių, biliardo stalą, filmavimo įrangą, muzikinį centrą;
- nuo 2006 m. veikia bendruomenės vaikų dienos centras kurio tikslas spręsti socialines problemas, susijusias su vaikų nepriežiūra, ugdymu;
- ŽŪM finansuotų projektų suremontuotoje bendruomenės salėje ir įrengtoje scenoje, tradiciškai kiekvienais metais per Velykas rengiami vaidinimai, kuriuose vaidina kaimo aktoriai, gegužės vakarais vyksta gegužinės pamaldos;
- ES struktūrinių fondų finansuotame Skėmių seniūnijos projekte „XXI amžiaus seniūnija“, kartu su seniūnijos darbuotojų komanda, bendruomenės atstovai mokėsi rengti vietos strategiją, formuoti įvaizdį, važiavo į sėkmingai dirbančias Lietuvos seniūnijas;
- dalyvavo teminio kaimo kūrimo mokymuose, apkeliavo jau veikiančius sėkmingiausias Lietuvos teminius kaimus, sėmėsi iš jų gerosios patirties, o laimėjus bendruomenių konkurse, kaimui buvo sukurtas prekinis ženklas, išleista reklaminė medžiaga, pagal mūsų siekiamą veiklos modelį sukurtas verslo planas, gauta verslo konsultacijų.

2.2.9. Visuomenės švietimas ir žmogiškųjų išteklių potencialo didinimas

<p>VP prioritetui būdingos intervencijos ir veiklos</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Aukštųjų mokyklų, profesinio ir suaugusiųjų mokymo infrastruktūros atnaujinimas ir plėtra, didinant paslaugų prieinamumą ir kokybę; ➤ Bendrojo ugdymo ir neformaliojo švietimo infrastruktūros atnaujinimas ir optimizavimas; ➤ Ugdymo pasiekimų gerinimo iniciatyvų įgyvendinimas; ➤ Ankstyvojo pasitraukimo iš švietimo sistemos prevencija; ➤ Pedagogų kvalifikacijos tobulinimas; ➤ Specialiųjų poreikių ir socialinės atskirties grupių vaikų integracijos į švietimo sistemą rėmimas ➤ Neformaliojo bei alternatyvaus ugdymo įvairovės skatinimas ➤ Studijų kokybės, tarptautiškumo ir prieinamumo didinimas; ➤ Tyrėjų (taip pat ir jaunųjų tyrėjų) gebėjimų stiprinimas ir tarpinstitucinio, tarptautinio ir tarpsektorinio mobilumo skatinimas; ➤ Dirbančiųjų mokymas, siekiant didinti jų konkurencingumą darbo rinkoje.
<p>Horizontaliųjų prioritetų įgyvendinimo galimybės</p>	<p>Darnus vystymasis</p> <p>Šio prioriteto priemonės tiesiogiai įgyvendina socialinius bei ekonominius darnaus vystymosi aspektus:</p> <ul style="list-style-type: none"> • mokslo ir žinių infrastruktūros gerinimas ir prieinamumo didinimas;

- socialinės atskirties mažinimas;
- švietimo sistemos efektyvumo didinimas;
- mokslo ir studijų kokybės gerinimas, žinių sklaida.

Numatant papildomus reikalavimus ar rekomendacijas pareiškėjams, skatinant pro-aktyvius pareiškėjų veiksmus darnaus vystymosi srityje, prioriteto priemonės turi dideles galimybes išplėsti įgyvendinamų socialinių darnaus vystymosi aspektų sąrašą bei prisidėti įgyvendinant aplinkosauginius darnaus vystymosi aspektus.

Papildomų socialinių aspektų įgyvendinimo galimybės:

- socialinės įtraukties didinimas (skatinant pareiškėjus mokymosi ir tyrimų infrastruktūrą pritaikyti laikantis universalios dizaino principų, taikyti universalios dizaino principą mokymosi procese).

Aplinkosauginių aspektų įgyvendinimo galimybės:

- išteklių efektyvumo didinimas (skatinant įgyvendinti technines energijos ir išteklių taupymo priemones infrastruktūros plėtros projektuose; skatinant rengti dokumentus elektroniniame formate; nuotolinio bendradarbiavimo skatinimas; kelionių automobiliais mažinimas pritaikant infrastruktūrą ir sudarant galimybes keliauti į darbą dviračiu).

Moterų ir vyrų lygybė

Šis prioritetas gali prisidėti prie lyčių lygių galimybių siekiant kokybiško išsilavinimo, mažinant lyčių segregaciją švietimo srityje bei realizuojant lygias galimybes moterims ir vyrams mokytis visą gyvenimą. Siekiant šių tikslų svarbu:

- analizuoti išsilavinimo, akademinį pasiekimų bei mokymosi visą gyvenimą rodiklius pagal lytį, nustatyti veiksniai, kurie prisideda prie lyčių atotrūkio bendrojo lavinimo, studijų ir mokymosi visą gyvenimą kontekste;
- mažinti lyčių atotrūkį pagal pasirinktas mokymosi ar studijų kryptis (pavyzdžiui, stiprinant karjeros planavimo ir konsultavimo paslaugas, kurios padėtų įveikti su profesija susijusius lyčių stereotipus);
- siekti, kad švietimo sistemoje naudojamoje mokymo(si) medžiagoje nebūtų lyčių stereotipus ir lyčių nelygybę įtvirtinančio turinio;
- stiprinti mokytojų, dėstytojų ir kitų švietimo sistemos darbuotojų kompetenciją lyčių lygybės srityje (pavyzdžiui, parengiant mokymo medžiagą moterų ir vyrų lygybės klausimais profesinėje srityje);
- siekti švietimo sistemoje dirbančių specialistų balanso pagal lytį bei užtikrinti tolygų abiejų lyčių atstovavimą sprendimų priėmimo pozicijose;
- skatinti lyčių lygybės planų sudarymą bei įgyvendinimą mokymosi bei studijų institucijose;
- diegti nuotolinio mokymosi bei kitas lanksčias mokymosi, studijų ir neformalaus švietimo formas, leidžiančias derinti mokymąsi ar darbą su šeimos pareigomis;
- siekti lyčių balanso teikiant paramą studentų, doktorantų, dėstytojų bei tyrėjų stažuotėms, praktikoms bei kitoms kvalifikacijos kėlimo formoms.

Nediskriminavimas

Nediskriminavimo principas šio prioriteto veiklose gali būti integruojamas įvairiais būdais:

- taikant universalaus dizaino principą kuriamai ar atnaujinamai studijų, profesinio mokymo, bendrojo ugdymo ar neformalaus švietimo infrastruktūrą;
- užtikrinant kuriamos infrastruktūros prieinamumą visiems;
- įtraukiant švietimo ir informavimo apie nediskriminavimo principo įgyvendinimą ir diskriminavimo apraškas veiklas visais švietimo lygmenimis, taip pat į dirbančiųjų mokymus;
- skatinant švietimo ir mokslo įstaigas rengti ir įgyvendinti nediskriminavimo strategijas savo kasdienėje veikloje, atlikti diskriminavimo apraiškų stebėseną ir vertinimą.

Jaunimas

Didžioji dalis prioriteto veiklų yra tiesiogiai susijusi su jaunimu, nes 14–29 m. asmenys yra didžiausia intervencijų įgyvendinamų švietimo ir studijų srityje tikslinė grupė. Šalia įprastų, VP numatytų priemonių, prie geresnio jaunimo principo įgyvendinimo papildomai galėtų prisidėti priemonės, skatinančios:

- jaunimo savanoriavimą, mentorystę, savitarpio pagalbą visų lygmenų švietimo įstaigose;
- jaunimo dalyvavimą švietimo įstaigų valdyme.

1 pavyzdys. Notingemo Trento universiteto paviljonas - THE GUARDIAN 2017 m. Universitetų darnumo konkurso nugalėtojas kategorijoje „įkvepiantys pastatai“

Notingemo Trento universiteto paviljono pastatas suprojektuotas taip, kad pagamintų daugiau energijos nei pats sunaudoja. Pasyvaus namo principu pastatytas pastatas reikalauja nedaug energijos šildymui ir vėsinimui. Įstiklintas pastato fasadas yra energetiškai efektyvus. Automatinės langinės užtikrina natūralią ventiliaciją, o automatinis LED apšvietimas reaguoja į natūralios šviesos srautą. Besisukančios durys sumažina šilumos nuostolius, o ant stogo įrengtos saulės baterijos aprūpina pastatą visa reikalinga energija. Pastato

išorėje įrengta apželdinta aiškštelė suteikianti buveines vietinėms augalų ir gyvūnų rūšims. Daugiau nei 95 proc. projekto metu susidariusių atliekų buvo perdirba, o prie projekto dirbę darbuotojai atvyko iš vietovių, esančių 20 mylių spinduliu. Tai ne tik turėjo teigiamos įtakos vietos bendruomenei ir ekonomikai, tačiau ir leido sumažinti su projektu susijusias emisijas.

2 pavyzdys. „Women Go Tech“ mentorystės programa

Asociacijos Infobalt ir Pasaulio ekonomikos forumo iniciatyvos „Global Shapers“ nuo 2016 m. rengiamoje mentorystės programoje „Women Go Tech“ (www.womengotech.lt) merginos ir moterys skatinamos siekti karjeros informacinių technologijų srityje įgyjant tam reikalingų naujų įgūdžių bei kvalifikacijų. Kiekviena atrinkta dalyvė turi mentorių (-ę), su kuriuo (-ia) išsikelia sau mokymosi bei karjeros tikslus bei jų siekia programos eigoje. Programos pasiekimai aktyviai viešinami skatinant merginas nebijoti laūžyti lyčių stereotipus ir rinktis karjerą vyrų dominuojamoje srityje.

3 atvejis. Leidinys “Ar Lietuvoje užtikrinamos lygios privalomojo švietimo galimybės berniukams ir mergaitėms?”

Leidinys “Švietimo sistemos analizė” (2009, lapkritis Nr. 6 /34) apžvelgia padėtį ir iškelia probleminius lyčių lygybės Lietuvos pradiniame ir pagrindiniame ugdyme užtikrinimo klausimus. Analizė siekiama atkreipti švietimo politikų ir švietimo bendruomenės dėmesį į švietimo sistemos trūkumus, nuo kurių priklauso nevienodi skirtingų lyčių mokinių mokymosi pasiekimai. Ši analizė publikuojama LR Švietimo ir mokslo ministerijos leidinių serijoje, skirtoje politikams, savivaldybių švietimo padalinių specialistams ir plačiajai visuomenei.

4 pavyzdys. Studijų infrastruktūros plėtojimas ir bazinės įrangos atnaujinimas, juos pritaikant sunkias fizines negalias turinčių studentų specialiesiems poreikiams LKKA (LSU)

LSU įgyvendintas Europos Sąjungos Sanglaudos fondo lėšomis finansuotas projektas atveria galimybes universitete studijuoti ir specialiųjų poreikių studentams.

Projekto metu LSU aplinka buvo pritaikyta neįgaliesiems: įrengti specialūs keltuvai, liftai bei pandusai padeda judėjimo negalią turintiems studentams laisvai patekti į auditorijas, laboratorijas, administracijos patalpas, bendrabutį, kuriame yra už projekto lėšas įrengtos ir neįgaliesiems pritaikytos masažo studijų bei mokslinės laboratorijos patalpos su modernia studijų ir mokslinių tyrimų įranga bei aparatūra. Universitete veikia vienintelės Lietuvoje taikomosios fizinės veiklos (TFV) studijų programos, rengiančios specialistus darbui su neįgaliaisiais.

LSU Lietuvos mokslo fondo lėšomis įsigijo specialią programinę įrangą, gebančią nuskaityti kompiuterio ekrane esantį vaizdą ir tekstą paversti balsu, kuri bus skirta regėjimo negalią turintiems studentams. Studentai, turintys klausos negalią, paskaitų metu naudojami gestų kalbos vertėjo pagalba arba specialiomis priemonėmis, leidžiančiomis geriau girdėti. LSU studijuojantys neprigirdintys studentai paskaitų metu gali naudotis FM sistemomis, kurių pagalba dėstytojo balsas išskiriamas iš aplinkos, slopinamas aplinkos triukšmas ir t.t.

Nuo 1994 m. prie LSU veikia Kauno neįgaliųjų rekreacijos ir sporto klubas (RSK), vienijantis žmones su judėjimo sutrikimais.

5 pavyzdys. VšĮ “Mokylų tobulinimo centras” programa “Renkuosi mokytį”

Programos tikslas - nacionaliniu mastu sustiprinti ir institucionalizuoti Lietuvoje ir tarptautiniu mastu išbandytą programą „Renkuosi mokytį!“, kurios metu jauni mokytojai, dvejus metus dirbdami mokykloje, gauna visokeriopą profesinę pagalbą, nukreiptą į sėkmingą kiekvieno mokinio mokymąsi, bei įgyvendina ilgalaikių pokyčių projektus mokyklos mastu. Vienas iš programos aspektų - abiejų lyčių jaunų iniciatyvių mokytojų pritraukimas, jų efektyvaus darbo klasėje stiprinimas bei profesinės pagalbos sistemos plėtojimas. Mokytojai vyrai sudaro beveik pusę kasmet į programą atrenkamų dalyvių.

Šaltinis: www.renkuosimokyti.lt

2.2.10. Visuomenės poreikius atitinkantis ir pažangus viešasis valdymas

<p>VP prioritetui būdingos intervencijos ir veiklos</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Veiklos valdymo tobulinimas, atliekant funkcijų peržiūras, programų ir sprendimų poveikio vertinimus; ➤ Žmogiškųjų išteklių valdymo tobulinimas ir valstybės tarnautojų kompetencijų stiprinimas; ➤ Nacionalinių viešojo valdymo reformų įgyvendinimas; ➤ Visuomenės įtraukimas į viešojo valdymo procesus; ➤ Korupcijos prevencijos ir ištyrimo efektyvumo didinimas; ➤ Viešųjų pirkimų sistemos tobulinimas; ➤ Visuomenei teikiamų paslaugų ir aptarnavimo kokybės didinimas ➤ Geresnio reglamentavimo priemonių vykdymas; ➤ Teisingumo sistemos tobulinimas.
<p>Horizontaliųjų prioritetų įgyvendinimo galimybės</p>	<p>Darnus vystymasis</p> <p>Šio prioriteto priemonės tiesiogiai įgyvendina ekonominius bei socialinius darnaus vystymosi aspektus:</p> <ul style="list-style-type: none"> • valstybės institucijų veiklos efektyvumo didinimas; • paslaugų prieinamumo bei kokybės didinimas; • atsakingas mokesčių mokėjimas ir korupcijos mažinimas; • gerų darbo sąlygų sukūrimas ir darbuotojų teisės apsauga. <p>Šio prioriteto priemonės turi galimybių integruoti aplinkosauginius darnaus vystymosi aspektus skatinant pareiškėjus papildomai įgyvendinti išteklių apsaugos priemones, pavyzdžiui, rengti dokumentus elektroniniame formate, bendradarbiauti nuotoliniu būdu ir mažinti kelionių automobiliais kiekį, kiek įmanoma daugiau paslaugų perkelti į elektroninę erdvę.</p> <p>Moterų ir vyrų lygybė</p> <p>Šis prioritetas svarbus siekiant lyčių lygybės politinės galios ir sprendimų priėmimo srityje. Norint mažinti moterų ir vyrų atotrūkį viešojo valdymo srityje svarbu:</p> <ul style="list-style-type: none"> • diegti poveikio lyčių lygybei vertinimo procedūras prieš priimant svarbius viešojo valdymo sprendimus, juos įgyvendinant bei pasibaigus jų vykdymui; • siekti lyčių lygybės valstybinių ir viešųjų institucijų valdyme, įskaitant aukščiausias sprendimų priėmimo struktūras bei pozicijas; • vykdyti valstybės ir savivaldybių tarnautojų, įskaitant aukštesniųjų kategorijų, mokymus lyčių lygių galimybių ir lyčių lygybės principo integravimo viešojoje politikoje klausimais; • rengti metodinę medžiagą apie lyčių lygybę ir jos integravimą į sprendimus visose viešosios politikos srityse.

Nediskriminavimas

Nediskriminavimo principo įgyvendinimas šio prioriteto veiklose gali būti užtikrinamas:

- didinant informacijos apie viešąjį valdymą prieinamumą specialių poreikių turintiems asmenims;
- didinant visuomenei teikiamų paslaugų prieinamumą ir kokybę specialių poreikių turintiems asmenims;
- skatinant rengti ir taikyti nediskriminavimo principo įgyvendinimo strategijas viešojo valdymo institucijose ir teikiant paslaugas visuomenei;
- skatinti diskriminacijos riziką patiriančias grupes įsitraukti į viešojo valdymo procesus;
- didinti teisingumo sistemos paslaugų prieinamumą ir patogumą specialiųjų poreikių turintiems asmenims.

Jaunimas

Jaunimo principas į šio prioriteto veiklas gali būti integruojamas:

- skatinant jaunimą domėtis viešojo valdymo procesais, pateikiant informaciją jaunimui patraukliais viešinimo būdais;
- įgyvendinti jaunimo įtraukimo į atviresnio viešojo valdymo iniciatyvas;
- rengti konkursus ir remti jaunimo iniciatyvas, nukreiptas į korupcijos prevenciją, korupcijos atpažinimo gebėjimų stiprinimą;
- skatinant jaunimą siekti karjeros valstybės tarnyboje.

1 pavyzdys. Visuomenės informavimas ir įtraukimas siekiant mažinti korupciją

Siekdama geriau informuoti visuomenę apie Lietuvos pasiekimus kovojant su korupcija, Specialiųjų tyrimų tarnyba (STT) interneto svetainėje pristato informacijos centrą. STT informacijos centras yra projekto „Tyrimo „Lietuvos korupcijos žemėlapis“ atlikimas, antikorupcinės socialinės reklamos sistemos sukūrimas ir įgyvendinimas“, kuris bendrai finansuojamas iš Europos socialinio fondo lėšų, dalis.

Informacijos centre patogiai ir greitai galima rasti pagrindinius korupcijos prevencijos Lietuvoje ir pasaulyje rodiklius, įdomiąją statistiką, atrinktą ir supaprastintą tyrimų medžiagą, lengvai suprantamą visuomenei ir žiniasklaidai. STT interneto svetainėje gyventojai gali palikti pranešimą apie korupcinio pobūdžio nusikalstamą veiklą.

2 pavyzdys. Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos ir partnerių projektas „Savivaldybės sėkmės kodas – lyčių lygybė“

Projekto tikslas – sistemaiškai siekti moterų ir vyrų padėties skirtumų mažinimo savivaldybėse, ugdant viešojo sektoriaus sąmoningumą lyčių lygybės klausimais, gebėjimus atpažinti moterų ir vyrų (ne)lygybę lemiančius veiksnius, kurti ir diegti tikslines priemones lygioms galimybėms užtikrinti. Trijų metų (2017 -2019 m.) projekto įgyvendinimo metu numatytos šios priemonės: statistinių

duomenų lyčių lygybės nustatytais rodikliais kaupimas ir atvaizdavimas viešai prieinamame el. žemėlapyje, rekomendacijų savivaldybėms parengimas, mokymų vedimas savivaldybių administracijos atstovams, stebėsenos metodikos diegimas bei sąmoningumo didinimo kampanijos vykdymas viso projekto metu.

3 pavyzdys. Leidinys „Lyčių lygybės vadovas savivaldos institucijoms“ (Lygių galimybių plėtros centras, 2008)

Vadove pristatomas lyčių padėties analizės 3R metodas, kuris buvo sukurtas Švedijoje siekiant suaktyvinti vietos valdžios institucijų veiklą lyčių lygybės srityje. 3R metodo taikymas padeda surinkti informaciją apie moterų ir vyrų padėtį konkrečioje socialinėje sferoje ar organizacijoje, analizuoti ją pagal lyčių lygybės kriterijų ir siekti lyčių lygybės tikslų. Leidinyje taip pat pateikiama keletas metodo įgyvendinimo Lietuvoje pavyzdžių⁵².

4 pavyzdys. Projektas „Vaizdo perdavimo, įrašymo ir saugojimo sistemos sukūrimas ir įdiegimas teismuose“

Siekdama plėtoti informacinių technologijų taikymą teismų veikloje, spartinti bylų nagrinėjimą, užtikrinti tinkamą proceso dalyvių teisių įgyvendinimą ir mažinti su teismo procesu susijusias išlaidas, Nacionalinė teismų administracija įgyvendino Lietuvos Respublikos ir Šveicarijos Konfederacijos bendradarbiavimo programos, kuria siekiama sumažinti ekonominius ir socialinius skirtumus išsiplėtusioje Europos Sąjungoje, pavienį projektą „Vaizdo perdavimo, įrašymo ir saugojimo sistemos sukūrimas ir įdiegimas teismuose“.

Projekto tikslas – sukurti sistemą, kuri leistų rengti nuotolinius teismų posėdžius, elektroniniu formatu įrašyti ir saugoti šių posėdžių medžiagą. Projekto uždaviniai apėmė teismų darbo optimizavimą lėšų ir laiko sąnaudų atžvilgiu, galimybių pažeidžiamoms visuomenės grupėms (tarp jų ir vaikams) dalyvauti teismų posėdžiuose sudarymas, modernių technologijų taikymo teismų veikloje plėtrą.

Įgyvendinant projektą teismuose ir pataisos namuose buvo įdiegta stacionari vaizdo perdavimo, įrašymo ir saugojimo įranga, o taip pat įsigyta ir teismams bei prokuratūroms perduota kilnojamoji vaizdo perdavimo, įrašymo ir saugojimo įranga, sudaranti sąlygas nuotolinių teismų posėdžių rengimui ir didinanti pažeidžiamų visuomenės grupių galimybes juose dalyvauti.

2.2.11. Techninės paramos panaudojimas

VP prioritetui būdingos intervencijos ir veiklos

- VP rengimas, administravimas, stebėsenos ir vertinimas;
- Administruojančių institucijų darbuotojų kompetencijų stiprinimas;
- Administracinės naštos mažinimo priemonių įgyvendinimas (pavyzdžiui, pasitelkiant elektroninius sprendimus);
- Partnerystės su socialiniais ir ekonominiais partneriais užtikrinimas;
- VP viešinimas ir investicijų vertinimas.

⁵² Leidinio prieiga internete: http://www.lygybe.lt/data/public/uploads/2015/11/gender_manual_2008_lt.pdf.

Horizontaliųjų prioritetų įgyvendinimo galimybės	<p>Darnus vystymasis</p> <p>Šio prioriteto priemonės tiesiogiai įgyvendina ekonominius darnaus vystymosi aspektus:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Efektyvus ir skaidrus ES paramos panaudojimas. <p>Papildomai įgyvendinamos išteklių apsaugos priemonės, tokios kaip dokumentų rengimas elektroniniame formate, popierinių skrajučių atsisakymas, bendradarbiavimas nuotoliniu būdu, aplinkai draugiškos biuro technikos bei kanceliarijos prekių pasirinkimas, atliekų rūšiovimas, gali prisidėti prie aplinkosauginių DV aspektų įgyvendinimo.</p>
	<p>Moterų ir vyrų lygybė</p> <p>Skleidžiant informaciją apie ES fondų investicijas svarbu:</p> <ul style="list-style-type: none"> • užtikrinti lygias galimybes moterims ir vyrams dalyvauti VP rengime, administravime, stebėsenoje ir vertinime, skatinti lyčių lygybės priemonių įgyvendinimą VP įgyvendinančiose institucijose; • užtikrinti lygias galimybes moterims ir vyrams sužinoti apie numatomas investicijas, jų prioritetus, projektų teikimo tvarką, jų atranką bei įgyvendinimą; • taikyti tikslią komunikaciją moterų ir vyrų auditorijoms apie įgyvendinamus projektus, jų teikiamas galimybes abiejų lyčių Lietuvos gyventojams; • užtikrinti, kad viešinimo medžiagoje nebūtų diskriminacinių vaizdinių (stereotipų); • rinktis etišką, lyčių lygybei jautrią bei už diskriminavimą nebaustą žiniasklaidos priemonę, agentūras bei kanalus; • sistemingai vertinti ES struktūrinės paramos poveikį lyčių lygybei.
	<p>Nediskriminavimas</p> <p>Įgyvendinant nediskriminavimo principą būtina:</p> <ul style="list-style-type: none"> • užtikrinti informacijos apie ES investicijas prieinamumą specialiųjų poreikių turintiems asmenims; • skatinti administruojančias institucijas rengti ir taikyti nediskriminavimo strategijas ir veiksmų planus, stebėti jų įgyvendinimą; • didinti ES investicijų žinomumą pažeidžiamoms visuomenės grupėms; • įtraukti tikslines grupes atstovaujančias organizacijas į programos įgyvendinimą, stebėseną ir vertinimą.
	<p>Jaunimas</p> <p>Įgyvendinant jaunimo principą svarbu:</p> <ul style="list-style-type: none"> • įtraukti jaunimo interesus atstovaujančias organizacijas į VP įgyvendinimo, stebėsenos ir vertinimo procesus; • atsižvelgti į jaunimo naudojamus informacijos kanalus planuojant ES investicijų ir rezultatų viešinimą; • skatinti jaunimą domėtis ES sanglaudos politika, rengti darbų konkursus ES investicijų tematika; • sudaryti jaunimui galimybes iš arčiau susipažinti su ES investicijas administruojančių institucijų darbu.

Lietuvos Respublikos finansų ministerijos užsakymu 2016 m. buvo parengta ataskaita apie 2007 – 2013 m. Europos Sąjungos struktūrinės paramos poveikį darniajam šalies vystymuisi. Ataskaitoje pateikta išsami analizė apie darnaus vystymosi tikslų įgyvendinimą, identifikuotos problemos ir trūkumai, pateikti strateginiai siūlymai. Rengiant ataskaitą vyko diskusija ir konsultacijos su darnaus vystymosi ekspertais, atsakingų institucijų atstovais.

2 pavyzdys. ES struktūrinės paramos poveikio horizontalaus prioriteto „Lyčių lygybė ir nediskriminavimas“ įgyvendinimui vertinimas

LR Finansų ministerijos užsakymu atliktas vertinimas buvo skirtas išnagrinėti lyčių lygybės prioriteto įgyvendinimą 2007–2013 m. programavimo laikotarpiu bei tobulinti šio prioriteto įgyvendinimą 2014–2020 m. programavimo laikotarpiu, panaudojant ES struktūrinių fondų investicijas. Tam tikslui vertinime pateikiamos rekomendacijos už ES struktūrinių fondų investicijų panaudojimą atsakingoms institucijoms, taip pat gerosios praktikos pavyzdžiai ir metodinės gairės būsimiems pareiškėjams⁵³. Vertinimo rezultatai buvo pristatyti konferencijoje, kurioje buvo užtikrintos galimybės dalyvauti visų tikslinių grupių atstovams, o gerųjų praktikos pavyzdžių viešinimui užtikrinti buvo sukurtas vaizdo klipas.

3 pavyzdys. VP administravimui skirtų techninės paramos lėšų panaudojimas institucijų kompetencijų horizontaliųjų principų įgyvendinimo srityje stiprinimui

LR finansų ministerija skatina institucijas aktyviai įgyvendinti horizontaliuosius principus, todėl 2014–2020 m. finansavimo laikotarpio pradžioje, užtikrino valdymo ir kontrolės sistemos institucijoms galimybę konsultuotis su ekspertais horizontaliųjų principų įgyvendinimo klausimais. Septynių tarpinių institucijų – LR socialinės apsaugos ir darbo ministerijos ir LR aplinkos ministerijos, LR švietimo ir mokslo ministerijos, LR vidaus reikalų ministerijos, LR energetikos ministerijos, LR kultūros ministerijos ir LR susisiekimo ministerijos – darbuotojams buvo suteiktos konsultacijos dėl horizontaliųjų principų įgyvendinimo sektorinėse ES fondų lėšomis finansuojamose arba su jomis susijusiose srityse. Taip pat buvo identifikuota ir aprašyta bent po vieną gerąjį pavyzdį šių ministerijų valdymo srityse.

4 pavyzdys. ES fondų investicijų tinklapiu www.esinvesticijos.lt prieinamumas neįgaliesiems

Aukščiau minėto ES struktūrinės paramos poveikio horizontalaus prioriteto „Lyčių lygybė ir nediskriminavimas“ įgyvendinimui vertinimo metu buvo nustatyta, kad tuo metu veikęs ES struktūrinės paramos tinklapis nebuvo pritaikytas neįgaliesiems. Kuriant 2014–2020 m. ES fondų investicijų tinklapį www.esinvesticijos.lt buvo užtikrinta, kad regėjimo negalia turintys asmenys irgi galėtų juo naudotis. Tinklapis turi šio tipo neįgalumą turintiems asmenims pritaikyta versiją ir pateikia vartotojui instrukciją kaip naudotis tinklapiu funkcijomis:

http://www.esinvesticijos.lt/lt/neigaliesiems?disabilities_action=enable

⁵³ Leidinio prieiga internete: http://www.esparama.lt/c/document_library/get_file?uuid=44e6bd6e-f63c-4ae3-a048-c3ae55b1b0e3&groupId=19002.

PRIEDAI

1. KLAUSIMYNAI ADMINISTRUOJANČIOMS INSTITUCIJOMS IR PAREIŠKĖJAMS

1.1. Kontroliniai klausimai projektų darnumo įvertinimui

Atsakydami į žemiau pateiktus klausimus lengviau įvertinsite projekto poveikį darnaus vystymosi tikslų atžvilgiu.	
1.	<p>Papildomos darbo vietos</p> <ul style="list-style-type: none"> – Kiek ir kokių darbo vietų bus tiesiogiai sukurta įgyvendinant projektą? – Kiek ir kokių darbo vietų bus išsaugota įgyvendinant projektą? Kas nutiktų, jei projektas nebūtų įgyvendintas? – Jei vykdomi mokymai, kokia bus jų įtaka įtraukiant žmones į darbo rinką? Ar apmokyti asmenys atitiks darbo rinkos poreikius? – Kiek darbo vietų bus sukurta rengiant ir pravedant mokymus?
2.	<p>Poreikio pagrindimas</p> <ul style="list-style-type: none"> – Ar yra pagrįstų įrodymų dėl projekto reikalingumo, pavyzdžiui, rinkos tyrimai, nepriklausomi moksliniai tyrimai ir t.t. – Ar projektas atitinka strateginius planus?
3.	<p>Partnerystė</p> <ul style="list-style-type: none"> – Kokie partneriai dalyvaus įgyvendinant projektą, koks bus jų vaidmuo, kas bus atsakingas už projekto tęstinumą? – Kokie yra alternatyvūs finansavimo šaltiniai? Ar galimas privataus sektoriaus finansavimas?
4.	<p>Infrastruktūra</p> <ul style="list-style-type: none"> – Ar bus panaudojamos esamos paslaugos ir pastatai? Koks yra pagrindimas naujų pastatų statybai? – Ar poreikiai gali būti patenkinami naudojant esamą infrastruktūrą, ar jos plėtra ir atnaujinimas yra būtini? – Ar netoliese yra išvystyta transporto infrastruktūra (įskaitant ir alternatyvias transporto rūšis)? – Ar planuojama plėtra nepadidins transporto srautų?
5.	<p>Išteklių produktyvumas</p> <ul style="list-style-type: none"> – Kokiais būdais projektas prisidės mažinant statybinių medžiagų, energijos, vandens išteklių vartojimą?
6.	<p>Poveikis aplinkai</p> <ul style="list-style-type: none"> – Kokį poveikį projektas turės aplinkai? Kokie žingsniai yra numatyti siekiant sumažinti neigiamą poveikį? – Ar projektas sudaro prielaidas aplinkos būklės gerinimui, aplinkosauginių paslaugų teikimui? Koks projekto indėlis keliant aplinkosauginį sąmoningumą? Ar projektas turės ir kitos ekonominės ir socialinės naudos?
7.	<p>Prieinamumas ir lygios galimybės</p> <ul style="list-style-type: none"> – Ar projektas neribos prieinamumo? Kokie projekto veiksmai numatyti siekiant išvengti fizinių barjerų? – Ar numatyti projekto veiksmai užtikrinantys galimybes tiems, kas turi rūpintis globotiniais (vaikais, ligoniais, neįgaliaisiais)?

<ul style="list-style-type: none"> – Kokią įtaką projektas turės asmenims iš atsiliekančių bendruomenių, "iškritusiems" iš darbo rinkos ar dar į ją neįsiliejusiems? – Ar projekte numatytas dialogas ar veiksmai siekiant išsiaiškinti, kur problemos kyla ir kokie sprendimai veikia?
<p>8. Pridėtinė vertė vietos ekonomikai</p> <ul style="list-style-type: none"> – Ar projektas prisideda prie vietos ekonomikos diversifikavimo? – Ar projektas kovoja su vietos verslo sezoniškumu? – Ar projektas numato vietinių žaliavų, paslaugų, darbo jėgos ir t.t. naudojimą? – Ar projektas prisideda prie vietinės aplinkos būklės gerinimo? – Ar projektas įtraukia vietos bendruomenę į jo kūrimą, įgyvendinimą ir valdymą?
<p>9. Pajėgumų stiprinimas</p> <ul style="list-style-type: none"> – Ar projektas sprendžia identifikuotas pajėgumų trūkumo problemas? – Kaip projekte numatytas pajėgumų stiprinimas prisidės prie plėtros?
<p>10. Socialinė įtrauktis</p> <ul style="list-style-type: none"> – Ar projekto veiklos bus vykdomos socialinę atskirtį patiriančiose bendruomenėse? – Kokiais būdais projektas skatins socialinę atskirtį patiriančių asmenų mokymus ir įdarbinimą? – Kaip projektas užtikrins, kad socialinę atskirtį patiriantys asmenys galės pasinaudoti įdarbinimo, mokymų ir kt. paslaugomis? – Ar projektas turės netiesioginių pasekmių socialinės atskirties mažinimui (pavyzdžiui, pagerinta transporto infrastruktūra)?
<p>11. Strateginis integravimas</p> <ul style="list-style-type: none"> – Ar projektas atitinka vietines, nacionalines ir tarptautines strategijas? – Ar vyksta konsultacijos su visais reikalingais partneriais?
<p>12. Projekto ilgaamžiškumas ir įvykdomumas</p> <ul style="list-style-type: none"> – Ar atsižvelgta į galimybes vėliau projektui gyvuoti savarankiškai? – Kas atsitiktų jei finansavimas projektui palaipsniui būtų mažinamas? – Kokie finansinės kontrolės ir rizikos valdymo mechanizmai yra numatyti? – Ar atliktas vertinimas kiek realistiški ir pasiekiami yra projekto uždaviniai? – Ar yra lankstumo prisitaikant prie rinkos ar technologinių pokyčių?

1.2. Aplinkos, statinių, gaminių bei paslaugų prieinamumo lygio (atitikimo universalaus dizaino principui) patikros lapas

Tikrinamo objekto pavadinimas, tikrinimą atlikusio asmens vardas, pavardė, parašas, data
<p>Patikros lapo pildymo instrukcija</p> <p>Jeigu objektas: vertinamas (V) žymima „1“ nevertinamas (N) žymima „0“</p> <p>Jeigu objektas, jo elementas: vertinamas (V) žymima „1“ nevertinamas (N) žymima „0“</p> <p>Jei vertinamas objekto elementas: atitinka (A) vertinimo kriterijų žymima „1“ (vertinamas objektas turi visiškai atitikti vertinimo kriterijų) neatitinka (Ne) vertinimo kriterijaus žymima „0“</p> <p>*STR - STR 2.03.01:2001 „Statiniai ir teritorijos. Reikalavimai žmonių su negalia reikmėms“, patvirtintas Aplinkos ministro 2001 m. birželio 14 d. įsakymus Nr. 317</p>

Eil.Nr.	Vertinamas objektas	V/N	Vertinamo objekto elementai	V/N	Vertinimo kriterijus	A/Ne
1	2	3	4	5	6	7
1	Paslaugos privačiame ir viešajame sektoriuose		informavimas apie teikiamas paslaugas (mokymus ir kitas viešąsias paslaugas)		internetu svetainėje pateikiama lengvai skaitoma kalba (angl. <i>easy reading</i>)	
2					nuorodos ir rodyklės į renginio, paslaugos teikimo vietą	
3					garsinė informacija perteikiama ir raštu, gestų kalba	
4			dokumentų formos (prašymų, paraiškų, sutarčių, registracijos ir kitų dokumentų formos)		nesudėtingas turinys, lengvai įskaitomas tekstas, šriftas ne mažiau 12 pt	
5			dalomoji medžiaga (konspektai, brošiūros, lankstinukai ir kt.)		nesudėtingas turinys, lengvai įskaitomas tekstas, šriftas ne mažiau 12 pt	
6			skaitomi pranešimai mokymuose, seminaruose, paskaitose, konferencijose		gestų kalba, pranešimas stenografuojamas demonstruojant tekstą ekrane, rodomi vaizdai atpasakojami	
7			aptarnavimas		personas geba tinkamai suteikti informaciją ir paslaugą (vaikams, akliesiems, kurtiesiems, proto negalia turintiems, pagyvenusiems, kitakalbiamis ir t.t.)	
8					organizuojama mažų vaikų priežiūra paslaugos teikimo tėvams metu	
9			aplinka ir statiniai, kur teikiamos paslaugos		atitinka STR reikalavimus	
10	Gaminiai (prekės, transportas, įranga, baldai)				vienas ir tas pats gaminytinkamas ir saugus naudotis daugeliui (pavyzdžiui, turintys stiprias ar silpnas plaštakas ir tt.)	
11					intuityviai lengva suprasti, kaip gaminiu naudotis	
12					apie gaminį pateikta informacija įvairiomis formomis (įvairiomis kalbomis, piešiniais, Brailio raštu)	
13					lankstus gaminio naudojimo būdas, galima prisitaikyti naudojimo būdą prie vartotojų poreikių (pavyzdžiui, pasididinti kompiuteryje teksto šriftą)	
14					minimali žalos tikimybė netinkamai pasinaudojus gaminiu, minimali tikimybė suklysti naudojant gaminį	

15					gaminiu naudotis pakanka minimalių fizinių jėgų (pavyzdžiui, pakuotę lengvai atidaro vaikas, pagyvenęs asmuo, moteris ir pan.)	
16					tinkamas gaminio dydis, plotis, aukštis (pavyzdžiui, porankis lengvai pasiekiamas vaikui, sėdinčiam neįgaliojo vežimėlyje ir pan.), apimtys (pavyzdžiui, patogūs pasilaikymo rankomis elementai ir pan.)	
19	Gatvės, tiltai, viadukai, sankryžos, automobilių stovėjimo aikštelės, perėjos, aikštės, parkai		visi elementai pagal STR		atitinka STR	
			mokėjimo automatai		prieinami judantiems neįgaliojo vežimėlio pagalba	
					lengva suprasti, kaip jais naudotis	
			ženklai ir nuorodos		pakankamas jų kiekis	
20	Viešojo keleivių susisiekimo sistemos, stotelės, persėdimo ir galiniai punktai		visi elementai pagal STR		atitinka STR	
			mokėjimo automatai		prieinami judantiems neįgaliojo vežimėlio pagalba	
					lengva suprasti, kaip jais naudotis	
21	Darbo vietos visų rūšių įstaigose, įmonėse, organizacijose		visi elementai pagal STR		atitinka STR	
22	Trasa statinio sklype, vedanti nuo patekimo į sklypą iki įėjimo į pastatą (statinį)		visi elementai pagal STR		atitinka STR	
23					lengvai matoma nuo įėjimo į sklypą, intuityviai aišku, kaip prieiti	
24					ta pati trasa ir judantiems techn. priemonių pagalba	
26	Pėsčiųjų takai		visi elementai pagal STR		atitinka STR	
27					lengvai pastebima nuo įėjimo į sklypą	
28					tie patys takai judantiems techn. priemonių pagalba	

29	Automobilių saugyklos		visi elementai pagal STR		atitinka STR	
30					numatytos vietos šeimoms su mažais vaikais	
31	Negyvenamieji pastatai		visi elementai pagal STR		atitinka STR reikalavimus	
32					pastato numeris aiškiai matyti nuo įėjimo į sklypą bet kuriuo paros metu, esant krituliams	
33			prieigos iki pastato		nuožulnus takas iki pat įėjimo durų (nėra laiptų)	
34					ta pati prieiga ir judantiems techn. priemonės pagalba	
35			pagrindinis įėjimas		sensorinis apšvietimas, stogelis, durų skambutis, automatinės durys arba pusiau automatinės durys, lengvai atidaromos durys (ne daugiau kaip 20N jėga)	
36					tas pats įėjimas ir judantiems techn. priemonės pagalba	
37			kojų valymo įtaisai		tokie, kad nesmigtų smailiakulniai batai	
38			laiptai		visur yra porankiai	
39			aikštelė prie įėjimo duris		atitinka STR	
40			sanitariniai mazgai		visi atitinka STR reikalavimus	
41			pavojaus signalizacija		garsinė ir šviesos	
42			vestibiuliai, holai, laukiamieji, koridoriai		juose aiškiai pažymėta informacijos teikimo vieta, aiškiai matyti įėjimų į patalpas durys arba nuorodos į duris	
43					yra patalpų taktinė schema (planas)	
44			sėdimos vietos		be porankių	
45			durys statinio viduje		lengvai atidaromos (iki 20 N jėgos)	
46					tinkami užrašai, numeracija, Brailio raštu	
47					durų rankenos, atidarymo mechanizmai lengvai valdomi (iki 20N jėgos)	
48			statinio patalpos		intuityviai lengvai randamos, nėra rizikos patekti į lankytojams neskirtas patalpas	
49			teatrai, kino teatrų, koncertų ir kitos salės		atitinka STR	
50					atliekami, demonstruojami pasirodymai, filmai ir kt. titruojami, verčiami gestų kalba	
51			informaciniai ženklai, pavyzdžiui, neįgaliojo ženklas		apšviesti naktį, matomi esant krituliams, lengvai suvokiami	

53			įspėjamieji ženklai		apie paviršių aukščių pasikeitimus ar esančią priešais stiklinę sieną perspėjančios ryškios juostos arba vietoje juostų ryškios dekoracijos derančios su interjeru	
55	Gyvenamieji pastatai (socialinių grupių globos įstaigos)		visi elementai pagal STR		atitinka STR reikalavimus	
					pastato numeris aiškiai matyti nuo įėjimo į sklypą bet kuriuo paros metu, esant krituliams	
			prieigos iki pastato		nuožulnus takas iki pat įėjimo durų (nėra laiptų)	
					ta pati prieiga ir judantiems techn. priemonės pagalba	
			pagrindinis įėjimas		sensorinis apšvietimas, stogelis, durų skambutis, automatinės durys arba pusiau automatinės durys, lengvai atidaromos durys (ne daugiau kaip 20N jėga)	
					tas pats įėjimas ir judantiems techn. priemonės pagalba	
			kojų valymo įtaisai		tokie, kad nesmigtų smailiakulniai batai	
			laiptai		visur yra porankiai	
			aikštelė prie įėjimo duris		atitinka STR	
			sanitariniai mazgai		visi atitinka STR reikalavimus	
			vidaus interjeras		vidaus apdaila nereikalauja daug priežiūros, yra lengvai valoma	
					perėjimą nuo sienos link durų staktos žymi skirtinga spalva ar faktūra	
					grindys yra lygios, danga ilgalaikė, neslidži, neblizgi	
					gretimose patalpose naudojamų skirtingų grindų dangų kraštai sutvirtinti plokštelėmis ties durų linija	
					kiliminė danga yra ilgalaikė, trumpo plauko, bekvapė, turinti tvirtą pagrindą	
					vidaus interjere (sienų, grindų apdailai) nenaudojamos ryškios spalvos, raštai	
					skirtingų lygių paviršiai pažymėti skirtingomis spalvomis ar tekstūromis	
					jungikliai yra įrengti prie įėjimo į kambarius, lengvai	

					pasiekiami	
			durys statinio viduje		durų rankenos gerai matomos, atidarymo mechanizmai lengvai valdomi (iki 20N jėgos), nenaudojamos rutulio formos rankenos	
			laiptai		laiptų danga neslidi, pakopų kraštai apklijuoti nuo paslydimo saugančiomis juostelėmis	
			pavojaus signalizacija		įrengta perspėjimo apie pavojų sistema, turinti tiek garsinius, tiek vizualinius signalus	
54	Informacijos pateikimas		ženklai, nuorodos, piešiniai		lengvai suvokiami, pakankamas jų kiekis	
55			užrašai, skaičiai		Brailio raštu, lengvai skaitoma kalba	
	Vertinamų elementų skaičius			0	Iš viso atitinka	0
					Prieinamumo lygmuo, proc. (prieš įgyvendinant projektą)	
					Prieinamumo lygmuo, proc. (įgyvendinus projektą)	

2. HORIZONTALIŲJŲ PRIORITETŲ ĮGYVENDINIMUI AKTUALŪS RODIKLIAI

Nacionalinėje darnaus vystymosi strategijoje išskirti darnaus vystymosi rodikliai

Nr.	Darnaus vystymosi rodikliai
	Aplinkos būklės rodikliai
1.	išmetamų į atmosferą šiltnamio efektą sukeliančių dujų kiekis CO ₂ ekvivalentu – iš viso, mln. tonų, BVP vienetai, iš viso ir pagal ekonominės veiklos rūšis, tonų / tūkst. litų
2.	išmetamų į atmosferą sieros dioksido, azoto oksidų, lakiųjų organinių junginių ir amoniako kiekis – iš viso, tūkst. tonų, BVP vienetai, iš viso ir pagal ekonominės veiklos rūšis, tonų / tūkst. litų
3.	miestų oro kokybė – dienų, kai azoto dioksido, kietųjų dalelių ir pažemio ozono koncentracijos viršija leistinus normatyvus, skaičius per metus
4.	valytų nuotekų (mln. kub. metrų) atitiktis teisės aktų nustatytiems reikalavimams per metus, procentais
5.	paviršinio vandens kokybė – organinių medžiagų, azoto ir fosforo junginių koncentracija upėse, ežeruose, Kuršių mariose, Baltijos jūros priekrantės zonoje, mg / l
6.	požeminio vandens sąnaudos, mln. kub. metrų ir procentais, esamuose požeminio vandens ištekliuose
7.	požeminio vandens kokybės normas atitinkančių mėginių požeminio vandens telkiniuose, procentais
8.	organinių medžiagų, azoto ir fosforo junginių prietaka į Baltijos jūrą, tūkst. tonų
9.	saugomų teritorijų plotas iš viso Lietuvos teritorijos ploto, procentais
10.	miškų plotų iš viso Lietuvos teritorijos ploto, procentais
11.	pažeistos žemės, eksploatuojamų ir išeksploatuotų naudingųjų iškasenų karjerų, durpynų ir sąvartynų plotas, hektarais
12.	ne naudojamoms žemėms, netinkamos žemės ūkio augalams auginti arba dėl mažos ūkinės vertės dirvožemio netinkamos nuolat ganyti ir šienauti, plotas, hektarais
13.	surinktų komunalinių atliekų kiekis, tenkantis vienam gyventojui per metus, kilogramais
14.	gamybos atliekų kiekis, tenkantis BVP vienetai, iš viso ir pagal ekonominės veiklos rūšis, tonų / tūkst. litų
15.	žaliavų perdirbimas – perdirbtų popieriaus, stiklo, plastiko, metalo atliekų kiekis
16.	surinktas pavojingų atliekų kiekis – pagal rūšis, tonomis
17.	žaliųjų viešųjų pirkimų iš visų viešųjų pirkimų, procentais, litais
	Ekonomikos vystymosi rodikliai
18.	BVP to meto kainomis, mln. litų, BVP augimas, procentais, bendrosios pridėtinės vertės augimas pagal ekonominės veiklos rūšis, procentais
19.	BVP vienam gyventojui, litais ir perkamosios galios standartu
20.	valdžios sektoriaus bendroji skola, palyginti su BVP, procentais
21.	bendrosios investicijos, palyginti su BVP, procentais, iš viso ir pagal sektorius
22.	darbo našumas (bendroji pridėtinė vertė, tenkanti vienai faktiškai dirbtai valandai), litais, šalies ir pagal ekonominės veiklos rūšis; darbo našumas vienam darbuotojui, perkamosios galios standartais
23.	ūkio šakose sunaudotas galutinės energijos kiekis, tenkantis BVP vienetai, iš viso ir pagal ekonominės veiklos rūšis
24.	gamybai sunaudotas vandens kiekis, tenkantis BVP vienetai, iš viso ir pagal ekonominės veiklos rūšis
25.	krovinių ir keleivių pervežimo pasiskirstymas pagal transporto rūšis, mln. tonkilometrų ir BVP vienetai, mln. keleivio kilometrų
26.	biodegalų sunaudojimas transporte ir jų dalis, palyginti su visu transporte sunaudotų degalų kiekiu, tūkst. tonų ir procentais

27.	lengvųjų automobilių skaičius 1 000 gyventojų
28.	senesnių kaip 10 metų lengvųjų automobilių iš visų lengvųjų automobilių, procentais
29.	gamyklų, turinčių kokybės vadybos sistemų sertifikata ISO 9000 arba ISO 9001, skaičius, vienetais, ir iš visų įmonių, procentais
30.	gamyklų, turinčių ISO 14001 arba EMAS sertifikata, skaičius, vienetais, ir iš visų įmonių, procentais
31.	apdirbamosios gamybos įmonių sukurtos pridėtinės vertės dalis, kurią sudaro aukštųjų technologijų sektoriaus sukurta pridėtinė vertė, procentais
32.	atsinaujinančių energijos išteklių iš visų energijos šaltinių, procentais
33.	elektros energijos, pagamintos iš atsinaujinančių išteklių, iš visos pagamintos elektros energijos, procentais
34.	elektros energijos, pagamintos kogeneracinėse elektrinėse, iš visos pagamintos elektros energijos, procentais
35.	elektros suvartojimas namų ūkiuose per metus – iš viso ir vienam gyventojui, GWh
36.	pasėlių, skirtų biologiniam kurui gaminti, plotas, tūkst. hektarų, ir iš viso žemės ūkio naudmenų ploto, procentais
37.	ekologinių ūkių žemės plotas, tūkst. hektarų, ir iš viso žemės ūkio naudmenų ploto, procentais
38.	ekologinės žemės ūkio produkcijos gamybos plotai, hektarais, pagal produkcijos rūšis (daržovės, grūdai, bulvės, vaisiai ir uogos), pieną ir jo gaminius, mėsą pagal sertifikuotų gyvulių skaičių, vienetais
39.	pesticidų naudojimas (iš viso panaudota pesticidų pagal veikliąją medžiagą), tūkst. tonų ir kilogramais hektarui naudojamų žemės ūkio naudmenų
40.	būstuose gyventojų sunaudotas vandens kiekis, litrais vienam gyventojui per parą
41.	būstuose sunaudotos šilumos energijos kiekis, tne, ir sunaudotos elektros energijos kiekis, tenkantis vienam gyventojui per metus, kWh
42.	gyventojų, aprūpinamų centralizuotai tiekiamu vandeniu, iš visų šalies gyventojų, procentais, – iš viso ir atskirai – miesto, kaimo gyventojų
43.	gyventojų, aprūpinamų centralizuotai teikiamomis nuotekų tvarkymo paslaugomis, iš visų šalies gyventojų, procentais, – iš viso ir atskirai – miesto, kaimo gyventojų
44.	gyventojų, kurie naudojami viešąja komunalinių atliekų tvarkymo paslauga, iš visų šalies gyventojų, procentais, – iš viso ir atskirai – miesto, kaimo gyventojų
45.	namų ūkio trumpalaikės piniginės išlaidos būstui, vandeniui, dujoms, kurui – vidutinių namų ūkio išlaidų dalis, procentais, palyginti su vidutinėmis namų ūkio pajamomis, litais
46.	bendrosios pridėtinės vertės dalis, kurią sudaro turizmo sektoriuje sukurta pridėtinė vertė, procentais
47.	suteiktų nakvynių viešbučiuose, sveikatingumo ir poilsio, kaimo turizmo ir kitose apgyvendinimo įmonėse skaičius, tūkst. vienetų
48.	pagal nustatytuosius reikalavimus įrengtų dviračių turizmo trasų ilgis, kilometrais
	Socialinio vystymosi rodikliai
49.	15–64 metų asmenų užimtumo lygis, procentais
50.	nedarbo ir ilgalaikio nedarbo lygis, procentais
51.	BVP dalis, kurią sudaro socialinės apsaugos išlaidos, procentais
52.	skurdo rizikos lygis, procentais
53.	pajamų pasiskirstymo koeficientas
54.	vidutinė tikėtina gyvenimo trukmė (iš viso ir pagal lytį), metais
55.	natūrali gyventojų kaita 1 000 gyventojų
56.	gyventojų mirties atvejų iš visų kvėpavimo sistemos ligų 100 000 gyventojų
57.	gyventojų mirties atvejų iš visų kraujotakos sistemos ligų 100 000 gyventojų
58.	gyventojų mirties atvejų iš visų piktybinių navikų ligų 100 000 gyventojų
59.	gyventojų mirties dėl kelių transporto įvykių atvejų skaičius, iš viso ir 100 000 gyventojų
60.	per kelių transporto įvykius sužeistų gyventojų skaičius per metus, iš viso ir 100 000 gyventojų
61.	susirgimų salmonelioze atvejų skaičius 100 000 gyventojų

62.	naujagimių iki vienerių metų mirtingumas (mirusių kūdikių 1 000 gimusiųjų)
63.	vidutiniškai vienam gyventojui tenkantis naudingasis gyvenamasis plotas – mieste, kaime, kv. metrais
64.	asmenų, žuvusių dėl nelaimingų atsitikimų darbe, skaičius
65.	atitinkamo triukšmo garso lygio veikiamų teritorijų plotas, kv. kilometrais, šalia pagrindinių transporto infrastruktūrų
66.	atitinkamo triukšmo garso lygio veikiamų žmonių skaičius aglomeracijose ir šalia pagrindinių transporto infrastruktūrų
67.	švietimui skiriamos lėšos, BVP procentais
68.	kultūrai skiriamos lėšos, BVP procentais
69.	išlaidos moksliniams tyrimams ir eksperimentinei plėtrai, BVP procentais
70.	aukštųjų mokyklų studentų (visų tais metais baigusių studijas) skaičius, palyginti su 20–24 metų asmenų skaičiumi, procentais
71.	bendrojo lavinimo mokyklų mokinių (visų tais metais įgijusių pagrindinį, vidurinį išsilavinimą) skaičius, palyginti su 15–19 metų asmenų skaičiumi, procentais
72.	profesinio mokymo mokinių iš visų vidurinio mokymo lygmens mokinių, procentais
73.	18–24 metų jaunuoliai, turintys tik pagrindinį išsilavinimą ir toliau nesimokantys, procentais
74.	aukštojo mokslo studento finansavimo krepšelio dydis, litais
75.	asmenų, baigusių universitetų trečiosios pakopos studijas ir įgijusių mokslo laipsnį, skaičius per metus
	Teritorijų vystymosi rodikliai
76.	regiono BVP, tenkantis vienam gyventojui, ir santykis su šalies vidurkiu, procentais
77.	materialinės investicijos, tenkančios vienam gyventojui, mln. litų, ir santykis su šalies vidurkiu, procentais
78.	gyventojų, kuriems regiono teritorijoje centralizuotai tiekiamas geriamasis vanduo, skaičius, procentais, palyginti su bendru gyventojų skaičiumi pagal deklaruojamą gyvenamąją vietą
79.	gyventojų, kurie regiono teritorijoje prijungti prie centralizuoto nuotekų tinklo, skaičius, procentais, palyginti su bendru gyventojų skaičiumi pagal deklaruojamą gyvenamąją vietą
80.	regiono teritorijoje centralizuotai pateikto geriamojo vandens kiekis, vidutiniškai kub. metrais vienam gyventojui per parą
81.	15–64 metų gyventojų užimtumo lygis, procentais, ir santykis su šalies vidurkiu
82.	nedarbo lygis, procentais, ir santykis su šalies vidurkiu
83.	regiono teršalų emisija į orą, tonomis 1 kv. kilometrui, ir santykis su šalies vidurkiu
84.	regiono miškingumas, procentais

ES darnaus vystymosi tikslų pasiekimo rodikliai

Darnaus vystymosi tikslas	Rodiklis; matavimo vienetas
 <p><i>Panaikinti visų formų skurdą visoje šalyse</i></p>	<p>Asmenys, gyvenantys skurdo rizikoje ar socialinėje atskirtyje; visuomenės dalis, proc.</p> <p>Asmenys, patenkantys į skurdo rizikos grupę po socialinių išmokų; visuomenės dalis, proc.</p> <p>Materialinius nepriteklius patiriantys asmenys; visuomenės dalis, proc.</p> <p>Asmenys, gyvenantys namų ūkiuose, kuriuose yra labai nedidelis užimtumo lygis (t.y. suaugę 18-59 metų asmenys per paskutinius metus dirbo mažiau nei 20 proc. galimo dirbti laiko); jaunesnių nei 60 metų asmenų dalis, proc.</p> <p>Asmenys, kurių disponuojamųjų pajamų dalis, skirta būstui išlaikyti, viršija 40 proc.; visuomenės dalis, proc.</p> <p>Asmenys, kurie mano, jog negauna reikiamų medicininių paslaugų; 16</p>

	<p>metų ir vyresnių asmenų dalis, proc.</p> <p>Asmenys, kurie neįstengia pakankamai šildyti savo būsto; visuomenės dalis, proc.</p> <p>Asmenys, gyvenantys prastomis sąlygomis (būstuose, kuriuose pro stogą varva vanduo, drėksta sienos arba pamatai); visuomenės dalis, proc.</p> <p>Asmenys, neturintys nei vonios, nei dušo, nei vidaus tualetų; visuomenės dalis, proc.</p> <p>Asmenys gyvenantys perpildytais laikomuosiu būstuose; visuomenės dalis, proc.</p>
 <p><i>Panaikinti badą, užtikrinti apsirūpinimą maistu ir geresnę mitybą, skatinti darnų žemės ūkį</i></p>	<p>Nutukimas pagal gyventojų kūno masės indeksą (KMI); 18 metų ir vyresnių asmenų, patenkančių į skirtingas gupes pagal KMI, dalis, proc.</p> <p>Pajamos, gautos iš žemės ūkio; EUR arba indeksas 2010 m. lygis=100</p> <p>Valdžios parama žemės ūkio moksliniams tyrimams ir eksperimentinei plėtrai; EUR/žmogui</p> <p>Ekologinių ūkių plotas; dirbamos žemės ūkio žemės dalis, proc.</p> <p>Bendras azoto kiekis, tenkantis žemės ūkio paskirties žemei; kg/ha</p> <p>Amonio emisijos žemės ūkyje; kg/ha</p> <p>Nitratų koncentracija požeminiame vandenyje; mg/l</p> <p>Vandens sukelta dirvos erozija; km² arba natūralios erozijos veikiamos žemės dangos dalis, proc.</p> <p>Paukščių indeksas pagal rūšį; indeksas 1990 m. lygis=100</p>
 <p><i>Užtikrinti sveiką gyvenseną ir skatinti visų amžiaus grupių gerovę</i></p>	<p>Tikėtina gyvenimo trukmė; metai</p> <p>Savo sveikatos vertinimas: asmenys, kurie savo sveikatą vertina kaip gerą ar labai gerą; 16 metų ir vyresnių žmonių dalis, proc.</p> <p>Rūkančių asmenų skaičius pagal lytį; 15 metų ir vyresnių žmonių dalis, proc.</p> <p>Asmenys, gyvenantys būstuose, kuriuose yra per aukštas triukšmo lygis; visuomenės dalis, proc.</p> <p>Miestų oro tarša smulkiosiomis (< 2,5 µg) kietosiomis dalelėmis; µg/m³</p> <p>Mirusieji nuo lėtinių ligų; mirčių skaičius 100 000 gyventojų, jaunesnių nei 65 metai</p> <p>Savižudybės; mirčių skaičius 100 000 gyventojų</p> <p>Darbuotojai, žuvę nuo nelaimingų atsitikimų darbe; mirčių skaičius 100 000 gyventojų</p> <p>Žuvusieji transporto įvykiuose; mirčių skaičius 100 000 gyventojų</p> <p>Asmenys, kurie mano, jog negauna reikiamų medicininių paslaugų; 16 metų ir vyresnių asmenų dalis, proc.</p>
 <p><i>Užtikrinti visa apimantį ir lygiavertį kokybišką švietimą ir skatinti visą gyvenimą trunkantį mokymąsi</i></p>	<p>Neįgijęs vidurinio išsilavinimo ir nesimokantis jaunimas; vidurinio išsilavinimo neįgijusių ir niekur nesimokančių 18-24 metų asmenų dalis, proc.</p> <p>Vaikai, dalyvaujantys ikimokykliniame ir priešmokykliniame ugdyme; visų nuo 4 metų iki mokyklinio amžiaus vaikų dalis, proc.</p> <p>Nepakankami mokslo pasiekimai; 15-mečių, kurių skaitymo, matematikos ar mokslų pasiekimai pagal PISA rezultatus yra nepatenkinami, dalis, proc.</p> <p>Niekur nedirbantis ir nesimokantis jaunimas; nedirbančio ir niekur nesimokančio 18–29 metų jaunimo dalis, proc.</p> <p>Asmenys, įgiję tretinį išsilavinimą; tretinį išsilavinimą įgijusių 30-34 metų asmenų dalis, proc.</p>

	Absolventų įsidarbinimo lygis; darbą gavusių visų 20-34 metų absolventų dalis, proc. Suaugusiųjų mokymasis; 25-64 metų asmenų, dalyvaujančių mokymosi procese, dalis, proc.
 <p><i>Pasiekti lyčių lygybę ir moterų ir mergaičių įgalėjimą</i></p>	Fizinis ir seksualinis smurtas prieš moteris, patirtas 12 mėnesių iki apklausos; moterų, patyrusių smurtą, dalis (pagal amžiaus grupę), proc. Neįgiję vidurinio išsilavinimo ir nesimokantys vyrai ir moterys; vidurinio išsilavinimo neįgijusių ir niekur nesimokančių 18-24 metų asmenų dalis pagal lytį, proc. Vyrai ir moterys, įgiję tretinį išsilavinimą; tretinį išsilavinimą įgijusių 30-34 metų vyrų ir moterų dalis, proc. Absolventų įsidarbinimo lygis; darbą gavusių visų 20-34 metų absolventų dalis pagal lytį, proc. Moterų ir vyrų darbo užmokesčio skirtumas; vidutinis valandinis moterų darbo užmokeskis lyginant su vyrų darbo užmokesčiu, proc. Skirtumas tarp vyrų ir moterų darbo lygio; dirbančių 20-64 metų vyrų ir moterų dalis, proc. Vyrai ir moterys, neaktyvūs dėl turimų globos išpareigijimų; neaktyvių 20-64 metų amžiaus vyrų ir moterų dalis, proc. Seimo narių moterų skaičius, proc. Vadovaujančias pareigas užimančios moterys; moteriškos lyties vadovaujančias pareigas užimančių asmenų dalis, proc.
 <p><i>Užtikrinti visiems vandens prieinamumą, darnų valdymą ir sanitariją</i></p>	Asmenys, neturintys nei vonios, nei dušo, nei vidaus tualetų; visuomenės dalis, proc. Gyventojai, kuriems užtikrinamas bent jau antrinis nuotekų valymas; visuomenės dalis, proc. Biocheminis deguonies sunaudojimas upėse, mgO ₂ /l Nitratai požeminiame vandenyje; mg/l Fosfatai upėse; mg PO ₄ /l Maudyklos, kuriose yra nustatyta puiki vandens būklė; visų gėlo vandens maudyklų dalis, proc. Vandens naudojimo indeksas pagal vandens išteklių pobūdį; viso prieinamo vandens kiekio dalis, proc.
 <p><i>Užtikrinti visiems prieinamą, patikimą, darnią ir modernią energiją</i></p>	Pirminis energijos suvartojimas; mln. t naftos ekvivalento ir indeksas 2005 m. lygis=100 Galutinis energijos suvartojimas; mln. t naftos ekvivalento ir indeksas 2005 m. lygis=100 Galutinis energijos suvartojimas namų ūkyje; kg naftos ekvivalento/gyventojui Energijos produktyvumas; EUR/kg naftos ekvivalento Energijos suvartojimo šiltnamio dujų emisijų intensyvumas; indeksas 2000 m. lygis=100 Atsinaujančios energijos dalis; atsinaujančios energijos dalis bendrame suvartotos energijos kiekyje, proc. Energetinė priklausomybė; importuotos energijos dalis bendrame suvartotos energijos kiekyje, proc. Žmonės, nepajėgiantys pakankamai šildyti savo būstų; visuomenės dalis, proc.

 <p><i>Skatinti tvarų, įtraukų ir darnų ekonomikos augimą, našų užimtumą ir deramą darbą</i></p>	<p>BVP; EUR/žmogui Išteklių produktyvumas; EUR/kg Asmenys, neaktyvūs dėl turimų globos išipareigijimų; neaktyvių 20-64 metų amžiaus žmonių dalis, proc. Niekur nedirbantis ir nesimokantis jaunimas; nedirbančio ir niekur nesimokančio 18–29 metų jaunimo dalis, proc. Darbo lygis; dirbančių 20-64 metų asmenų dalis, proc. Ilgalaikio nedarbo lygis; ilgiau nei 12 mėnesių nedirbančių darbingų žmonių dalis, proc. Nesavanoriškas laikinas nedarbas; laikinai nedirbančių visų darbingų 20-64 metų žmonių dalis, proc. Darbuotojai, žuvę nuo nelaimingų atsitikimų darbe; mirčių skaičius 100 000 gyventojų</p>
 <p><i>Kurti atsparią infrastruktūrą, skatinti visa apimančią industrializaciją ir naujovių diegimą</i></p>	<p>Išlaidos moksliniams tyrimams ir eksperimentinei plėtrai; BVP dalis, proc. Žmonės, dirbantys aukštųjų technologijų ir žinių paslaugų srityse; visų dirbančiųjų dalis, proc. Darbuotojai, dalyvaujantys MTEP; aktyvios visuomenės dalis, proc. Europos patentų tarnybai pateiktos patentų paraiškos; paraiškų skaičius, tenkantis vienam milijonui gyventojų Visuomeninio transporto dalis; viso keleivių kilometražo dalis, proc. Krovinių pervežimas geležinkelių ir vidaus vandenų transportu; viso krovinių svorio, tenkančio vienam kilometrui (t/km), dalis, proc. Naujų keleivinių automobilių CO₂ emisijos; gCO₂/km</p>
 <p><i>Mažinti nelygybę tarp šalių ir pačiose šalyse</i></p>	<p>BVP; EUR/žmogui Bendros disponuojamos namų ūkio pajamos, išreikštos perkamosios galios standartais asmeniui ES finansavimas, skirtas besivystančioms šalims; mln. EUR ES importas iš besivystančių šalių; mln. EUR Asmenys, po socialinių išmokų pagal pajamas patenkantys į skurdo rizikos grupę; visuomenės dalis, proc. Santykinis medianinis skurdo rizikos intervalas; atstumas iki skurdo rizikos ribos, proc. GINI namų ūkio pajamų pasiskirstymo (ne)tolygumo koeficientas, 0 – didžiausias tolygumas, 100–didžiausias netolygumas Pajamų dalis, tenkanti 40 proc. skurdžiausiai gyvenančių žmonių; dalis nuo visų pajamų, proc. Prieglobsčio prašytojai; pirmą kartą prieglobsčio prašančiųjų skaičius, tenkantis milijonui gyventojų</p>
 <p><i>Pasiekti, kad miestai ir gyvenvietės taptų įtraukūs, saugūs, atsparūs ir darnūs</i></p>	<p>Asmenys, gyvenantys prastomis sąlygomis (būstuose, kuriuose pro stogą varva vanduo, drėksta sienos arba pamatai); visuomenės dalis, proc. Asmenys, gyvenantys perpildytais laikomuosiuose būstuose; visuomenės dalis, proc. Asmenys, gyvenantys būstuose, kuriuose yra per aukštas triukšmo lygis; proc. visų žmonių Asmenys, kurių gyvenamojoje teritorijoje pasitaiko nusikaltimų, smurto ir vandalizmo atvejų; visuomenės dalis, proc. Visuomeninis transportas; visuomeniniam transportui tenkanti viso keleivių kilometražo dalis, proc.</p>

	<p>Sunkumai pasiekiant visuomeninį transportą; asmenų, kuriems pasiekti visuomeninį transportą yra sunku arba labai sunku, dalis visuomenėje, proc.</p> <p>Žuvusieji transporto įvykiuose; mirčių skaičius 100 000 gyventojų</p> <p>Gyventojai, kuriems užtikrinamas bent jau antrinis nuotekų valymas; visuomenės dalis, proc.</p> <p>Miestų oro tarša smulkiosiomis (<2,5µg) kietosiomis dalelėmis; µg/m³</p> <p>Buitinių atliekų perdirbimas, proc. viso susidarancio atliekų kiekio</p> <p>Dirbtinė danga; dirbtinės dangos plotas, m²/žmogui</p> <p>Dirbtinės dangos ploto pokytis; indeksas 2009 m. lygis=100 ir 2012 m. lygis=100</p>
 <p><i>Užtikrinti darnius vartojimo ir gamybos modelius</i></p>	<p>Energijos produktyvumas; EUR/kg naftos ekvivalento</p> <p>Toksiškų cheminių medžiagų suvartojimas; mln. tonų</p> <p>Išteklių produktyvumas; EUR/kg</p> <p>Naujų keleivinių automobilių CO₂ emisijos; gCO₂/km</p> <p>Krovinių transporto apmatus lyginant su BVP; indeksas 2005 m. lygis=100</p> <p>Pirminis energijos suvartojimas; mln. t naftos ekvivalento ir indeksas 2005 m. lygis=100</p> <p>Galutinis energijos suvartojimas; mln. t naftos ekvivalento ir indeksas 2005 m. lygis=100</p> <p>Atsinaujinančios energijos dalis; atsinaujinančios energijos dalis bendrame suvartotos energijos kiekyje, proc.</p> <p>Atliekų susidarymas, išskyrus pagrindines mineralines atliekas; kg/žmogui</p> <p>Atliekų perdirbimo lygis, išskyrus pagrindines mineralines atliekas; perdirbtų atliekų dalis bendrame tvarkomų atliekų kiekyje, proc.</p>
 <p><i>Imtis skubių veiksmų kovojant su klimato kaita ir jos poveikiu</i></p>	<p>Pirminis energijos suvartojimas; mln. t naftos ekvivalento ir indeksas 2005 m. lygis=100</p> <p>Galutinis energijos suvartojimas; mln. t naftos ekvivalento ir indeksas 2005 m. lygis=100</p> <p>Atsinaujinančios energijos dalis; atsinaujinančios energijos dalis bendrame suvartotos energijos kiekyje, proc.</p> <p>Naujų keleivinių automobilių CO₂ emisijos; gCO₂/km</p> <p>Šiltnamio dujų emisijos; t CO₂ ekvivalento/žmogui ir indeksas 1990 m. lygis=100</p> <p>Energijos suvartojimo šiltnamio dujų emisijų intensyvumas; indeksas 2000 m. lygis=100</p> <p>Vidutinės paviršinės temperatūros svyravimas; °C</p> <p>Ekonominiai nuostoliai dėl klimato kaitos sukeltų gamtinių stichijų; mln. EUR</p> <p>Vidutinis vandenynų rūgštingumas; pH</p> <p>Indėlis vykdant tarptautinį įsipareigojimą skirti 100 mljrd. JAV dolerių klimato projektams; mln. EUR</p>

 <p><i>Išsaugoti vandenynus, jūras ir jūrų išteklius ir juos tausiai naudoti darniam vystymuisi</i></p>	<p>Pagal ES Buveinių direktyvą jūrose išskirti plotai; km² Pagrindinėse žvejybos vietose sugautas žuvų laimikis; t gyvo svorio Žuvų išteklių poreikio koeficientai Maudyklos, kuriose vandens būklė yra puiki; visų gėlo vandens maudyklų dalis, proc. Vidutinis vandenynų rūgštingumas; pH</p>
 <p><i>Saugoti, atkurti ir skatinti darnų sausumos ekosistemų naudojimą, darniai valdyti miškus, kovoti su dykumėjimu, sustabdyti žemės būklės blogėjimą ir pakreipti šį procesą priešinga kryptimi bei sustabdyti biologinės įvairovės praradimą</i></p>	<p>Biocheminis deguonies sunaudojimas upėse; mgO₂/l Nitratai požeminiame vandenyje; mg/l Fosfatai upėse; mg PO₄/l Miškai; viso žemės ploto dalis, proc. Dirbtinė žemės danga; m²/žmogui Dirbtinės žemės dangos ploto pokytis; indeksas 2009 m. lygis =100 ir 2012 m. lygis=100 Vandens sukelta dirvos erozija; km² arba natūralios žemės dangos, kurią gali veikti erozija, dalis, proc. Pagal ES buveinių direktyvą išskirti sausumos plotai; km² Paukščių indeksas; 1990 m. lygis =100</p>
 <p><i>Skatinti taikias ir įtraukias visuomenės darniam vystymuisi, suteikti visiems galimybes reikalauti teisingumo ir kurti veiksmingas, atsakingas ir įtraukias institucijas visais lygiais</i></p>	<p>Savižudybės; mirčių skaičius 100 000 žmonių Asmenys, kurių gyvenamoje teritorijoje pasitaiko nusikaltimų, smurto ir vandalizmo atvejų; visuomenės dalis, proc. Bendrosios valdžios išlaidos teismams; EUR/žmogui Teismų sistemos nepriklausomybės vertinimo lygis; proc. asmenų, kurie teismų sistemą vertina kaip nepriklausomą Korupcijos suvokimo indeksas; 0 – didelė korupcija, 100 – korupcijos nėra. Asmenys, pasitikintys ES parlamentu; visuomenės dalis, proc. Asmenys, pasitikintys ES komisija; visuomenės dalis, proc. Asmenys, pasitikintys ES centriniu banku; visuomenės dalis, proc. Fizinis ir seksualinis smurtas prieš moteris, patirtas 12 mėnesių iki apklausos; moterų, patyrusių smurtą, dalis (pagal amžiaus grupę), proc.</p>
 <p><i>Stiprinti įgyvendinimo priemones ir atgaivinti pasaulinę darnaus vystymosi partnerystę</i></p>	<p>Vystomasis bendradarbiavimas; vystomajams bendradarbiavimui skirta nacionalinių pajamų dalis, proc. ES finansavimas besivystančioms šalims; mln. EUR ES importas iš besivystančių šalių; mln. EUR Valdžios sektoriaus skola; BVP dalis, proc. Aplinkosauginių mokesčių dalis bendrose mokestinėse pajamose; proc.</p>

Moterų ir vyrų lygybės principo įgyvendinimui aktualūs rodikliai, remiantis EIGE Lyčių lygybės indeksu⁵⁴.

Sritis	Vertinami aspektai	Rodikliai
Darbas	Užimtumas	Moterų ir vyrų užimtumas pilną darbo dieną (proc. nuo 15 m. ir vyresnės populiacijos dalies) Moterų ir vyrų darbingo amžiaus trukmė (metais)
	Segregacija darbe ir darbo sąlygų kokybė	Moterų ir vyrų įsidarbinimas švietimo, sveikatos ir socialinio darbo srityse (proc. nuo 15 m. ir vyresnių įsidarbinusiųjų) Galimybė moterims ir vyrams darbo metu pasiimti laisvą valandą ar dvi asmeniniams ar šeimos reikalams (proc. nuo 15 m. ir vyresnių dirbančiųjų) Moterys ir vyrai dirbantys su griežtais laiko terminais (proc. nuo 15 m. ir vyresnių dirbančiųjų)
Pinigai	Finansiniai ištekliai	Moterų ir vyrų vidutinis mėnesinis darbo užmokestis Moterų ir vyrų vidutinės pajamos
	Ekonominė padėtis	Moterys ir vyrai nesantys skurdo rizikos grupėje (proc. nuo 16 m. ir vyresnės populiacijos dalies) Moterų ir vyrų dalis S20/S80 pajamų kvintiliuose (proc. nuo 16 m. ir vyresnės populiacijos dalies)
Žinios	Išsilavinimas ir segregacija	Moterys ir vyrai įgiję aukštąjį išsilavinimą (proc. nuo 15-74 m. populiacijos) Moterys ir vyrai aukštosiose mokyklose studijuojantys švietimo, sveikatos ir gerovės bei humanitarinių mokslų ir meno srityse (proc. nuo aukštųjų mokyklų studentų)
	Mokymasis visą gyvenimą	Moterys ir vyrai dalyvaujantys formaliame ar neformaliame švietime ir mokyme (proc. nuo 15-74 m. populiacijos dalies)
Laikas	Priežiūros veikla	Dirbantieji prižiūrintys arba lavinantys savo vaikus ar anūkus kasdien bent valandą ar daugiau (proc. nuo 15 m. ir vyresnių dirbančiųjų) Dirbantieji kasdien bent valandą užsiimantys maisto gaminiu ir namų ruoša (proc. nuo 15 m. ir vyresnių dirbančiųjų)
	Socialinė veikla	Dirbantieji bent kas antrą dieną užsiimantys sporto, kultūrine ar laisvalaikio veikla ne savo namuose (proc. nuo 15 m. ir vyresnių dirbančiųjų) Dirbantieji bent kartą per mėnesį užsiimantys savanoriška ar labdaros veikla (proc. nuo 15 m. ir vyresnių dirbančiųjų)
Galia	Politinė	Moterų ir vyrų ministrų dalis Moterų ir vyrų parlamentarų dalis Moterų ir vyrų dalis regioninėje valdžioje
	Ekonominė	Moterų ir vyrų dalis stambiausių įmonių valdybe (valdybose ar direktorių tarybose) Moterų ir vyrų dalis centriniame banke
Sveikata	Būklė	Moterys ir vyrai savo sveikatą vertinantys kaip gerą ar labai gerą (proc. nuo 16 m. ir vyresnės populiacijos dalies)

⁵⁴ European Institute for Gender Equality (2015). *Gender Equality Index 2015 - Measuring gender equality in the European Union 2005-2012: Report*. Retrieved from: <http://eige.europa.eu/rdc/eige-publications/gender-equality-index-2015-measuring-gender-equality-european-union-2005-2012-report>. ^[1] _{SEP}

		Moterų ir vyrų tikėtina gyvenimo trukmė (metais) Moterų ir vyrų sveiko gyvenimo trukmė (metais)
	Prieinamumas	Moterys ir vyrai be sunkumų gaunantys reikiamą medicininę apžiūrą (proc. nuo 16 m. ir vyresnės populiacijos dalies) Moterys ir vyrai be sunkumų gaunantys reikiamą odontologinę apžiūrą (proc. nuo 16 m. ir vyresnės populiacijos dalies)
Smurtas	Tiesioginis	Moterys, patyrusios fizinį partnerio smurtą nuo 15 m. (18-74 m. moterys) Moterys, patyrusios seksualinį partnerio smurtą nuo 15 m. (18-74 m. moterys) Moterys, patyrusios seksualinį smurtą ne iš savo partnerio nuo 15 m. (18-74 m. moterys) Moterys, patyrusios psichologinį partnerio smurtą nuo 15 m. (18-74 m. moterys) Moterys, patyrusios fizinį partnerio smurtą per paskutiniuosius metus (18-74 m. moterys) Moterys, patyrusios seksualinį partnerio smurtą per paskutiniuosius metus (18-74 m. moterys) Moterys, patyrusios seksualinį smurtą ne iš savo partnerio per paskutiniuosius metus (18-74 m. moterys)
	Netiesioginis	Su smurtu prieš moteris susiję socialinės normos, nuostatos, stereotipai
Persiden-giančios nelygybės	Diskriminacija darbe	Užsienyje gimusių moterų ir vyrų užimtumas (proc. nuo 15-64 m. atitinkamos populiacijos dalies) Pilietybę turinčių moterų ir vyrų užimtumas (proc. nuo 15-64 m. atitinkamos populiacijos dalies) 55-64 m. moterų ir vyrų užimtumas (proc. nuo 55-64 m. populiacijos dalies) 15-54 m. moterų ir vyrų užimtumas (proc. nuo 55-64 m. populiacijos dalies) Moterų ir vyrų, gyvenančių namų ūkyje, susidedančiame iš vieno suaugusiojo ir vieno ar daugiau vaikų, užimtumas (proc. nuo 15-64 m. atitinkamos populiacijos dalies) Moterų ir vyrų, gyvenančių namų ūkyje, susidedančiame iš vieno suaugusiojo be vaikų, užimtumas (proc. nuo 15-64 m. atitinkamos populiacijos dalies)

Nediskriminavimo principo įgyvendinimo rodikliai

Nediskriminavimo principo įgyvendinimui aktualūs rodikliai

Dienos centruose socialines paslaugas gavusių vaikų skaičius:

- a) Socialinės rizikos vaikai
- b) Neįgalūs vaikai

Per 2 mėnesius nė karto patyčių nepatyrusių mokinių dalis (proc.)

Socialinėse (tarp jų ir neįgalųjų) įmonėse dirbančių tikslinėms grupėms priklausančių asmenų skaičius (vidutiniškai per metus)

Vyresnio amžiaus (55–64 m.) gyventojų užimtumo lygis (proc.)

Įsidarbinusių darbingo amžiaus neįgalųjų dalis, palyginti su bendru darbingo amžiaus neįgalųjų skaičiumi (proc.)

Neįgalių asmenų, baigusią profesinės reabilitacijos programą, skaičius
Aukštosiose mokyklose besimokančių neįgaliųjų, gavusių finansinę paramą, skaičius
Suderintų ir priimtų naudoti neįgaliesiems svarbių statinių skaičius
Neįgaliųjų, kuriems pritaikytas būstas, dalis iš viso neįgaliųjų, įtrauktų į būsto pritaikymo eiles savivaldybėse, skaičiaus (proc.)
Neįgaliesiems pritaikytų būstų skaičius
Vaikų judėjimo techninės pagalbos priemonių poreikių patenkinimas (proc.)
Suaugusiųjų judėjimo techninės pagalbos priemonių poreikių patenkinimas (proc.)
Neįgalių asmenų, gaunančių paslaugas bendruomenėje, skaičiaus didėjimas (proc.)

Jaunimo principo įgyvendinimui aktualūs rodikliai

Veikiančių jaunimo darbo centrų skaičius
Jaunimo (15–24 m.) nedarbo lygis (proc.)
Jaunų asmenų, dalyvavusių intensyvios ilgalaikės pagalbos nedarbančiam ir nesimokančiam jaunimui programoje, skaičius
Per 6 mėn. įdarbintų jaunų asmenų (iki 29 metų), dalyvavusių darbo įgūdžių rėmimo ir įdarbinimo subsidijuojant priemonėse, dalis iš visų jaunų asmenų, dalyvavusių šiose priemonėse (proc.)
Jaunų žmonių (iki 23 metų), gavusių paskolą iš Verslumo skatinimo fondo, dalis iš visų paskolos prašiusiųjų (proc.)
Jaunimui skirtų projektų veiklose dalyvaujančio jaunimo dalis (proc.)
Atvirų jaunimo centrų ir erdvių veiklose dalyvaujančių jaunų žmonių skaičiaus didėjimas, lyginant su praėjusiais metais dalyvavusių jaunų žmonių skaičiumi (proc.)

3. NAUDINGA INFORMACIJA

Darnus vystymasis

Program Sustainability Assessment Tool (Programų darnumo vertinimo įrankis).

<https://sustaintool.org>

Vašingtono Universiteto Visuomenės sveikatos sistemų mokslo centre sukurtas įrankis padeda suprasti darnumo aspektus, įvertinti vykdomų programų darnumo potencialą. Atsakę į 40 internetinės anketos klausimų galite gauti programos darnumo įvertinimą.

ES statistikos portalas (EUROSTAT).

<http://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi>

Portale galima rasti išsamios informacijos apie ES darnaus vystymosi rodiklius, palyginti skirtingų šalių pasiekimus įgyvendinant darnaus vystymosi tikslus.

Universalus dizainas

Center for Excellence in Universal Design (Airijos universalaus dizaino kompetencijų centras).

<http://universaldesign.ie/>

Tinklapyje galima rasti labai daug išsamios informacijos apie universalų dizainą ir jo įgyvendinimo galimybes įvairiose kasdienio gyvenimo srityse – gyvenamoje aplinkoje, kuriant produktus bei technologijas, teikiant paslaugas, pateikiant informaciją ar mokant. Svetainėje patalpinti iliustruoti universalaus dizaino vadovai, pavyzdžiai, pateikiamos vertingos rekomendacijos.

The Leading Source for News and Information on Universal Design (Pagrindinis žinių in informacijos apie universalų dizainą šaltinis)

<http://www.universaldesign.com/>

Svetainėje pateikiama daug vertingos informacijos apie universalų dizainą, įkvėpiančių pavyzdžių.

Universali architektūra

<http://www.universali-architektura.lt>

Tinklapis yra skirtas architektams, inžinieriams, planų rengėjams, projektų vystytojams, dizaineriams, darbų rangovams, statybininkams, darbų vykdytojams ir visiems, kurie prisideda prie dizaino, eksploatavimo ir pastatų bei jų aplinkų valdymo. Puikiai išdėstoma universalaus dizaino filosofija, skirta visiems naujiems pastatams ir jau egzistuojančioms erdvėms.

Centre for Universal Design Australia (Australijos universalaus dizaino centras).

<http://universaldesignaustralia.net.au>

Interneto svetainėje pateikiama daug informacijos apie pasiekimus įgyvendinant universalaus dizaino principus, nuorodų į naujausius tyrimus bei straipsnius, pavyzdžių. Apžvelgiama daug sričių, kuriose turi būti įgyvendinami UD principai: gyvenamoji aplinka, pramoninis dizainas, informacinės technologijos, politikos formavimas, sportas, poilsis bei menai, mokymasis, konferencijų bei renginių organizavimas.

National Center on Universal Design for Learning (Nacionalinis mokymuisi skirtas universalus dizaino centras).

<http://www.udlcenter.org/>

Interneto svetainėje pateikiama daug informacijos apie universalus dizaino principų taikymą mokymosi procese.